

**FİLİSTİN SORUNUN TARİHİ GELİŞİMİ VE ÜRDÜN'DEKİ FİLİSTİNLİ
MÜLTECİLER**

**2021
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ**

Hebah AHMAD

**Danışman
Prof. Dr. Ali ASKER**

**FİLİSTİN SORUNUN TARİHİ GELİŞİMİ VE ÜRDÜN'DEKİ
FİLİSTİNLİ MÜLTECİLER**

Hebah AHMAD

Prof. Dr.Ali ASKER

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır.

KARABÜK

Aralık 2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	1
TEZ ONAY SAYFASI	6
ÖNSÖZ.....	9
ÖZ.....	10
ABSTRACT	11
KISALTMALAR	14
ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	15
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	15
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	16
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR / KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER.....	16
BİRİNCİ BÖLÜM.....	17
ESKİ ÇAĞLARDAN İNGİLİZ MANDASINA KADAR FİLİSTİN TARİHİNİN GELİŞİM EVRELERİ.....	17
1.1.TEMEL GÖSTERGELER	17
1.1.1 Filistin'in Coğrafi Konumu.....	17
1.1.2. Filistin Adı	18
1.1.3. Filistin'e Dair Araştırmalar	18
1.1.4. Filistinlilerin Sosyal ve Kültürel Hayatı.....	19
1.2. İslam Öncesi Filistin Tarihinin Gelişim Evreleri	20
1.2.1. Genel Olarak	20
1.2.2. Filistin'deki Yahudi Varlığının Başlangıcı (İsrail Krallığı).20	

1.2.3. Pers Dönemi	22
1.2.4. Roma İmparatorluğu Dönemi.....	22
1.2.4.1. Yunan Egemenliği.....	22
1.2.4.2. Roma Egemenliği.....	23
1.3. İslam Döneminde Filistin (İki Kiblenin İlki ve Stratejik Konumu)	23
1.3.1. İslam Hilafeti.....	23
1.3.2. Osmanlı Yönetimi	24
1.3.3. Siyonist İstilas ve Birinci Dünya Savaşı	25
1.3.4. Filistin’de Siyonist Yerleşim.....	26
1.3.5. Filistin’de Siyonist Yerleşimde Osmanlı Devleti’nin Tutumu	
27	
1.4. Siyonist Hareketin Kuruluşundan İsrail Devleti’ne Kadarki Süreçte Filistin (1896-1948).....	28
1.4.1. İsrail Devletinin Kurulması.....	28
1.4.2. Arjantin’den Filistin’e	29
1.5. İngiliz Mandası.....	30
1.5.1. İngiltere ve Yunanistan’a Bir Söz	30
1.5.1.1. Yasal Yönü.....	31
1.5.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem.....	32
1.5.3. 1948 Savaşı	34
1.5.4. 1967 Savaşı	36
1.5.5. Barış Konuşmaları.....	38

İKİNCİ BÖLÜM	39
FİLİSTİN DİRENİŞ HAREKETLERİ, GELİŞİM EVRELERİ VE ULUSLARARASI TEPKİLER.....	39
2.1. Genel Olarak.....	39
2.2. Stratejik Göç ve Kendiliğinden Direniş (1897-1917)	40
2.2.1. Genel Olarak	40
2.2.2. Direnişin Birinci Dönemi	41
2.2. 3. Direnişin İkinci Dönemi.....	42
2. 2.4. Üçüncü Aşamadaki Direniş Biçimleri.....	43
2.3. Balfour Deklarasyonu ve Siyonist Emellerin Oluşması.....	44
2.3.1. Konferanslar	44
2. 3.2. Ekonomik Projeler.....	45
2. 3.3. Gösteriler	45
2.3.4. Dış İletişim	45
2.4. Filistin Büyük Devrimi (1936).....	46
2.5. Yenilgi Sonrası (1949-1963)	47
2.6. Silahlı Direnişten Çözüm Sürecine (1964-1993)	48
2.7. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Direniş Hareketi	49
2.7.1. Genel Olarak	49
2.7.2. Direniş Liderlik Etmekten Direniş Bastırmaya Geçiş.....	51
2.7.3. İlk İntifada (1987 İntifada).....	52
2.7.4. Filistin İntifadası 2000 (El-Aksa İntifadası).....	52

2.7.5. 1967'den Beri Yaklaşık Bir Milyon Tutuklama	53
2.7.6. Filistin Ulusal Yönetimi	54
2.7.7. Filistin Direnişinin Tünelleri	55
2.8. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği'nin Tutumu	56
2.8.1. Arap Dünyası ve Filistin Meselesi.....	58
2.9. Devletlerin Tepkileri.....	59
2.9.1. ABD.....	59
2.9.1.2. Yüzyılın Anlaşması.....	63
2.9.2. Rusya	65
2.9.3. Türkiye.....	68
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	71
ÜRDÜN'DEKİ FİLİSTİNLİ MÜLTECİLERİN DURUMU.....	71
3.1. Filistin İşgali.....	71
3.1.1. Genel Olarak	71
3.1.2. “Mejdi” Filistinli Bir Çocuk İki Kez Şehit Oldu (Filistinli Bir Çocuğun Ölüm Hikâyesi).....	73
3.1.3. Çocuk Tutuklamaları.....	74
3.2. Ürdün'de Yapılan Mülteci Akımları	74
3.2.1. Filistinli Mülteci Kimdir?.....	74
3.2.2. Mülteciler: Akışları ve Oluşumları	75
3.3. Arap Ülkelerindeki Filistinli Mülteciler.....	76
3.3.1. Genel Olarak	76

3.3.2. Suriye	78
3.3.3. Lübnan.....	79
3.4. Ürdün'ün Arap Dünyasındaki Konumu	80
3.5. Ürdün'ün Filistin Meselesine Bakışı	83
3.5.1. Genel Olarak	83
3.5.2. İki Kıyının Birleştirilmesi Projesi	84
3.5.3. Kudüs'teki Kutsal Alanların Ürdün Vesayeti	85
3.6. Ürdün'deki Filistinli Mültecilerin Durumu	86
3.6.1. Sivil Hayatta Geçiş ve Vatandaşlık Meselesi.....	86
3.6.2. Suriye'den Ürdün'e Gelen Mülteciler.....	87
3.6.3. Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Çalışma Ajansı (UNRWA).....	88
3.7. Ürdün'deki Mülteci Kampları	91
3.7.1. Filistinlilerin Kamplardaki Yaşam Koşulları	91
3.7.2. Ürdün'de Kurulan Kamplardaki Filistinlilerin Durumu	91
3.8. Filistinli Mültecilerin Yaşam Şartları ve Vatan Duygusu	92
3.8.1. Çeyrek Asırlık Vatan Hasreti	95
3.8.2. Ürdün'deki Filistinli Mülteciler Kampında Genç Bir Anne	95
3.8.3. Trajik Bir Göçün Hikâyesi	96
3.8.4. Ahmet Ali'nin Hayat Hikâyesi.....	97
SONUÇ	99
KAYNAKÇA	110

ÖZGEÇMİŞ.....	127
---------------	-----

ONAY SAYFASI

Hebah AHMAD tarafından hazırlanan “FİLİSTİN SORUNUN TARİHİ GELİŞİMİ VE ÜRDÜN’DEKİ FİLİSTİNLİ MÜLTECİLER “ başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Ali ASKER

.....

Tez Danışmanı, Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 05/03/2021

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Ali ASKER (KBÜ)

.....

Üye : Doç. Dr.Ersin MÜEZZİNOĞLU (KBÜ))

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN (ÇAKÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Hebah AHMAD

İmza :

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Filistin ülkesi ve Filistinli mülteciler hakkında bilinmeyen ve uluslararası arenada görmezden gelinen ya da yanlış yönlendirilen gerçeklere ışık tutmak, özellikle Ürdün'deki Filistinli mültecilerin durumu ve yaşam koşullarının incelenmesi amaçlanmıştır.

Tezimin her aşamasında tecrübe ve bilgileriyle daima destek olan, dahil olduğum akademik çalışmalarda yol gösteren ve her zaman motivasyonumu sağlayan değerli tez danışmanım Prof. Dr. Ali Asker'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tez savunma jürisinde yer alan, Doç. Dr. Ersin Müezzinoğlu'na ve Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir Merdan'a teşekkür ederim.

Destegini her an şükranlıkla hissettiğim fedakâr eşim Hakan Akgöz'e ve sevgili aileme minnettarlıkla sonsuz teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Hebah AHMAD

ÖZ

Bu çalışmada İsrail'in işgalinin başlangıcından diasporadaki Filistinli mülteciler sorununa kadar birçok konu yerli ve yabancı kaynaklardan yararlanarak incelenmiştir. Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak Ürdün'ün bazı bölgelerinde vatanlarından ayrılmak zorunda bırakılmış Filistinlilerin yaşam koşullarına ve hayata tutunma çabaları aktarılmaya çalışılmıştır. Tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci Bölümde, Genel olarak Filistin'in coğrafyası, resmi dili, nüfusu ve tarihi, Filistin'de yaşayan kavimler kronolojik olarak verilmiştir. Daha sonra Filistin sorunun tarihi gelişimi ve semavi dinler açısından önemini incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde Filistin'deki Yahudi varlığı, Siyonizm başlangıcına ve İngiliz Mandasına kadar olan dönemde yaşanan savaşlara da değinilmiştir. İngiliz Mandası ve Balfour Deklarasyonu'nun sonucunda İsrail işgalinin başlaması gibi konular hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci Bölümde, Filistin halkının direniş hareketleri ve direniş biçimleri incelenmiştir. Bu direniş biçimlerinden en önemli olanlar arasında yer alan ve birçok şehidin verildiği Filistin'in Büyük Devrimi, Birinci ve İkinci İntifada hakkında araştırma yapılmıştır. Bu bölümün sonunda ise Uluslararası kuruluşlar ve büyük devletlerin Filistin – İsrail çatışmasındaki tutumlarından bahsedilmiştir.

Üçüncü Bölümde, İsrail'in işgali ilerleyişi, yaptığı katliamlar ve Filistinlilerin çoğunun vatanlarını terk etmek zorunda kalmalarının nedenleri hakkında bilgi verilmiştir. Bunların yanı sıra Ürdün'deki kamplarda yaşayan Filistinli mültecilerle yapılan ankette Filistinli mültecilerin yaşadıkları zorluklar ve çektikleri vatan hasreti yaşanmış hikâyeler ışığında anlatılmıştır.

Çalışma sırasında elde edilen netice ve tespitlere sonuç kısmında yer verilmiştir.

Kaynakçada ise tez çalışması sırasında kullanılan kitap, dergi, makale ve tez ve raporlar yer almıştır.

Anahtar Kelimler: *Filistin, Siyonizm, Mülteci, İsrail, Vatan, İnsani kriz.*

ABSTRACT

In this study many subjects were examined from the beginning of the Israeli occupation to the problem of Palestinian refugees in the diaspora, by making use of domestic and foreign sources. Unlike other studies, this study reviews survey conducted on the living conditions of the Palestinians who were forced to leave their homeland in some parts of Jordan and their efforts to hold on to life were tried to be conveyed. The thesis work consists of three parts.

In the First Chapter, the geography, official language, population and history of Palestine in general, and the tribes living in Palestine are given chronologically. Then, the historical development of the Palestinian problem and its importance in terms of monotheistic religions were examined. In addition, the Jewish presence in Palestine, the beginning of Zionism and the wars that took place in the period until the British Mandate were also mentioned.

In the second chapter, the resistance movements of the Palestinian people and their forms of resistance are examined. Research has been done on Palestine's Great Revolution, First and Second Intifada, which are among the most important of these forms of resistance and where many martyrs were given. At the end of this section, the attitudes of international organizations and major states in the Palestine-Israel conflict are mentioned.

In the third chapter, information is given about the progress of Israel's occupation, its massacres and the reasons why most Palestinians had to leave their homeland. In addition to these, in the survey conducted with Palestinian refugees living in camps in Jordan, the difficulties experienced by Palestinian refugees and their homesickness were explained in the light of the stories they experienced.

The results and determinations obtained during the study are given in the conclusion part.

In the bibliography, there are books, journals, articles, theses and reports used during the thesis work.

Keywords: *Palestine, Zionism, Refugee, Israel, Homeland, Humanitarian Crisis.*

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Filistin Sorunun Tarihi Gelişimi ve Ürdün'deki Filistinli Mülteciler
Tezin Yazarı	Hebah AHMAD
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Ali ASKER
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	30/06/2021
Tezin Alanı	Uluslararası Politik Ekonomi
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	128
Anahtar Kelimeler	Filistin, mülteci, Siyonizm, vatansızlık, Ürdün, insani kriz.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Historical Development of the Palestinian Question and Palestinian Refugees in Jordan
Author of the Thesis	Hebah AHMAD
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Ali ASKER
Status of the Thesis	Master's Thesis
Date of the Thesis	30/06/2021
Field of the Thesis	International Political Economy
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	128
Keywords	Palestine, Refugee, Zionism, Statelessness, Jordan, Humanitarian Crisis.

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.w.	: Adı geçen web sayfası
A.g.a.	: Adı geçen web ansiklopedi
C.	: Cilt
S.	: Sayı
s.	: Sayfa sayısı
M.S.	: Milattan Sonra
M.Ö.	: Milattan Önce
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNRWA	: Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı
vb.	: Ve benzeri

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Tez çalışmasının konusu Filistin'in İsrail tarafından işgali, Filistin halkının içinde bulunduğu insani dramı bilimsel, objektif veri ve kıstaslar çerçevesinde ve bilimsel araştırma yöntemi kurallarına uygun olarak araştırmaktır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın amacı dünyanın değişik ülkelerine yayılmış özellikle Ürdün'de yaşayan Filistinli mültecilerin sorunlarını bilimsel bir çalışma kapsamında ortaya koymaktır. Büyük güçlerin desteğini arkasına alan Yahudiler Arap toprakları üzerinde kendilerine bir devlet kurma mücadelesine girişmiş bu yolda her türlü hukuk, moral ve ahlak kurallarını çiğnemiş, 1947'de İsrail devleti kurulunca derhal yayılmacılık ve işgal politikalarına girişmiştir. Bu saldırgan politika uluslararası düzeyde defalarca kınanırken İsrail yönetimi tarafından asla dikkate alınmamış, bilakis zaman zaman daha da şiddetlenmiştir. Araştırmamızın bir amacı İsrail'in işgal politikasını objektif bir şekilde ortaya koymaktır. İsrail-Filistin üzerine dünya çapında çok sayıda araştırma yapılsa da facianın zaman dilimi ve yelpazesinin büyüklüğü bu konuda yeni çalışmaların yapılmasını zaruri kılmaktadır. Ayrıca Ürdün'de yaşayan bir Filistin göçmeni olarak içinde bulunduğum ortamı Ürdün'deki mültecilerin sorunlarını birinci ağızdan anlatacak tanıkların görüşlerini mülakatlar yoluyla teze yansıtılması, çalışmaya özgün değer kazandırmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada, konu başlıklarına göre sosyal bilimler alanında kullanılan değişik yöntemler tercih edilmiştir. Öncelikli olarak tarama-inceleme yöntemiyle tez kaynakları taranmış, daha sonra tasnif edilerek bölümlerde kullanılabilecek kaynaklar ayıklanmıştır. Çalışmada kullanılan diğer önemli yöntem ise saha araştırması ve derin mülakat yöntemidir. Mülakatlarda odak grupları (veya kişiler) seçilmesi, mülakatların objektif yanıtlar alınabilecek koşullarda gerçekleştirilmesi ve maksimum düzeyde tez metnine yansımaya özen gösterilmiştir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR / KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Filistin'i ve Filistinli mültecilerin durumu hakkında araştırma yaparken genellikle Arap kaynakları kullanılmıştır. Çünkü yabancı kaynaklar Filistinlilerin gerçekte yaşadıklarını yeteri kadar anlatmamakta, dahası, soruna İsrail penceresinden bakmaktadır. Bunun yanı sıra Filistinlilerin nüfusu tam olarak resmi kaynaklarda bulmak oldukça güç olmuştur. Bunun nedeni ise çok sayıda Filistinlinin değişik ülkelerde dağınık halde mülteci olarak yaşamasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKİ ÇAĞLARDAN İNGİLİZ MANDASINA KADAR FİLİSTİN TARİHİNİN GELİŞİM EVRELERİ

1.1.TEMEL GÖSTERGELER

1.1.1 Filistin'in Coğrafi Konumu

Eski çağlardan Suriye'nin bir parçası olarak Filistin, Asya kıtasının güneybatısında Doğu Akdeniz kıyılarının güney kesiminde yer alır. Güneyde Mısır ve Kızıldeniz doğuda Ürdün ve batıda Akdeniz ile çevrili olup Asya, Afrika'yı ve Akdeniz'i batıya bağlayan köprü görevi gören bir konumdadır. Coğrafi konumundan dolayı başta Kudüs olmak üzere Filistin'deki pek çok şehir hem dini hem tarihi açıdan önemli hale gelmiştir. ¹

Resmi adı:	<i>Filistin Ulusal Otoritesi (4 Mayıs 1994)</i>
Başkenti:	<i>Doğu Kudüs (İdari merkez) Ramallah fiili başkenti</i>
Nüfus:	<i>2007 resmi nüfus sayımı verilerine göre 3.767.126 (Batı Şeria, 2.350.583 Doğu Kudüs, 363.649 Gazze, 1.416.543) Temmuz 2010 tahminlerine göre; 4.048.403 (Batı Şeria, 2.513.28 Gazze, 1.535.120</i>
Yüz ölçümü:	<i>6020 km² (Batı Şeria: 5655 km², Gazze 365 km² 1948 öncesi İngiliz mandası döneminde Filistin toprakları toplam yüz ölçümü 27.343 km² idi.</i>
Nüfus yoğunluğu:	<i>633/ km² (Batı Şeria: 439/ km², Gazze:4140/ km²)</i>
Önemli şehirler:	<i>Kudüs, Ramallah, Nablus, Beytüllahim El-Halil, Cenin, Refah</i>
Din:	<i>%85 Müslüman, %10 Yahudi, %5 Hristiyan.</i>
Dil:	<i>Arapça, İbranice</i>

Tablo: Filistin'in Ülke Profili Bilgileri

¹ مؤشرات الموقع والمناخ، الجهاز المركزي للإحصاء الفلسطيني، <https://2u.pw/3AerI>. Erişim: 06.04.2021.

Filistin tarih boyunca Eski Mısır, İsrail, Yunan, Bizans, Roma, Arap, Haçlı, Eyyubi, Memluk ve Osmanlı Devleti başta olmak üzere pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. 19. yüzyıldan itibaren bölgede yaşanan önemli değişimler Filistin'in kaderini son derece olumsuz etkilemiştir. Balfour Deklarasyonu'yla birlikte 1948'de Nakba'dan sonra ülke İbrani devletinin kontrolüne girmiş ve ondan geriye kalan Filistin topraklarını 1967'de İsrail devleti kontrol altına almıştır.²

1.1.2. Filistin Adı

Filistin kelimesinin kökeni Asur kralının (III. Addizari) M.Ö. 800 yıllarında hükümdarlığı sırasında Asur kayıtlarında ve o dönemde yazılan dikilitaşlarda belirtildiği gibi (Filistya)'dır. Roma döneminde Filistin adı tüm Kutsal Topraklar için kullanılmış ve Roma İmparatoru Hadrian döneminden itibaren resmi hüviyet kazanmıştır. Ayrıca bu dönemde Filistin adı Hristiyan kiliselerinde yaygın olarak kullanılmış ve Hristiyan hacıların raporlarında Filistin adından açıkça bahsedilmiştir.³

1.1.3. Filistin'e Dair Araştırmalar

Verimli, bereketli topraklara ve ayrıcalıklı bir konuma sahip olan Filistin insanlık tarihinde birçok medeniyete ev sahipliği yapan ve medeniyetlerin buluşmasında önemli bir rol oynayan kadim bir ülkedir. Bu nedenle Filistin'in tarihi hakkında bilgi almak her dönemde mümkün olmuştur.⁴

Mısır ve Irak'taki arkeolojik kazılarda elde edilen bulgulara göre, Samilerin Mısır ve Irak'tan önce M.Ö. 4 bin yıldan beri Doğu Akdeniz kıyısında, Filistin'de yaşadıkları tespit edilmiştir. Samiler köken olarak Nuh'un en büyük oğlu Sam'dan gelen kabileler olarak kabul edilmektedir.⁵ Araştırmalar

² , المركز الفلسطيني للإعلام, " دلالة أسماء فلسطين والقدس على عروبتها (الحضارة النطوفية)", فيصل الخيري, <https://2u.pw/vZQjD> . Erişim 10.04.2021.

³Joshua J. Mark, "Canaan", *World History Encyclopedia*. <https://www.worldhistory.org/canaan>. Erişim: 12.04.2021.

⁴ Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan ve Zahide Tuba Kor, *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin*, İHH Yayınları, Beşinci baskı, İstanbul 2007 (ss.11-21), s.17.

⁵زهره المنصوري, "الهجرات السامية", *الباحثون المصريون*, <https://2u.pw/Uij7c>. Erişim: 12.04.2021.

Samilerin Filistin topraklarında yaşayan en eski halklardan biri olduğunu göstermektedir.⁶

Bazı kaynaklar Kenanlıların (Araplar) yedi bin yıl önceki varoluşuna vurgu yapar. Çoğu araştırmacı dünyanın en eski şehirlerden biri kabul edilen Eriha antik kentinde arkeolojik kalıntıların izini sürerek bu tarihin daha da eski olabileceğini ifade eder. Arapların Kenan Ülkesine yani Filistin'e ne zaman kesin olarak geldiği tarihçilere göre değişiklik gösterse de araştırmacıların ortak noktası Filistin topraklarına gelip yerleşen ve burada bir medeniyet kuran ilk kavmin Araplar olduğudur.⁷

1.1.4. Filistinlilerin Sosyal ve Kültürel Hayatı

Filistin'in kadim yerli halkının soyu Sam'dan gelen Arap kabilesidir. Bu kabile halkı kuraklık nedeniyle Arap Yarımadası'ndan Filistin toprakları olan Kenan'a göç eder. Musa Peygamber İsrailoğullarına gönderilmeden önce Araplar yaklaşık iki bin yıl yeni vatanları olan Kenan'da yaşamıştır. Bu bölgelerde yapılan arkeolojik araştırmalarda elde edilen bulgu ve belgelere istinaden Arabistan'dan ünlü Kenanlılar göçü, M.Ö. 3000'li yıllarının ortasında gerçekleştiği tahmin edilir. Bununla birlikte bazı araştırmacılar da M.Ö 3000'li yılların başından beri Mısır'ın eski eser keşiflerine dayanarak Kenanlıların ülkeye yerleştikleri sonucuna varılır.⁸

Kaynaklar Filistin halkının yerleştikleri bölgede çeşitli faaliyetlerde bulunduğunu da gösterir. Kenanlılar (Filistinliler) tarım ve endüstri ile ün kazanır, madencilikte, seramik, cam, dokuma ve giysi yapımında gelişir. Aynı zamanda mimari ve sanatta başarılı olurlar. Ayrıca müzik ve edebiyata da önem verirler. Sami soyundan gelen diğer Arap toplulukları sanat ve edebiyata hiç önem vermezken sadece Kenanlılar, edebiyat ve sanatta ileri giden toplulukları örnek alarak gelişim piramidinde en üstte yerleştirirler. Müziğe oldukça değer

⁶ J. Mark, "Canaan", *World History Encyclopedia*. <https://www.worldhistory.org/canaan>. Erişim: 12.04.2021.

⁷ مجلة كلية , "الجذور التاريخية وأصولها الحضارية في فلسطين دراسة تطبيقية في النصوص القديمة", نهاد الشمري الأدب, 2018-2019 (ss185-200), s. 193.

⁸ Nur Masalha, *Palestine A four Thousand Year History*, Zed Books, Lonon 2018 (ss.55-70), (s.57-59).

veren bu halk; Dini ritüellerini bile şarkı söyleyerek gerçekleştirirler. Bu nedenle müzikleri ve geliştirdikleri müzik aletleri Kenan'dan Akdeniz'e yayılır.⁹

1.2. İslam Öncesi Filistin Tarihinin Gelişim Evreleri

1.2.1. Genel Olarak

Farklı milletlere ve dinlere ev sahipliği yapan, medeniyetlerin buluştuğu yer olan Filistin'in tarihi oldukça kadimdir. Demir-çeliğin bulunması ve alfabenin icadı gibi insanlık tarihini derinden etkileyen gelişmelerin yaşandığı dönemde diğer devletler Filistin gibi önemli topraklara sahip olan bir bölgeyi ele geçirmek için mücadele eder. Çünkü, Filistin geçmişten bugüne Yahudiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar için oldukça büyük öneme sahiptir. Kültürel, siyasi ve ekonomik açıdan sahip olduğu konum da onu değerli kılan başka bir etkidir.

Tarih boyunca yaşanan iç karışıklıkların yanı sıra Filistin pek çok önemli olaya tanıklık eder. M.Ö. 800'lerde Asurlular tarafından ele geçirilen ülke Asur devleti zayıflayınca Babillerin egemenliği altına girer. M.Ö. 600 yılında batıya doğru ilerlemeye başlayan Babiller, M.Ö. 587'de Kudüs başta olmak üzere Filistin'in birçok şehrini yağmalar. Babil kralı Nebukadnezar buradaki yerel halkı Babil'e sürgüne gönderir ve buraya kendi halkını yerleştirir. Burada Filistinli halkın yerel dili olan Kenan dili yerine Babil'in dili olan Aramiceyi kullanmaya başlarlar ve Hristiyanlık döneminin başlangıcına kadar öyle devam eder. Arapça, Aramice ve İbranice Kenanlıların alfabesi ile yazılır. Bu dönemin kalıntıları Ramallah şehri ve etrafındaki bölgelerde yapılan araştırmalarda ortaya çıkar.¹⁰

1.2.2. Filistin'deki Yahudi Varlığının Başlangıcı (İsrail Krallığı)

Filistin'in üç kıtayı birbirine bağlayan yolların kesiştiği bir konumda yer alması Mısır, Suriye, Mezopotamya ve Asya'yı kültür ve ticaret merkezi haline gelmesinde önemli rol oynamıştır. Bu durum Filistin'de egemenlik kurmak isteyen güçlü devletler arasında bir mücadele başlatır. M.Ö. 3 bin yılında Mısır

⁹ Gazze , مجلة جامعة الأقصى , التراث الفكري والحضاري لإبداعية الإنتاج التشكيلي الفلسطيني المعاصر , نمر القيق 9 Haziran 2008 (ss.69-55), (s. 79-85).

¹⁰ ”لمحة عامة عن تاريخ وجغرافية فلسطين ”, المركز الفلسطيني للمعلومات وفا .
https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=2171. Erişim 25.08.2021.

başta olmak üzere komşu devletler Filistin'i egemenlikleri altına alırlar. Mısır'ın gücü, M.Ö. 1300'lü yıllarda zayıflamaya başlar. O dönemde Filistin, ilk yerleşik halkı olarak bilinen Kenanlıların egemenliği altına girer. Sami kabilesinden olan İbraniler de Mısır zayıflayınca oradan ayrılır (MÖ 1270) ve Kenan şehirlerini işgal eder. Yeşu liderliğinde Filistin'in bazı kısımlarının kontrolünü ele geçirir. (M.Ö. 1230) İbraniler ülkenin tepelerine yerleşir, ancak tüm Filistin'i kontrol edemezler. İbrani kabilelerinden olan İsraililer M.Ö. 1125 civarında Kenanlıları yener. Ancak daha sonra onlar da bu bölgede bulunan Filistliler tarafından yenilgiye uğratılır. Filistliler Kenan ülkesini kendi kontrolleri altına almasıyla beraber ülkenin güney kıyısında kendileri için bağımsız bir devlet kurarlar. Kudüs dahil olmak üzere Kenan şehirlerinin kontrolünü ele geçirip burayı Filistin olarak adlandırırlar.¹¹

Yenilgiler ve çeşitli olaylar İbranileri (İsrailileri) birleşmeye ve monarşiyi kurmaya zorlar. Peygamber Hz. Davut, sonunda Filistlileri M.Ö. 1000'den kısa bir süre sonra yener ve Kenan toprakları üzerinde kontrolü ele geçirir. İsrail'in birliği ve komşu imparatorlukların zayıflığı, Davud'un başkenti Kudüs'te olan büyük ve bağımsız bir devlet kurmasını sağlar. İbn-i Davud ve varisi, Hz. Süleyman'ın hükümdarlığı sırasında, İsrail peygamberi barış ve refah içinde yaşar ancak M.Ö. 922'de ölümüyle krallık kuzeyde İsrail ve güneyde Yahudi olmak üzere ikiye ayrılır.¹² İsrail'in ilk kralı Saul'un yerine tahta Davud geçmiştir. Davud İsrailoğullarını bir araya getirerek Filistin topraklarını ele geçirmiştir. Devletin merkezini Hebron'dan Kudüs'e taşımıştır.¹³

Yakındaki imparatorluklar yeniden genişlemeye başladığı zaman ikiye ayrılan İsraililer bağımsızlıklarını koruyamaz. İsrail, M.Ö. 722-721'de Asur İmparatorluğu tarafından işgal edilir. Asurlular, M.Ö. 586'da Kudüs'ü

دار , بيروت , تاريخ فلسطين القديم منذ أول غزو يهودي حتى آخر غزو صليبي 1220 ق م - 1259 م , زاهر إسلام خان
الطبعة الثالثة 1981 , النفائس للنشر (ss.33-52), (ss.33-37).

¹² A.g.e. (s.43-52).

¹³ Işıl Bostancı, "XIX. Yüzyılda Filistin (İdarî ve Sosyo-Ekonomik Vaziyet)", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa 2006, s.6.

yağmalayan ve orada yaşayan Yahudilerin çoğunu sürgün eden Babil tarafından yenilgiye uğratılır.¹⁴

1.2.3. Pers Dönemi

Pers İmparatorluğu döneminde sürgündeki Yahudilerin kimliklerini ve dinlerini korumalarına izin verilmiştir.¹⁵ Büyük Cyrus, İran'ı yönettiği zaman ve M.Ö. 539'da Babil'i fethettiğinde, Yahudilerin Filistin'deki bir bölge olan Judea'ya dönmesine izin vermesinin yanı sıra Pers egemenliği altında giren Yahudilerin özerk olmalarına izin vermiştir. Büyük Cyrus Kudüs'ün duvarlarının yenilenmesi emrini vermiştir. Bu dönemde Yahudilerin en iyi dini kitaplarından bazıları Eski Ahit (Eski antlaşma da dahil olmak üzere) ve birçok tarihi kitap yazılmıştır. Yahudilerin sosyal ve dini hayatının sembolü haline gelen Tevrat'ın bu dönemde derlemesine imkân sağlanmıştır.¹⁶

1.2.4. Roma İmparatorluğu Dönemi

1.2.4.1. Yunan Egemenliği

M.Ö. 333'te Makedonyalı Büyük İskender bölgeyi fethettiğinde, Filistin üzerindeki Pers egemenliği yerini Yunan egemenliğine bırakır. İskender'in varisleri Ptolemaioslar ve Seleukoslar ülkeyi yönetmeye devam eder. Seleukoslar, Helenistik (Yunan) kültürü ve dinini bu bölgedeki halka zorla kabul ettirmeye çalışır. M.Ö. 2. yüzyılda Yahudiler isyan edip bağımsızlıklarını kazanır. Daha sonra Pompey, Filistin'i fethetmek için Roma'dan gelip Yahudileri yener ve burayı egemenliği altına alır. Yahudilere özerk bir yönetim hakkı verir. (MÖ 141-63)¹⁷

Kral Herod'un hükümdarlığı sırasında (M.Ö. 37-4) Hz. İsa doğar. Bu dönemde iki Yahudi isyanı bastırılır. İkinci Yahudi isyanından sonra çok sayıda

¹⁴ (ss.33-52), "تاريخ فلسطين القديم منذ أول غزو يهودي حتى آخر غزو صليبي 1220ق م - 1259م, زاهر إسلام خان (s.53-63).

¹⁵ Nehemya ve Ezra'nın seyahatlerinin anlatılarının, Cyrus'un sorumluların Kudüs'e dönmelerine ve tapınağı inşa etmelerine izin verdiğinin gösteren belgeler arasında olduğu kaydedilmiş ve kitaplar, Cyrus'un Kudüs'te bir anıtın inşası emrini verdiğini gösteriyor. Kral tarafından çağrılan (Cyrus Memorandum), Yehova'nın tüm halkının tapınağın inşasına katılma hakkını aldığını belirtmiştir.

¹⁶ A.g.e. (ss. 63-69), (s.63-67).

¹⁷ "موقف الدولة اليونانية من اليهود (333ق.م - 30ق.م)", حسن عبد الله وباسم خلف, Cilt:43, مجلة أبحاث البصرة, موقف الدولة اليونانية من اليهود (333ق.م - 30ق.م), (s.83-92), (ss.83-98), Yıl:2018

Yahudi öldürülür, birçoğu da köle olarak satılır ve geri kalanının Kudüs'ü ziyaret etmesine izin verilmez.¹⁸

1.2.4.2. Roma Egemenliği

Roma İmparatoru I. Konstantin'in annesi İmparatoriçe Helena, Hristiyanlığı yasallaştıran ve M.S. 313'te onu devlet dini ilan eden Kudüs'ü ziyaret ettiğinde Filistin'e özel ilgi duyar. Kudüs, Hristiyan hacının odak noktası haline gelir. Bu dönem Kudüs için bir refah, güvenlik ve kültür dönemiydi. Buradaki halkın nüfusunun çoğu Hristiyanlığı kabul eder.¹⁹ Daha sonra Bizans (Roma) egemenliği, Pers istilalarıyla kısa sürelerde kesintiye uğrar ve 638 yılında İslami Arap ordularının Filistin ve Kudüs'ü fethetmesiyle tamamen sona erer.²⁰

1.3. İslam Döneminde Filistin (İki Kiblenin İlki ve Stratejik Konumu)

1.3.1. İslam Hilafeti

7. yüzyılda İslamiyet'ten önce Filistin halkının çoğu Hristiyanlığı benimser. Ajnadayn Savaşı ve Müslümanların savaş sonrasında Filistin toprakları Müslümanların eline geçer. 637 yılında ise Müslüman Araplar Ömer Bin El-Hattab'ın önderliğinde Kudüs'ü Bizans'ın elinden alır. "Aleuhda Aleumariya" anlaşması ile onlara kendi paralarını, kiliselerini ve ibadetlerini gerçekleştirmelerine izin verir. Böylece gayrimüslimlere ülkede kalmaları ve Filistin'den göç etmeleri durumunda kimseye zorluk çıkarmayacaklarını belirtmiş olurlar. Bunun sonucunda buradaki herkes özgürce yaşamına devam eder. Ömer Bin El-Hattab Kudüs'ün fethine kadarki süreçte Kudüs'e cömert ve samimi (adaletli yönetimi) davranışlar gösterir. Ömer Bin El-Hattab'dan önce kimse fethettiği yere böyle bir bağlılık göstermez. Filistin Bizans Devleti, o zamandan beri Filistin askerleri olarak adlandırılan bir Arap idari ve askeri devleti olur. Filistin'de İslami yönetim 1.300 yıl sürer. Filistin Müslümanlar için

¹⁸ "موقف القادة والاباطرة الرومان من اليهود 66 ق.م-138 م", حسن عبد الله, Cilt: 13, Sayı: 3, Irak 2018 (ss.215-236),s,220.

¹⁹ "قسطنطين الأول (285-337م)", الموسوعة الفلسطينية, https://2u.pw/xERwW. Erişim: 02.05.2021.

²⁰ "القدس عبر التاريخ", المركز الفلسطيني للمعلومات و فا, https://2u.pw/xERwW. Erişim 02.05.2021.

kutsal kabul edilir. Hazreti Muhammed'e Kudüs'ün Müslümanlar için ilk kible olmasının emredilmesi bunun en büyük sebebidir.²¹

Yukarıdakilere bilgilere göre Kudüs²², Mekke ve Medine'den sonra İslam'ın üçüncü en kutsal şehri olarak kabul edilir. Müslüman yöneticiler Filistinlileri dinlerine uymaya zorlamazlar. Kısa bir süre içinde çoğunluk İslam dinini benimser. Hristiyanlar ve Yahudiler, geri kalanını ehli kitap olarak kabul ederler. Geriye kalan Yahudi ve Hristiyan topluluklara özerklik hakkı verilir ve onlar güvenlik ve ibadet özgürlüklerini garanti altına alırlar. Dinler tarihinde ve Filistin tarihinde böyle bir hoşgörü nadirdir.²³ Kudüs (bugünkü El-Aksa Camii), ondan sonra El-Aksa Camii ve Kubbet-üs-Sahra inşa edilir²⁴

Filistinlilerin çoğu Arap ve İslam kültürünü benimsemiştir. Emeviler döneminde Filistin oldukça önemli bir merkez haline gelmiştir. Ancak 750'de Abbasiler ile yönetim Bağdat'a devredilince Filistin ihmal edilir. Ülke daha sonra Selçukluların, Fatımilerin ve Haçlı istilalarının birbirini izleyen kargaşasından ve hakimiyetinden dolayı büyük sıkıntılar yaşar.

1.3.2. Osmanlı Yönetimi

Osmanlı Türkleri, Anadolu'dan gelip 1517'de Memlukleri mağlup eder ve 1917 yılına kadar Filistin'in yönetimini ele geçirirler. Filistin'i Kudüs dahil birkaç bölgeye (sancaklara) bölüp bu bölgelerin yönetimini Filistinli Araplara verirler. Bununla birlikte Hristiyanlara ve Yahudilere de tüm dini faaliyetleri ve sosyal hayatları için izin verirler. Filistin, 16.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak parçası olur. Filistin olarak adlandırılan bölge, 1516 yılında Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı Devleti hâkimiyetine girdikten sonra, Memlukler dönemindeki idarî yapısını büyük ölçüde korur ve Filistin bölgesine ait topraklar, yine Şam Eyaletine bağlı Kudüs-Gazze, Nablus-Safed,

²¹ Hz. Muhammed, Miraç gecesinde Mescid-i Aksa'dan cennete yükselir.

²² Tarihi kaynaklarda Kudüs'e verilen Arapça ismin, Kutsal Ev, anlamına geldiği yazmaktadır.

²³ الدول والشعوب والديانات ... في التاريخ الفلسطيني حتى بدايات القرن", المركز الفلسطيني للمعلومات وفلسطين العشرين". https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=2198. Erişim 02.05.2021.

²⁴ A.g.m.

Salt-Aclun olmak üzere eyalete ayrılır. İlk aşamada Kudüs'ün yönetimi Evrenosoğlu'na, Safed'in yönetimi de Muntasıroğlu'na verilir.²⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. yüzyılda gerilemeye başlamasıyla Filistin'de de ticaret ve tarım zayıflamaya başlar. Bu durum 19. yüzyılda da devam eder. O dönemde Avrupalıların stratejik çıkarlarının yanı sıra hammadde, malzeme ve pazar arayışları Avrupalıları Ortadoğu'ya yönlendirir. 1831 ile 1840 yılları arasında, yönetimini Filistin'e kadar genişletmeye çalışan Mısır'ın Osmanlı valisi Mehmet Ali Paşa, Filistin'i de Mısır topraklarına katarak, Osmanlı devletinin politikalarını değil kendi politikalarını uygulamaya başlar, ekonomi, tarım ve eğitim alanında birtakım iyileştirmeler yapmaya çalışır. Osmanlı İmparatorluğu 1840'ta kendini toparladıktan sonra yeniden Filistin'i geri alır ve kendi reformlarını uygular.²⁶

1.3.3. Siyonist İstilas ve Birinci Dünya Savaşı

19. yüzyılın Avrupa'sında özellikle de doğusundaki milliyetçilik duygularının artması, Siyonizm'in oluşmasında ve on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Siyonist hareketin, Filistin'i kolonileştirme ve bir Yahudi devletine dönüştürme kararının alınmasına yol açar. Yerli halkın varlığını ve haklarını görmezden gelerek alınan bu karar Filistin'de günümüzde yaşanan zulmün başlamasına neden olur ve buna karşılık direnen yerli halkın davasına Filistin davası denilir. Böylece İsrail kolonilerinin inşası ve Avrupa'nın çeşitli yerlerinden Filistin'e Yahudi göçü başlar. İlk Siyonist yerleşim yeri olan Petah Tikva 1878'de inşa edilir ve yeni gelenlerin düşüncesi temelde Filistin halkı ile yaşama düşüncesiyle zengin Yahudilerin Siyonist fikirleri onları etkiler.²⁷ Siyonist Yahudiler 19.yüzyılda Avrupa milliyetçiliğinin yükselişi ve özellikle antisemitizmin yayılmasıyla birlikte Avrupalı Yahudileri Filistin'deki vaat

²⁵Mustafa Öztürk, "Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi", *History Studies (International Journal Of History)*, Ortadoğu Özel Sayısı, Yıl: 2010 (ss.225-251), s.334.

²⁶ Orhan Hülalü, "Osmanlı'nın Son Döneminde Filistin'in İktisadi ve İçtimai Durumuna Bakış", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Ocak 1998 (ss.504-537), s.507.

²⁷ BBC NEWS, "1799'dan günümüze Filistin tarihi ve Orta Doğu sorunu", https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=2198. Erişim 02.05.2021.; Tuğçe Ceylan, "19.Yüzyıl Sonunda Filistin'de Arap-Yahudi Karşılaşmasının Bir İncelemesi: Komşudan Hasıma Dönüşümün Tarihsel Sosyolojisi", *Journal of Islamic Jerusalem Studies*, Osmanlı Dönemi Beytülmakdis Özel Sayısı, Yıl:2019 (ss.293-316), s.302.

edilmiş topraklara sığınmaya teşvik eder. “Yahudi Devleti’nin (1896) yazarı Theodor Herzl, 1897’de Avrupa’yı Yahudi sorununu çözmeye zorlamak için Dünya Siyonist Örgütü’nü kurar. 1880’lerde Yahudi göçünden önce Filistin nüfusunun yaklaşık yüzde 95’ini oluşturan Filistinli Araplar, Yahudilerin göçünden ve toprak satın alınmasından korkmaya başlar ve Siyonizm’e karşı çıkar.²⁸

1880’den sonra Arap İsyanları yaşanır, Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı’nda yenilir ve gizli olarak yapılan Sykes-Picot Anlaşması’na göre bölünür. İngiltere Dışişleri Bakanı olan Arthur James Balfour, 2 Kasım 1917’de, Filistin’de bir Yahudi devletinin kurulmasına sempati bile bakan ve Balfour Deklarasyonu olarak bilinen mektubunda Siyonist Lord Rothschild’e gönderdiği mektupta, şöyle ifade etmiştir:

Majestelerinin Hükümeti, Filistin’de Museviler için bir millî yurt kurulmasını uygun karşılamaktadır ve bu hedefin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için elinden geleni yapacaktır. Filistin’deki Musevi olmayan toplumların sivil ve dini haklarına ve başka ülkelerde yaşayan Musevilerin sahip oldukları hak ve politik statülerine zarar verecek hiçbir şeyin yapılmayacağı açıkça anlaşılmalıdır.²⁹

Balfour Deklarasyonu Filistin’de Yahudilere bir vatan olarak açıkça gösterilmiştir. Filistin topraklarında bir Yahudi devletinin oluşması İngiltere tarafından da desteklenmiştir. Balfour Deklarasyonu Bu bölgede İsrail devletinin kurulmasında önemli kilometre taşlarından biri olmuştur. İtalya, Fransa gibi Avrupa devletlerinin yanı sıra ABD’de bu deklarasyona destek vermiştir. Bu deklarasyona ilk karşı çıkanlar ise Filistinli Müslüman Araplardır.³⁰

1.3.4. Filistin’de Siyonist Yerleşim

19. yüzyılın ilk yarısında, Filistin de dahil olmak üzere Levant’ta ulusal bilinç ortaya çıkar. Arap dünyasında birlik ve bağımsızlık için mücadele eden halk, Yahudilerle ve onlara destek olan yabancı devletlere karşı mücadele eder.

²⁸Tuğçe Ceylan, (ss.290-316), s. 300-301.

²⁹ BBC NEWS, “Balfour Deklarasyonu ve İsrail-Filistin Sorunu: İngiltere’nin 1917’deki bildirisi ve Orta Doğu’ya 67 kelimeyle bıraktığı sorunlu miras”. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-57118918>. Erişim 05.02.2021.

³⁰ Kadir Kasalak, “İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:25, Yıl:2016 (ss.65-78), s.68-69.

Filistin'deki Müslüman Araplar, Siyonist yerleşimin başlangıcından bu yana bu duruma karşı çıkma çağrısı yapsa da herhangi şekilde engelleyici bir husus söz konusu değildir. 1897'de İsviçre'nin Basel şehrinde düzenlenen I. Siyonist Kongre'de³¹ Yahudilerin hedeflerine ulaşacak şekilde kararlar alınır.³²

1.3.5. Filistin'de Siyonist Yerleşimde Osmanlı Devleti'nin Tutumu

Osmanlı döneminde, imparatorluk yönetimi, kendi topraklarında Yahudilerin yerleşmesine itiraz etmese de diğer ülkelerden Yahudilerin Filistin'e göç etmelerine karşı çıkar. Elçiliklerine Filistin'e göç etmek isteyen Yahudileri yerleşmelerine izin vermemeleri konusunda bilgilendirme talimatı verir. Filistin'e yerleşen Yahudilerin yabancı olarak veya Osmanlı vatandaşlığı olarak ikamet etmek istedikleri devletlerde yürürlükte olan yasalara uymaları gerektiğini ifade eder. Ancak Osmanlı hükümetinin bu tutumuna rağmen, Filistin'deki Yahudi yerleşim faaliyetlerinde dikkate gözle görülür bir şekilde artış olur. Yabancı konsolosların desteğiyle Yahudiler toprak satın almaktan ve üzerinde yerleşim yerleri kurmaktan çekinmemiştir.³³ Tarih, Siyonist yerleşim hareketinin yoğunlaşması ve her türlü yasadışı yöntemlerle toprakları ele geçirme girişimiyle birlikte, özellikle çiftçilerin ve bedevilerin sürüldükleri topraklarda ortaya çıkan yerleşimlere karşı savaşmaları ile Arap direniş hareketinin artmaya başlar ve bu direniş çoğu köy olmak üzere şehirlere de yayılır. 20. yüzyılın ilk başlarında Osmanlı Devleti'nin iyice zayıflaması ve eski gücünü kaybetmesiyle birlikte Filistin'de Siyonist siyasi güçlerin faaliyeti artar. Siyonist yerleşimler 1904-1914 yılları arasında Filistin'e yapılan ikinci Yahudi göçü ile nüfusları artar.

³¹ Habip Tokgöz, "İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Theodor Herzl ve Siyonizm", *Anasay*, Sayı:1, Ağustos 2017 (ss. 183-195), s. 188-190.

³² Tuğçe Ceylan, (ss.290-316), s.302.

³³ (s.62-64), 2018 , لندن , إكاديمية دراسات اللاجئين , "محطات فاصلة في تاريخ فلسطين القديم والحديث", إسلام العالول

1.4. Siyonist Hareketin Kuruluşundan İsrail Devleti'ne Kadarki Süreçte Filistin (1896-1948)

1.4.1. İsrail Devletinin Kurulması

19. yüzyılın sonlarında, Rusya'da Yahudilere yönelik saldırıların artması çok sayıda Yahudi'nin Batı ve Orta Avrupa bölgelerine göç etmesine neden olur. Bazıları Avrupa halklarıyla bütünleşmeye çalışırken, birçoğu da Yahudi birliğine inanır. Özellikle Semitizmin (Yahudicilik) artmasıyla Avrupa halklarıyla bütünleşmek imkânsız hale gelir, buna bağlı olarak hayalleri kendilerine ait bir milli vatan kurmak olan Yahudiler Avrupa dışında bir seçenek aramaya başlarlar. Seçenekler arasında Brezilya, Arjantin, Mısır, Uganda, hatta Japonya ve Filistin bulunmaktaydı. Bu da Filistin'in Yahudiler için tek alternatif olmadığını göstermekteydi.³⁴

Siyonist hareketin fikir babası ve Yahudi devlet projesinin sahibi Herzl, yukarıda bahsi geçen, 1896'da yayımladığı “Yahudi Devleti” adlı kitapta nasıl bir devlet tasarladığından bahseder ve buna büyük katkı sağlayacak pratik fikirler ortaya koyar. Daha sonra bu proje başarılı olur. Bu fikirler, Yahudilerin Filistin'de yer edinmesine ve bir Yahudi devleti kurmasına neden olur.³⁵

Filistin'e gelince, hatırlanamayan tarihi vatanımızdır. Filistin'in adı kendi içinde büyük bir etkinliğe sahip insanları çekecektir. Medeniyet barbarlığın karşısında ve biz- normal bir ülke olarak- iletişimi sürdürmeliyiz. Varlığımızı garanti altına alma görevi tüm Avrupa'yla olacak³⁶

Herzl, bu fikirlerin gerçekleştirmesi için zengin Siyonistlerden de destek alarak planını adım adım uygulamıştır. Avrupa ve ABD'nin desteğiyle hedeflerine kısa sürede ulaşmıştır.

Theodor Herzl ortaya çıktı ve faaliyeti, hayırseverlerin armağanlarıyla yaşayan dini bir harekettten organize bir siyasi harekete dönüştüğü için Siyonist hareketin gelişiminde belirleyici bir aşamayı. İlk Siyonist konferans 1897 yılında yapıldı

³⁴ Sedat Kızıloğlu, “İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, Ocak 2012 (ss.35-64), s.46.

³⁵ Theodore Herzl, *Yahudi devleti* (Çeviren: Sedat Demir), Ataç Yayınları, İstanbul Eylül 2007, (s.31-36).

³⁶ A.g.e., s.19.

ve hareketi siyasi temellere oturttu ve hedeflediği ilk hedef Filistin’de uluslararası hukukun güvence altına aldığı bir ulusal devlet kurmaktı.³⁷

1.4.2. Arjantin’den Filistin’e

Siyonist Yahudiler tarafından, büyük bir kısmı Avrupa’da olmak üzere dünyanın faklı bölgelerinde yaşayan Yahudileri, bir araya toplayarak bir vatan edinme planı yapılır. Bunun için Avrupa dışında yer alan, tarıma elverişli iklimi, tabiatı ve yüz ölçümünün büyüklüğü, nüfusunun seyrek olması gibi birçok etkenden dolayı ilk olarak Arjantin Yahudi yerleşimi için seçilir. Arjantin’de kurulan ilk Yahudi yerleşim yeri ülkenin kuzeyindeki “Moses Ville”dir. Ardından yerleşim yerleri art arda başlar ve Yahudi kolonilerinin genişlemesi, Buenos Aires de dahil olmak üzere birçok vilayeti kapsayacak şekilde 1914 yılına kadar devam eder. Arjantin’deki Yahudi sayısı 1920’de 150.000’i aşar.³⁸

Arjantin’deki Yahudi nüfusu İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra zirveye ulaşır. Ancak 1950’lerin başlarında, bir kısmının 1948’de Filistin’de İsrail Devleti’nin kurulması ile Filistin’e göç etmeye başlamasıyla Arjantin’deki Yahudi nüfusu azalmaya başlar. Arjantin’de 20. yüzyılın 70 ve 80’li yıllarının ekonomik ve politik koşulları, Yahudi Siyonistlerin bu göçü organize etme görevini devraldığı yeni devlet İsrail’e doğru göçün artmasına neden olur.³⁹ Siyonistler dünyanın her yerine dağılan Yahudileri Filistin topraklarında kurulan İsrail’e gelmeleri için dini kullanır. Siyonistlerin ifadelerine göre Dicle ve Fırat nehirleri arasında yer alan bu bölge Yehova’nın seçilmiş halkına vaat ettiği topraklar olduğu ifade edilir.⁴⁰ Böylece Yahudilerin bu bölgeye gelip yerleşmesi için büyük bir neden olur. Siyonistlerin bu yalanı Yehova’nın vaatlerine, Tevrat’a ve Talmudik yorumlarına bağlanır.⁴¹

³⁷ هذه هي الصهيونية , دار المعارف , القاهرة 2018 (ss.13-30),s.17.

³⁸Şule Toktaş, Fatih Kılınc, “Jewish Immigration to the American Continent”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, Ocak- Haziran 2018 (ss.30-64), s.45-46.

³⁹حفريات, 10. قصة 5 مشاريع لتوطين اليهود خارج فلسطين.. لماذا لم تنجز؟, خالد بشير. <https://2u.pw/ohV4Y>. Erişim: 05.05.2021.

⁴⁰ Din, uluslararası hukukun gözünde bir hak sınırı oluşturmaz, çünkü ilahi vaat iddiaları uluslararası hukukun kaynağı değildir. Bu nedenle Yahudilerin Kudüs ve Filistin’i işgal etme ve hak talep etmeleri doğru değildir, tıpkı Endonezya Müslümanlarının Mekke-i Mukerremah’ın onlar için dünyanın en kutsal yeri olduğu için işgalini edememesi gibi.

⁴¹مركز جيل البحث العلمي, ”دحض ادعاءات اليهود بأحقيتهم في أرض فلسطين”, عدنان عياش. <https://2u.pw/MwhG1>. Erişim: 05.05.2021.

1.5. İngiliz Mandası

1.5.1. İngiltere ve Yunanistan’a Bir Söz

İngilizler, Arapların yardımıyla 1917-1918’de Osmanlı Devleti’nin toprakları arasında olan Filistin’i işgal etmiştir. Arapların Osmanlı devletine karşı isyanı, İngilizlerin 1915-1916’da kendilerine (Şerif Hüseyin İbn-i Ali ile yazışmalar yoluyla) savaştan sonra Filistin’i vermelerine karşı diğer Arap ülkelerinin bağımsızlığını vaat etmesinden kaynaklanmıştır.⁴²

Osmanlı Devleti, tren hatlarının saldırılarda yok edilmesi nedeniyle askerlerine destek kuvvet gönderememiştir. Osmanlı Devleti Şerif İsyanıyla uğraşırken İngiltere saldırılarını yoğunlaştırmıştır. Sonuç itibariyle İngiltere Ocak 1917’nin başında Güney Filistin’i ve 9 Aralık 1917’de Kudüs’ü işgal etmiştir. Dokuz ay sonra İngiliz General Allenby, Türk dördüncü ordusunu mağlup ederek Suriye ve Lübnan’da hâkimiyetini kurmuştur. Hayfa 23 Eylül 1918’de, Şam 1 Ekim 1918 ve Beyrut 8 Ekim 1918’de işgal edilmiştir. 30 Ekim 1918’de ise Osmanlı Devleti’yle Mondros Mütarekesi imzalanmış ve Ortadoğu’da, İngiltere’ye karşı mücadele eden Osmanlı yönetimi sona ermiştir. Suriye, Lübnan ve Filistin’de General Allenby ’in kontrolünde “İşgal Edilmiş Düşman Toprağı” isimli askeri yönetim kurulmuştur. Fransa Lübnan’dan, Faysal Suriye’den General Allenby ise Filistin ve hepsinin kontrolünden sorumlu olmuştur.⁴³

Bununla birlikte İngiltere diğer yandan, 1916 tarihli Fransa ve Rusya ile Sykes Picot Anlaşması yoluyla, müttefikleriyle Arap topraklarını bölme ve yönetme sözü vererek, gizlice Arapları kandırabilmiştir. Üçüncü bir anlaşmada, 1917 Balfour Deklarasyonu’nda Britanya, Yahudilere Filistin’de “vatan” kurmaya yardım etme sözü vermiştir.⁴⁴

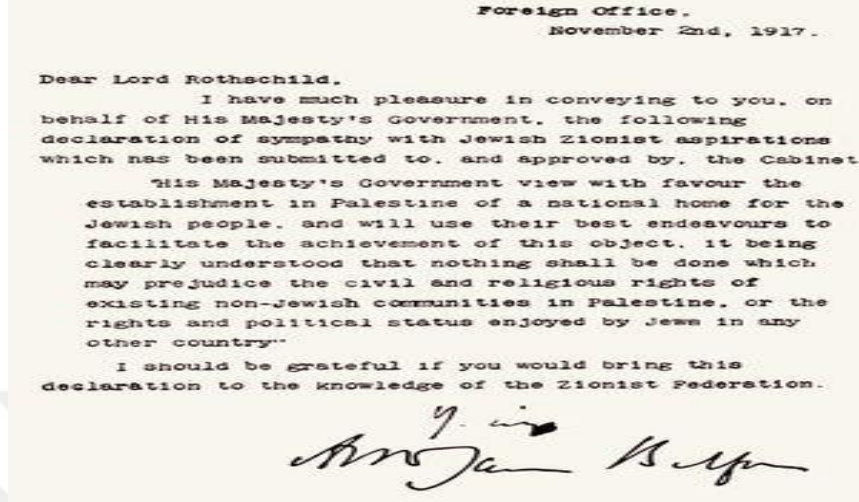
Milletler Cemiyeti’nin 4 Temmuz 1917 tarihinde ilan ettiği Filistin Mandası, “Filistin’deki Yahudi olmayan toplumların medeni ve dini haklarını sağlamıştır. Bu belgenin çok önemli olduğunu, çünkü Arapların varlığına atıfta bulunmadığını belirtmiştir. Filistinliler, “Yahudi olmayan toplumlar” olarak tanımlamışlardır ve Arapları bir halk olarak kastetmemiştir. Aslında, 1917’de İngiltere tarafından işgal edildiğinde Filistin nüfusunun %90’ından fazlasını oluşturan Filistinli Araplar ne

⁴² الموسوعة الفلسطينية (مراسلات), https://2u.pw/MZ1AW. Erişim: 02.05.2021.

⁴³Can Deveci, “Filistin’de İngiltere Mandasının Kuruluşu (1917-1925)”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü /Tarih Anabilim Dalı, (yayınlanmamış Doktora tezi), Isparta 2017, s.15.

⁴⁴مجلة, ”قراءة في الرسائل الجانبية لمراسلات حسين-مكماهون”, عبد الفتاح العويس, أمين يطيبان, طارق الجعبري, Cilt:18, Sayı:1, Yaz 2018 (ss.71-91), (s.72-87).

Balfour Deklarasyonunda ne de diğer belgelerde ismen belirtilmemiştir. Sonraki yıllarda görevin yerine getirilme tarzından da anlaşılacağı gibi, bu kesinlikle istenmeyen bir ihmal değildi.⁴⁵

Kaynak: İsrail Dışişleri Bakanlığı.

1.5.1.1. Yasal Yönü

Avrupa-Akdeniz İnsan Hakları Gözlemevi'ndeki Filistinli hukuk araştırmacısı Muhammed Siyam, Balfour Deklarasyonu'nun ve tüm felaket sonuçlarının uluslararası ilke ve normlarla çeliştiğini ifade etmiştir.⁴⁶ Bunu da şu cümlelerle dile getirmiştir. “Bu vaat Birleşmiş Milletler tarafından tanınan kendi kaderini tayin hakkıyla çelişiyor, çünkü Britanya daha sonra Filistin toprak işlerinin idaresini İsraililere devretti” (Filistin'in 1920'den o Filistinli Nakba, 1948).⁴⁷ “Bu yönetimin İsrail tarafından alınmasının Filistin

⁴⁵ Eugene Rogan, Avi Schlem, 1948 *حرب فلسطين إعادة كتابة تاريخ*, çev., Nasır Afifi, Kahire: Altın Kitap Rose Al-Youssef Vakfi, 2001, s.26-27.

⁴⁶ “بلفور.. 102 عاما على الوعد الجائر”, *قدس برس*, <https://2u.pw/UaN1C>. Erişim 04.05.2021.

⁴⁷ A.g.w.

topraklarının bölünmesine yol açtığını açıkladı bu, bu topraklara yasal olarak bir saldırıdır.”⁴⁸

Balfour’un mektubundaki vaat daha sonra 1922’de Milletler Cemiyeti tarafından İngiltere’ye verilen yetkiye dahil edilir (1920 San Remo Konferansı kararları dahilinde). İngilizler, 1922’den 1948’e kadar görev süreleri boyunca, Yahudilere ve Filistinli Araplara verdikleri çelişkili vaatlerin uzlaştırılmasının zor olduğunu fark etmişlerdir. Siyonistler, Yahudi göçünün geniş ölçekte açılmasını öngörmüş ve bazıları, tüm Filistin’i kapsayacak bir Yahudi devletinden söz etmiştir. Filistinliler, İngiltere’nin Filistin’i kendi toprakları olmadığı halde üçüncü bir tarafa teslim etmesini reddetmişlerdir. Bununla birlikte Anti-Siyonist direnişler 1920’de Kudüs’te ve 1921’de Yafa’da meydana gelmiştir.⁴⁹

1922’de İngiliz hükümetinin siyasi bir açıklamasında, Siyonistlerin tüm Filistin’i elde etme talepleri reddedilmesine ve Yahudi göçünün kısıtlanmasına rağmen, İngiltere Yahudilere yeniden destek vermiştir. Yasama Konseyi kurulması için bir teklif yapılmıştır ama Filistinliler bu konseyi, onların burada temsil hakkı olmadığı için reddetmişlerdir⁵⁰

1928’de Yahudi göçü artarken, İngilizlerin göç politikaları çatışan Arap ve Yahudi çıkarlarının baskısı altında kalmıştır. Nazi rejiminin 1933’te Yahudilere uyguladığı zulümden sonra göç keskin bir şekilde artmıştır. 1935’te yaklaşık 62.000 Yahudi Filistin’e girmiştir. 1936’da patlak veren ve 1939’a kadar aralıklı olarak devam eden Arap isyanının ana sebebi Yahudi egemenliği korkusu olmuştur. O sıralarda İngiltere Yahudi göçünü yeniden kısıtlamış ve Filistin’de Yahudilere toprak satışını yasaklamıştır.⁵¹

1.5.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

İkinci Dünya Savaşı sırasında sona eren Filistin mücadelesi 1945’te yeniden başlamıştır. İddia edilen Nazi katliamının dehşeti, Yahudilere ve

⁴⁸ "وعد بلفور.. 102 عاما على سرقة فلسطين", *Anadolu Ajansı*, <https://2u.pw/ZMppwp>. Erişim 13.03.2021.

⁴⁹ "وماذا عن مؤتمر سان ريمو؟", *صحيفة الخليج*, <https://2u.pw/y2vt1>. Erişim 05.05.2021.

⁵⁰ "الحكم الأجنبي- الجزء الثاني", *موقع وزارة الخارجية الاسرائيلية*, <https://2u.pw/s5qno>. Erişim 05.05.2021.

⁵¹ لندن, أكاديمية دراسات اللاجئين, *محطات فاصلة في تاريخ فلسطين القديم والحديث*, إسلام العالول (s.110-111), 2018.

Siyonizm'e karşı küresel ve Avrupa sempatisi yaratmış ve İngiltere, 100.000 Yahudi'nin Filistin'e göçünü reddetmesine rağmen, birçok Yahudi yasadışı yollarla Filistin'e girmiştir.⁵²

Filistin sorununu çözmeye yönelik çeşitli planlar ya Araplar ya da Yahudiler tarafından reddedilmiştir. İngiltere, Nisan 1947'de görevin başarısız olduğunu ilan etmiş ve sorunu Birleşmiş Milletlere iletmıştır.⁵³ Yahudiler ve Filistinliler savaşımaya hazırlanmıştı. Filistinlilerin sayıca Yahudilerden fazla olmasına rağmen, Yahudiler daha hazırlıklıydı. David Ben-Gordion'un komutası altında yarı özerk bir hükümete sahiptiler ve orduları Haganah iyi eğitilmişti. Filistinliler Arap devriminden bu yana hazırlık yapma fırsatına sahip olmamışlardı ve direniş liderlerinin çoğu sürgünde ya da İngiliz Mandası hapishanelerinde tutulmuştur.⁵⁴ Filistinlilerin baş sözcüsü Kudüs Müftüsü, Yahudi devletini kabul etmeyi reddetmiş. Birleşmiş Milletler Kasım 1947'de Filistin'i bölme kararı aldığı anda Araplar planı reddederken Yahudiler ise kabul etmişti. İngiltere'nin manda görevini sona erdirmesinin ardından başlayan askeri savaşta Araplar ve Filistinliler yenilmiştir.⁵⁵

İsrail 14 Mayıs 1948'de kurulmuş, beş Arap ordusu Filistinlilere yardım etmeye gelmiş ve hemen saldırmış ama mağlup olmuştur. Arap ordularının yenilgisinin nedeni koordinasyon eksikliği ve diğer nedenlerden kaynaklanmıştır. İsrail, bölünme kararında planladığından daha fazlasını işgal etmiştir.⁵⁶ Ürdün, Batı Şeria'yı Ürdün Nehri'nden alırken, Mısır Gazze Şeridi'ni almıştır. (İsrail, bu toprakları 1967 Altı Gün Savaşı'ndan sonra işgal etmiştir.) Savaş, 780.000 Filistinlinin mülteciyle sonuçlanmıştır. Bir kısmı korku ve dehşetten evlerini terk ederken, geri kalanı zorla evlerini terk etmiştir. Filistinliler, komşu ülkelere dağılmış, ama Filistin ulusal kimliklerini ve anavatanlarına dönme arzularını korumuşlardır.⁵⁷

⁵² BBC NEWS, "1799'dan günümüze Filistin tarihi ve Orta Doğu sorunu". <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44128837>. Erişim: 05.05.2021.

⁵³ "اللجنة الخاصة للأمم المتحدة بشأن فلسطين", الموسوعة الفلسطينية ⁵³ <https://2u.pw/CyzLz>. Erişim: 05.05.2021.

⁵⁴ "المقاومة الفلسطينية... ثورة الإنسان والحجر", الجزيرة ⁵⁴ <https://2u.pw/QD6Dh>. Erişim: 05.05.2021.

⁵⁵ محطّات فاصلة في تاريخ فلسطين القديم والحديث, إسلام العالول (s.148-152).

⁵⁶ Fatma Yaşar, Sevinç Özcan, Zahide Tuba Kor, s.57.

⁵⁷ مكتبة جزيرة الورد, حرب 1948 ونكبتها, عبد القادر ياسين والآخرين, القاهرة 2010, (s.9-21).

1.5.3. 1948 Savaşı

İkinci Dünya Savaşı'nın 1945'te sona ermesinden sonra, Siyonist grupların Filistin'deki İngiliz kuvvetlerine yönelik saldırıları artmıştır ve İngiltere'nin Filistin sorununu Birleşmiş Milletlere sevk etmiş, 28 Nisan'da konuyla ilgili Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısı Filistin'de başlamıştır. Oturumlar 15 Mayıs'ta sona ermiştir. 11 üyeden oluşan Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi'nin (UNSCOP) oluşturulması kararı ile bu komite, 8 Eylül'de bu konuda yazdıkları raporun büyük bir bölümünü yayınlamıştır. Üyelerin birçoğu Filistin'de iki devletli bir yapıyı (bölünme) desteklerken, geri kalan üyeler federal bir çözüm önermiştir. Bu nedenle Yüksek Arap Komisyonu bölünme önerisini reddetmiş ve Yahudi Ajansı bu öneriyi kabul ettiğini açıklamıştır. Daha sonra Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği de bu bölünmeyi kabul etmiştir, 29 Ekim'de İngiliz hükümeti, Araplar ve Siyonistler için kabul edilebilir bir çözüm bulunamazsa altı ay içinde Filistin'den ayrılacağını açıklamıştır.⁵⁸

13 Mayıs'ta Chaim Weizmann, ABD Başkanı Truman'a bir Yahudi devletini tanıma sözünü yerine getirmesini isteyen bir mektup göndermiştir ve 14 Mayıs günü saat 16.00'da Tel Aviv'de İsrail Devleti'nin kurulacağını duyurmuştur. Bu açılamanın ardından Filistin'den İngiliz Yüksek Komiseri ayrılmıştır.⁵⁹ İngilizlerin Filistin üzerindeki mandası 15 Mayıs'tan itibaren sona ermiş ve İsrail Devleti'nin kuruluşu ilanı ilan edilmiş ve ABD on dakika sonra radyolarda İsrail Devletini resmen tanıdığını ilan açıklamıştır. Ancak savaş devam etmiştir, bu savaş artık İsrail Devleti ile komşu Arap ülkeleri arasında meydana gelmişti.⁶⁰

İngiliz kuvvetlerinin Filistin'den çekilmesiyle 14 Mayıs 1948'de tüm silahlarını, cephanelerini, teçhizatlarını, tanklarını, askeri araçlarını, cephanelerini, malzemelerini, yiyeceklerini ve hatta kıyafet ve haberleşme teçhizatlarını, askeri kıışalarını ve polis karakollarına, Haganah güçlerine, Ben Gurion, tüm Filistin kentlerinde havalimanlarına ve limanlara teslim etmenin yanı sıra, ertesi gün

⁵⁸A.g.e., (ss. 9-24), s.9.

⁵⁹ "حاييم فايتسمان (1874-1952)", موقع وزارة الخارجية الاسرائيلية. <https://2u.pw/TbCcS>. Erişim: 07.05.2021.

⁶⁰ دراسة نقدية في قرار الجمعية العامة للأمم المتحدة 181 و194, أحمد جعفر 2008, فلسطين / نابلس, جامعة النجاح, (رسالة ماجستير), "المتعلقين بالقضية الفلسطينية

(1/13) İsrail Devleti'nin kurulacağını duyurdu ve hemen beş Arap ülkesi: Mısır, Suriye, Irak ve Ürdün ve Lübnan Filistin ordusuna destek verdi.⁶¹

Sonraki dönemde askeri hareketler her iki tarafta da artmış ve Siyonistler kasıtlı olarak uyguladıkları planlarla İngiliz kuvvetlerinin çekildiği her bölgeyi kontrol etmiştir, Araplar ise bu durum karşısında gerginlik içindeyken Filistin'i savunmak için düzenli bir Arap gücü oluşturmak için etkili tedbirler alınmasındaki gecikme, Siyonist güçlerin bölünme kararında elde ettiklerinden daha fazla alanı işgal etmesine neden olmuştur. Yahudilerin yaptığı katliamları duyan birçok Filistinli, katliam korkusuyla ve yaşanan savaşlar nedeniyle şehirlerini ve köylerini terk etmiştir.⁶² Ürdün ve Mısır güçleri, Filistinli militanları Filistin topraklarına girer girmez silahları ellerinden almış, savaşa katılmalarını engellemişlerdir. Silahlarını teslim etmeyi reddeden herkesi hapse atmışlardı. Bu esnada hedefine ulaşmak için sonuna kadar savaşmaya hazır olan Siyonist düşman cephesi "Haganah" iki büyük bölüm halinde örgütlenmişti: 20.000 savaşçıdan oluşan Saha Ordusu ve 17.000 savaşçıya sahip savunma ordusundan oluşmaktaydı. Ayrıca Palmach güçleri çatışmaya 2.500 savaşçı ile katılmış ve 6000 savaşçıdan oluşan polis gücü, İtalya'da konuşlanmış olan, İkinci Dünya Savaşı'na katılan Yahudi milisler 5000 savaşçının gücüne sahip olmuştu. İkinci Dünya Savaşı'nda ordunun tüm kollarında (zırhlı, deniz, havacılık, topçu, piyade) savaşan İngiliz ordusu saflarındaki Yahudi gönüllüler ve sayıları 23.000 savaşçıya ulaşmıştı, yani Siyonist düşman kuvvetlerinin toplamı 73.500'e ulaşmıştı ve bir o kadar asker de yedekte kalmıştı. Savaşçı sayısı, 1947'teki ateşkes anlaşmaları sırasında sayıları 106.000 savaşçıya ulaşana kadar artmaya devam etmişti.⁶³

Savaşın sona ermesiyle, İsrail bir gerçeklik haline gelmiş, Filistin'i bölme kararında sınırları aşan ve Filistin'de (İngiliz mandasının bölünmesine göre) işgal ettiği tüm kıyı bölgelerini kontrol etmişti. Diğer yandan Mısırlılar tarafından kontrol edilen Gazze Şeridi'nin yanı sıra tüm Negev, Celile ve Kuzey

⁶¹ s.13, *حرب 1948 ونكبتها*, عبد القادر ياسين والآخرين

⁶²Fatma Yaşar, Sevinç Özcan, Zahide Tuba Kor, (s.57-58).

⁶³ age. s. 14.

Filistin, Doğu Kudüs ve Batı Şeria bölgeleri Ürdün Haşimi Krallığı'nın bir parçası olmuştur.⁶⁴

Şaşırtıcı bir şekilde Arap milli hedefleri adına Filistin için savaşan Arap devletlerinden bazıları, çıkarları için hedefinden uzaklaşmıştır. Tüm Arap liderler Filistin'i bölünmeden korumaktan bahsederken, Kral Faruk Mısır'ın çıkarlarını ilk sıraya koymuş, o Kral Abdullah Ürdün'ü ve Cumhurbaşkanı Shukri Al-Quwaiti'nin ise Suriye'nin ve diğer liderlerin çıkarları açısından ülkelerinin iç istikrarının bozulmasından korkan ülkelerinin çıkarları konusunda birçok Arap lider, silahlı kuvvetlerinin sadece küçük bir kısmını İsrail'e karşı ortak mücadeleye göndermiş ve hiçbir Arap ülkesi Filistin'i kurtarmak için güçlerini riske atmamıştır. İsrail saldırısı altında kardeş Arap ülkesi Filistin için İsrail ile ateşkes anlaşması fikrini savunmuştur.⁶⁵

Arapların savaşta yenilmesi askeri ve siyasi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Askeri nedenlerin başında, Arap ve Yahudi güçleri arasındaki deneyim, sayı ve silahlanma açısından büyük fark gelmektedir. Arap yöneticiler tarafından alınan bazı kararlara ek olarak, örneğin Ürdünlü komutanlar kuvvetlerine mevzilerinden çekilme emri vererek, Arap kuvvetlerinin Necef ve Yukarı Celile gibi geniş alanlarını kaybetmesine ve Mısır'ın ateşkesi imzalamasına neden olmuştur. İsrail ateşkesi, daha fazla yerin kaybına ve Negev'in İsraililerin kontrolüne girmesine neden olmuştur. Mısır'ın Umm Al-Rashrash bölgesi ise Siyonist devlet için bir çıkış noktası olarak görülmüştür.⁶⁶

1.5.4. 1967 Savaşı

1967 savaşı veya Altı Gün Savaşı, İsrail ile Arap komşuları arasındaki savaşlar dizisi anlamına gelen Filistin Savaşları'nın üçüncüsüdür. Bu savaş, 5 Haziran 1967'de bir yandan İsrail, diğer yandan Mısır, Ürdün, Suriye ve Ürdün'de konuşlanmış Irak kuvvetleriyle iş birliği içinde çıkar. Savaş, 15 Mayıs 1967'de başlayan krizin doruk noktası olur.⁶⁷

⁶⁴ الموسوعة الفلسطينية 1948, " حرب 1948 ". <https://tr.web22.link/YtllJ>. Erişim: 07.05.2021.

⁶⁵ Eugene Rogan, Avi Schlem, 1948 حرب فلسطين / إعادة كتابة تاريخ (ss.9-24), (s.14-15).

⁶⁶ الجزيرة, " حرب 1948 ". <https://2u.pw/C69Yv>. Erişim: 07.05.2021.

⁶⁷ BBC, "1799'dan günümüze Filistin tarihi ve Orta Doğu sorunu". <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44128837>. Erişim: 07.05.2021.

İsrail, 1956'daki Sina Seferi'ni takip eden olayların hem Cemal Abdül Nasır'ın çabaları hem de Suriye'nin İsrail cephesinde ve Ürdün cephesi önündeki İsrail kolonilerine yönelik faaliyetleri ve 1964 kararı öncesi, güvenliği için bir tehdit oluşturduğunu değerlendirmişti. Kahire'de hem Suriye hem de Lübnan'daki Ürdün Nehri'nin sularını yönetmek için düzenlenen Arap zirvesi ve 1965'te Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulması ve buna bağlı olarak İsrail'in Araplara karşı savaş planlaması 1967'nin başından itibaren başlamıştı.⁶⁸

1967'de İsrail ordusu, o zamanlar Ürdün'ün bir parçası olan Ürdün Nehri'nin Batı Şeria'sını ve kuzeydeki diğer Ürdün bölgelerine ek olarak Gazze Şeridi, Mısır Sina Yarımadası, Suriye Golan Tepelerini de işgal etmiştir. Bu savaş Altı Gün Savaşı olarak tarihe geçmiştir.⁶⁹ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, savaş sonrasında Kasım 1967'de İsrail'e Haziran 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve mültecilerin evlerine dönmesi çağrısında bulunan 242 sayılı kararı yayımlanmıştır.⁷⁰

1967 başından beri Suriye ile İsrail ilişkileri gergindi. İsrail, Filistinli gerillaların Suriye'den kendi topraklarına girdiğini iddia ediyordu. 24 Mart 1967 tarihinde İsrail Genelkurmay Başkanı İzak Rabin, bu saldırılar devam ettiği takdirde, Suriye'ye karşı harekete geçmenin gerekli olabileceğini söylüyor,⁷¹ Siyonist devlet, işgal altındaki Arap topraklarının büyük bir kısmını kontrol ediyordu. 1967 savaşının arifesinde (20.700) km2, Sina (61.198) kilometrekare ve Golan (1150) kilometrekare alanı, Siyonist devlet tarafından kontrol edilen topraklar (89.359) kilometre karedir.⁷²

Bu, savaşlarda meydana gelen toprak kayıpları Yahudiler için coğrafi-stratejik durumunda önemli bir iyileşmeye ve güvenliğini sağlaması için büyük bir avantaj sağlamıştı, çünkü bu topraklar daha önce mevcut olandan çok daha iyi bir stratejik derinlik katmıştı. Başlangıçta Mısır cephesinden gelebilecek

⁶⁸ Olgun Kenan, "Türk Basınında 1967 Arap-İsrail Savaşı", 38. Uluslararası İcanas (Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları) Kongresi, (yay. haz. Zeki Dilek), *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları*, Cilt:5, Ankara 10- 15 Eylül 2007, (ss. 2137-2668), s.2231-2233.

⁶⁹ Fatma Yaşar, Sevinç Özcan, Zahide Tuba Kor, *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin*, (s.59-60).

⁷⁰ "قرار مجلس الأمن الدولي رقم (242) صدر في 1967/11/22", مركز الدراسات الفلسطينية وفا. https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=4963. Erişim: 07.05.2021.

⁷¹ Kenan Olgun "Türk Basınında 1967 Arap-İsrail Savaşı", s.2234.

⁷² الموسوعة السياسية والعسكرية, النتائج العامة للحرب الصهيونية العربية الثالثة عام 1967, فراس البيطار, المجلد 7, الإصدار الأول, عمان 2003, دار أسامة للنشر والتوزيع, s.1759.

herhangi bir saldırıya kolayca karşı koyabilme imkânı sağlamıştı.⁷³ İsrail, güvenlik konusunda, Batı Şeria'daki açıklarını kapattıktan sonra doğu cephesindeki savunma konumunu da iyileştirmişti. İçinde etkili Arap güçlerinin varlığının, etkili bir Arap bölgesi olan Siyonist varlığı için bir tehdit oluşturduğu Gharbia ve Ürdün ile olan sınırları (aralarında) (650) km'den (480) km'ye düşürülmüştü. Ölü Deniz boyunca 5,83 km). Bu, doğrudan Suriye askeri tehdidinin ortadan kaldırılmasına ek olarak Hula ve Tiberias ovalarının kolonileri de ortadan kaldırmıştı.⁷⁴

1.5.5. Barış Konuşmaları

İlk intifadadan sonra uluslararası tarafların desteği ile yapılan görüşmelerle sorunun çözümü için girişimler başlatılmıştır. Ürdün, Suriye, Lübnan, Filistinliler ve İsrail'i içeren çok taraflı Madrid müzakereleri yapılırken ardından Oslo Anlaşmalarını oluşturan Oslo ve Washington müzakereleri devam ettirilmiştir. 1988'de Batı Şeria'dan ayrılma kararı ile aralarında yakın bir ilişki ve karşılıklı bağımlılık vardır. Filistin halkının tek ve meşru temsilcisi olan Filistin Kurtuluş Örgütü olan 1974'te Rabat'ta düzenlenen Arap Zirvesi'nin kararı aynı zamanda, Filistin Ulusal Konseyi'nin Cezayir'de bir yıl boyunca Cezayir'deki on dokuzuncu olağanüstü oturumunda "Filistin Otoritesi Devleti'nin kurulduğunu ilan etme kararı ile Ürdün'ün Batı Şeria'yla ilişkisini kaldırma kararı ile aynı zamana, yani 1988'e denk gelmiştir.⁷⁵

⁷³ مركز الدراسات الفلسطينية وفا " حرب حزيران / 1967", https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=2220. Erişim: 08.05.2021.

⁷⁴ "النتائج والآثار المترتبة على حرب يونيو 1967", موسوعة مقاتل الصحراء http://www.moqatel.com/openshare/Behoth/Siasia2/Harb67Misr/sec14.doc_cvt.htm. Erişim: 08.05.2021.

⁷⁵ A.g.e.s.9.

İKİNCİ BÖLÜM

FİLİSTİN DİRENİŞ HAREKETLERİ, GELİŞİM EVRELERİ VE ULUSLARARASI TEPKİLER

2.1. Genel Olarak

20. yüzyılın sonlarında İsrail'in Filistin'i işgalinin başlangıcından bu yana, Filistin halkı, Mısır ve Levant'taki Araplar tarafından görülen yakın tehlikenin farkında idiler. Özellikle üç faktör sorunun ciddiyetini artırmıştır. Birincisi, 1897'de İsviçre'de düzenlenen Pal konferansı ve Siyonist devlet projesinin ilanı, ikincisi: Siyonist hareketin, özellikle de Osmanlı Devleti'nde Jön Türkler Hareketi'nin ardından Osmanlı yönetimiyle ilişkileri. Üçüncüsü: 1917'de Filistin devletinin İngiliz işgali ve Balfour Deklarasyonu. Filistin halkının direnişi barışçıl halk yürüyüşleri de dahil olmak üzere çeşitli biçimler almıştır. Barışçı yürüyüşlere rağmen İşgal güçleri ve yerleşimciler Filistinli göstericilere ateş etmekte tereddüt etmemiştir. Bu olaylar Bakan, Ziyad Ebu Ein de dahil olmak üzere birçok Filistinlinin hayatına mal olmuştur.⁷⁶ Öte yandan, işgal güçlerinin de desteklediği, aşırılık yanlısı dindar Yahudi grupların her hafta Tapınak Dağı Meydanı'na saldırma ve orada dua etmeye çalışma girişimlerine tekrar ve yoğun bir şekilde devam etmiş, hatta Mescid-i Aksa'da namaz kılan Müslümanlara bile saldırmışlardır.⁷⁷ Bu girişimlerin amacı, Mescid-i Aksa üzerinde tam olarak İsrail kontrolünü sağlamaktır. Bunun için İsrail, Mescid-i Aksa'ya elektronik kapılar yatırmış ve kameralar taktırmıştı. Bunun sebebi istedikleri zaman Müslümanların Mescid-i Aksa'ya girmelerini engellemektir.⁷⁸

Kuşatılmış Gazze Şeridi'nde, direnişin ve tüm Filistin halkının aldığı acı askeri grevlere rağmen, Gazze Şeridindeki üç saldırı savaşında (2008, 2012, 2014) acımasız ve yıkıcı bombalama sonucunda ekonomik ve siyasi kuşatmaya rağmen Filistinliler silahlı direniş grupları silahlarını ve direniş yöntemlerini geliştirmeyi başarmıştır. İşgal güçleri ile yapılacak savaşlara askeri ve lojistik

⁷⁶ Tuğçe Ceylan, "19. Yüzyıl Sonunda Filistin'de Arap-Yahudi Karşılaşmasının Bir İncelemesi: Komşudan Hasıma Dönüşümün Tarihsel Sosyolojisi", (ss. 293-316), s.310.

⁷⁷ "مستوطنو تدفيع الثمن.. عقيدة متطرفة غايتها الانتقام من العرب", لبابة ذوقان, Anadolu Ajansı.05 Mayıs 2018. <https://2u.pw/szkHk>. Erişim: 08.05.2021.

⁷⁸ A.g.m.

olarak hazırlanmaya devam etmiş ve bu hazırlık sadece Gazze'yi savunmak için değil bütün Filistin'i savunmak için yapılmıştır. ⁷⁹

Burada, Fetih ile Hamas arasında 2007'den bugüne kadar yaşanan yıkıcı bölünmeye ve Batı Şeria'daki halk direnişinin ve kitlelerinin etkinliği üzerindeki kendi kendini yansıtan etkisine ve ayrıca İsrail işgalcisiyle yüzleşmesine dikkat çekilmelidir. İsrail'in sürekli saldırılarına rağmen Filistin halkının iradesi kırılmadı ve oradaki direniş İsrail yandaşı herhangi bir Arap baskısına teslim olmamıştır. Bağımsızlığına büyük ölçüde inanmıştı. Bu durum İsrail işgalcisiyle pazarlık sürecinin bir parçası olarak onu satabilecek güçlere rehin kalmayacak veya İsrail'i memnun etmeyecekti. ⁸⁰

Filistin silahlı direniş örgütleri arasında: ⁸¹

- İzzeddin el Kassam Tugayları
- Kudüs Tugayları
- Nasır Salah al-Din Tugayları
- Ebu Ali Mustafa Tugayları
- Ulusal Direniş Tugayları
- El-Aksa Şehitleri Tugayları (Batı Şeria'da resmi olarak 2007'de durduruldu.)

Filistin direnişi çeşitli evrelerden geçmiştir.

2.2. Stratejik Göç ve Kendiliğinden Direniş (1897-1917)

2.2.1. Genel Olarak

Filistin halkının direnişi çok daha önceden başlamıştı; çünkü göç akını ve Yahudilerin Arap topraklarını ele geçirmesinin yaygınlaşması ve Araplara düşmanlık, gaddarlık ve haklarının makul olmayan bir şekilde kötüye kullanılması ve yeterli gerekçe olmaksızın onlara hakaret ve bu eylemlerle övünmüşlerdir. Filistin'i sömürge haline gelinceye kadar topraklarını kaybeden

⁷⁹ المرصد الأورومتوسطي لحقوق الإنسان , غزة: مساحة الموت , ريتشارد فولك , Ocak 2020 (s.9-44).

⁸⁰ مجلة الدراسات الفلسطينية , "جذور الانقسام الفلسطيني ومخاطره على المشروع الوطني", إبراهيم أبراش , Cilt:20, Sayı:78, Bahar 2009 (s.3-10).

⁸¹ Veysel Ayhan, "HAMAS: Filistin Direnişinde Politik İslam", *Ortadoğu Etütleri*, Yıl:2009 (ss.101-136), (s.102-124).

Hadera ve Malabbs (Petah Tikva) çiftçileri, sahip oldukları yerleşim yerlerine saldırmış ve Yahudiler Filistin topraklarında yerleşim yerleri kurmuşlardır. 1892’de benzer bir saldırı başlatılmış ve Kudüs ileri gelenlerinden bir heyet, vali Reşad Paşa’yı protesto etmiştir. Yahudilere karşı önyargılı olduğu için ve 06/24/1891 tarihinde Sadrazam’a bir mektup göndererek Rus Yahudilerinin Filistin’e göçünü engellemek ve oradaki topraklara el konulmasını yasaklamak istemişler.⁸² 1897’de Basel’de Birinci Siyonist Kongre’nin toplanmasıyla birlikte, göç meselesi artık siyasi bir amacı olmayan yerinden edilmiş göçmenlerin konusu olmaktan çıkmıştır. Yerleşmeyi teşvik etmekten Yahudileri örgütlemeye ve Yahudi duygularını harekete geçirmekten ulusal bilinci derinleştirmeye kadar Basel konferansının amaçları belirlenmişti.⁸³ Mısır’da siyasi hayatın gelişmesi, parti ve basın faaliyetlerinin ortaya çıkışı, Siyonist tehdidin tanımlanmasına yardımcı olmuştur. Bu nedenle Filistinli Araplar, konferans hazırlıklarını dinlerken, tehlikeyi savuşturmanın yollarını aramaktaydı. Bu çerçevede Kudüs yöneticisi, “Filistin’e yönelik Siyonist tehdide son vermenin gerekliliğini” tartışmak üzere Alman konsolosuyla bir araya gelmiştir. Aynı yıl, Kudüs Müftüsü Muhammed Tâhir el-Hüseyni, Siyonist göçmenlerin yeni toprak alamaması için mülkiyetin devrini kontrol etme yetkisiyle görevlendirilen bir komisyona başkanlık etmiştir.⁸⁴ Bu aşamayı iki döneme ayırabiliriz: birincisi 1897’den 1907’ye ve ikincisi 1907’den 1917’ye kadar.

2.2.2. Direnişin Birinci Dönemi

Arapların tepkisi, 1898’de Filistin ve Arap dünyasında başlamıştır. O yıl Filistin halkı, Yahudi göçüne, Siyonist projelere ve bu projelerin sonunda ülkelerinde İsrail Devleti’nin kurulma olasılığına karşı sert bir tavır almıştır. Filistinliler bunu haklarına ve bağımsızlıklarına bir tehdit olarak görmüşlerdir. Bu sırada Ürdünlü Araplar, Jerash bölgesinde kurulan tek İsrail yerleşim yerini

⁸² .الهجرة اليهودية إلى فلسطين” مركز الدراسات الفلسطينية وفا . https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=4071. Erişim:10.05.2021., القدس إلى صالح الطريق مركز الزيتونة للدراسات ,محسن صالح, الطريق إلى القدس, 2012 (ss.137-169), (s.140-169). والاستشارات

⁸³ المؤتمر الصهيوني الأول انعقد في مدينة بازل: 1897, ”موقع وزارة الخارجية الإسرائيلية“ . <https://2u.pw/SDNTf>. Erişim: 10.05.2021.

⁸⁴ ”أمين الحسيني لماذا تعاون مفتي القدس مع هتلر وموسوليني“ الجزيرة . <https://2u.pw/aL4Ag>. Erişim: 10.05.2021.

ortadan kaldırmıştır.⁸⁵ 1900 yılında Siyonist göçmenlere arazi satışına karşı geniş çaplı bir imza kampanyasına olmuştur ve Najib Azouri'nin (Kudüs Vali Yardımcısı 1898-1904) sesi 1905'te Siyonist tehlike uyarısı ile yükselmiştir. Najib Azouri, göçle ilgili olarak "Arap Milletinin Uyanışı" adlı kitabında şunları söylemiştir: "*Bir mahiyette iki önemli olay vardır, ancak bunlar çelişkilidir ve bunlar, Arap ulusunun uyanışı ve eski İsrail krallığı, biri diğerine üstün gelene kadar devam eden mücadeledir ve tüm dünyanın kaderi iki karşıt ilkeyi temsil eden iki halk arasındaki bu mücadelenin nihai sonucuna bağlıdır.*"⁸⁶ Najib Azouri Filistin halkı ve Yahudiler arasında süregelen mücadelenin iki halktan birinin pes edene kadar devam edeceğine işaret etmiştir. Günümüzde ise İsrail'in onca zulmüne karşı Filistin halkı bütün imkânsızlıklara rağmen mücadelesini sürdürmektedir.

2.2. 3. Direnişin İkinci Dönemi

Siyonist Kongre'nin 1907'de Filistin'de en geniş ölçekte pratik sömürge faaliyeti başlatma kararıyla başlamıştır. Yahudilerin daha sonra düzenlediği konferansta Filistin'e gitme ve sınırlarını Fırat Nehri'ne kadar genişletme planlarını açıklamıştır. Konferansa Herzl ve Max Nordau gibi en önemli Siyonist liderler de katılmıştır. 1908 yılında Yahudilerin Yafa'da bir Filistin ofisi kurmuştur. Bu ofisin görevi Filistin'de arazi satın almak olmuştur. Aynı yıl, daha sonra Tel Aviv'de olan "Yafa yakınlarındaki Yahudi mahallelerinin inşaatı başlamıştır. Siyonist hareket, Anglo Levantine bankacılık şirketi, Filistin Toprak Geliştirme Kurumu, Yahudi Kültür Fonu vb. gibi başka kurumlar da kurulmuştur.⁸⁷

Bu aşamadaki direniş üç şekilde gerçekleşmiştir:

- 1- Osmanlı Devleti'nden Siyonist göçmenlerin yerleşip mülk sahibi olmalarını önlemek için gerekli tedbirleri almasını istenmiştir.⁸⁸

⁸⁵ الجزيرة "المقاومة الفلسطينية... ثورة الإنسان والحجر", <https://2u.pw/QD6Dh>. Erişim: 10.05.2021.

⁸⁶ المؤسسة العربية للبحث (Çev.Ahmed Abu Melhem), *اليقظة الأمة العربية*, نجيب عزوري 1998,s.24.

⁸⁷ İslam Ansiklopedisi, "Yafa". <https://islamansiklopedisi.org.tr/yafa>. Erişim: 10.05.2021.

⁸⁸ المعرفة "المقاومة الفلسطينية", <https://2u.pw/bYOU7>. Erişim: 10.05.2021.

2- Halkı Siyonizm'in tehlikelerine karşı harekete geçirmek, direnme kabiliyetini garanti altına alacak şekilde siyasi ve ekonomik yaşamı inşa etmek için dernek ve partiler kurmak.⁸⁹ (1909'da Yahudilere arazi satışını önlemek amacıyla yerel bir örgüt kurulmuş ve 1913'te Nablus'ta Anti-Siyonizm Derneği kurulmuştur.)

3- Kolonilere saldırmak, hayvan çalmak, tarlalara hayvan bırakmak, çitleri yıkmak gibi Siyonist faaliyetlerle yüzleşmek için çeşitli faaliyetlerde bulunmak. (Arap halkı Yahudileri en büyük düşmanı olarak görmüştür)⁹⁰ Bu saldırılar, topraklarından kovulanlar ve aralarında Siyonist devletin temel kalelerini gören köylüler tarafından gerçekleştirilen intikam saldırıları olmuştur. Siyonist faaliyetlerin artması ve merkezi otoritelerin verdiği tavizler nedeniyle savaşın başlamasıyla birlikte halkın kızgınlığı artmış, bu da yerleşimcilerin öldürülmelerinin artmasına ve cinayetlerin kuzeyden diğer bölgelere yayılmasına neden olmuştur.⁹¹

2. 2.4. Üçüncü Aşamadaki Direniş Biçimleri

Bu aşamadaki ulusal eylem hatları, her yönden gelişmiş olsa da önceki direnişlerle aynı kalmıştır. Ancak silahlı eylem meselesi, Kassam 11/2/1935 tarihinde devrimi başlatmak için kırsal bölgeye çıkıncaya kadar gündeme gelmemiştir. İngiliz kuvvetleri Kassam'ın saklandığı yere baskın düzenlemiş ve teslim olmasını istemiştir. Kassam ve devrimcileri, teslim olmak yerine savaşmayı tercih etmiştir.⁹² Ardından Kassam ve onu destekleyenlerle Filistinli halkının silahlı direnişi devam etmiştir. Kassam 1938 baharında tüm Filistin'e önderlik etmiş, merkezler kurmuş ve liderler yetiştirmiştir. Direniş gücünü kırsal bölgelere ve şehirlerin büyük kesimlerine dayatmıştı. Direniş savaşçıları, modern gerilla savaşı yöntemlerini benimsemiştir. Direnişin ilk aşamasındaki meşhur savaşları arasında: Jabal Harish savaşı 8/24/1936, Bal'a 3/9/1936 savaşı, Umm al-Fahm savaşı 12/9/36 ve Jaba savaşı 24/9/1936 ve Beit Amrin savaşı

⁸⁹ A.g.e.

⁹⁰ حملات مقاطعة المنتجات الإسرائيلية وعلاقتها باتجاهات المستهلك الفلسطيني نحو المنتجات المصنعة "شاكور جودة" 2004, غزة - فلسطين, كلية التجارة بالجامعة الإسلامية - قسم إدارة الأعمال, (رسالة ماجستير), "محلي كلية, جامعة بير زيت, "العلاقات بين العرب الفلسطينيين واليهود من بداية الاستيطان حتى 1948", خديجة حسونة⁹¹

2004.s.3. فلسطين, الدراسات العليا

⁹² 1989 (ss.115-156), دار الضياع, كتاب الشيخ عز الدين القسام قائد حركة وشهيد قضية 1935-1882, حسني جرار

10/29/1936 ve Kafr Abbush 10/7/1936 savaşı, 1938 Baysan Savaşı⁹³ gibi savaşlar yer almaktadır. Daha sonra çatışmalar (1937-1939) yılları arasında artmış, İngiliz kaynakları, direniş güçlerin 1938'de 5708, 1939'da 3315 operasyon gerçekleştirdiğini bildirmiştir.⁹⁴

2.3. Balfour Deklarasyonu ve Siyonist Emellerin Oluşması

2.3.1. Konferanslar

Daha önce de belirttiğimiz gibi Siyonist Emellerin yavaş yavaş hedefine ulaşması, İngilizlerin Kudüs'ü işgali ve Balfour Deklarasyonu'nun ilanıyla başlar. Filistin, savaşın yorucu ve zorlu koşullarını yaşamıştır. Arap devriminin duyurulması ve Osmanlı ordularının yenilgisi Yahudilere umut vermiştir.⁹⁵ Müttefikler Sykes-Picot Anlaşması'nda verdiği vaatleri yerine getirmeyince taraflar arasında anlaşmazlıklar yaşanmış, ardından devrimi ile Sykes-Picot Anlaşması'nın sırları ortaya çıkmıştır.⁹⁶ Bununla birlikte Siyonist bildirilerin yayınlanması, Weizman'ın 1917 ve 1918 tarihinde Filistin'i ziyaretleri dahil olmakla, bu yöndeki faaliyetlerin artmasıyla konu daha da netleşmiştir. Bu ziyaretlerin ardından Filistin'e gelen Yahudi göçmen sayısı artmaya devam etmiş, böylece göçmen sayısı 1919'da 20 bine 1925'te 33 bine ulaşmış ve bu aşamadaki toplam göçmen sayısı yaklaşık 100 bini bulmuştur.⁹⁷

Bu aşamada (1919-1929), liderler ve ileri gelenler yedi konferans düzenlenmiştir: İlki Kudüs'te Mart 1919'da ikincisi, Şubat 1920'de Yafa'da, Mart 1920'de Hayfa'da üçüncüsü ve Haziran 1921'de Kudüs'te dördüncüsü düzenlenmiştir. Konferanslar, Ağustos 1922'de Nablus'ta ve 1926'te Yafa'da, Temmuz 1928 Kudüs'teki yedincisi devam etmiştir.⁹⁸ Bu konferansların amacı,

⁹³عالم, "قائمة بأسماء رؤساء وقادة فصائل الثورة العربية الفلسطينية الكبرى 1936_1939", عبد العزيز عرار الوطن, <https://2u.pw/DFhsN>. Erişim: 5/22/2021.

⁹⁴Islamweb, "سلسلة فلسطين جريمة التقسيم", <https://2u.pw/SLmCt>. Erişim: 15.04.2021.

⁹⁵İsmail Ediz, "Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Filistin'de Toplum ve Siyaset 1919-1922", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Yıl: 2015, Cilt:2, Sayı:2, Yıl:2015 (ss.141-176), (s.143-148).

⁹⁶7 Nisan, "إيلاف", "من رفض", سايكس - بيكو "إلى الخوف على حدوده", رفيق خوري, <https://2u.pw/g3ZmB> Erişim: 11.05.2021.

⁹⁷Sedat Kızıloğlu, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", (ss.35-64), s.51.; Britannica, "Sykes-Picot Agreement". <https://www.britannica.com/event/Sykes-Picot-Agreement>. Erişim: 11.05.2021.

⁹⁸الجامعة العراقية مجلة كلية الآداب, "المؤتمرات العربية الفلسطينية 1919 - 1920", وسام عبد الرزاق, Cilt:1, 2018-2019 Akademik Yılı için Konferansların Özel Sayısı Bölüm İki (ss.1047-1062), (s.1045-1056).

halkı Siyonist projeye karşı harekete geçirmek ve Arap Birliğini sağlamaktı. Halkı, Filistin'in bağımsızlığını meşru yollarla ilan etmek için seferber etmekte. Bunun yanı sıra Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını engellemek ve Filistin'e göç edecek Yahudileri de durdurmakta.⁹⁹

2. 3.2. Ekonomik Projeler

Arap liderleri Siyonist hareketin faaliyetlerine karşı koymak için ekonomik faaliyetlere yönelmiştir. 1922'te bir ekonomik konferans düzenlemiş ve bu konferansın kararları arasında Rothenberg projesini (Filistin Elektrik Şirketi Ltd.)¹⁰⁰ boykot etmek de yer almıştır. 1929'da millet fonu kurulmuş, Yahudilere arazi satışının yasaklanması ve Yahudilerin Filistin topraklarında mülkiyet hakkına sahip olmasını engellemek amacıyla ulusal hareket projesi uygulanmıştır.¹⁰¹

2. 3.3. Gösteriler

1920 tarihinde Kudüs'te "Musa Peygamber Mevsimi" sırasında meydana gelen gösteriler dört gün sürmüş ve 1921, 1923 ve 1924'te çatışmalara dönüşmüştür. 1928'de Yahudiler Ağlama Duvarı'nda olağandışı kutlamalar düzenlenmiştir. Bu duruma Araplar tepki olarak, Yüksek İslam Konseyi Başkanı Hac Emin El-Hüseyni'nin girişimiyle "El-Aksa Camiini Koruma Derneği" kurmuştur. Dernek Filistin'in dört bir yanına yayılmış, şubeler kurmuş ve konferanslar düzenlemiştir.¹⁰²

2.3.4. Dış İletişim

1921'de seçilen İslam-Hristiyan Konferansı Yürütme Komitesi aracılığıyla liderler, Siyonist projenin gerçekleşmesini engellemek için birçok Arap lider uluslararası temas ve ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu liderler, Siyonist proje ile mücadelesinde İngiliz hükümetini etkisiz hale getirmeye

⁹⁹ A.g.m.

¹⁰⁰ "حملات مقاطعة المنتجات الإسرائيلية وعلاقتها باتجاهات المستهلك الفلسطيني نحو المنتجات المصنعة محلياً", جودة 67, s.67.

¹⁰¹ مواقف الحركة الوطنية الفلسطينية من انتقال الأراضي للحركة الصهيونية 1930-1935", الموسوعة الفلسطينية 1935". https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=3776. Erişim: 12.05.2021.

¹⁰² "ثورة", الموسوعة الفلسطينية 1920". <https://www.palestinapedia.net/%D8%AB%D9%88%D8%B1%D8%A9-1920/>. Erişim: 11.05.2021.

çalışmışlardır.¹⁰³ Bütün bu girişimlere rağmen İngilizlerin Siyonist emeller doğrultusunda tavrı değişmemiştir. Yahudiler ise günden güne Filistin’de nüfuzunu arttırmıştır. Al-Buraq Duvarı’na sahip olduklarını ilan ederek kutlayan Yahudiler, Filistin halkını kışkırtarak bin yıldan fazla bir süredir Müslümanların kiblesi olan Mescid-i Aksa’yı kuşatarak 1929’daki Al-Buraq Devrimi’nin ardından çağrılan olayları başlamasına neden olmuştur.¹⁰⁴

2.4. Filistin Büyük Devrimi (1936)

20 Nisan 1936'da başlayan Büyük Filistin İsyanı, İngilizlerin Filistin'i işgali sırasında Filistin halkının İngiliz sömürgecilere ve göçmen Yahudilere karşı gerçekleştirdiği en büyük çadır devrimlerinden biri olarak başlamış ve arka arkaya üç kez devam etmiştir. 1936 -1939 arası yıllar ortaya çıkan direnişler ve ayaklanmalar açısından en uzun olan direnişler bu yıllar arsında meydana gelmiştir. Bu dönemde direniş savaşçıları ile İngiliz ordusu ve Yahudi çeteleri arasında şiddetli ve kanlı çatışmalar yaşanmıştır.¹⁰⁵ 20 Nisan 1936'da Nablus şehrinde, yetkililer politikalarını değiştirene ve ülke çağrısına cevap verene kadar grev hayatın çeşitli yönlerini de etkileyerek ülkeyi sürekli bir genel greve çağıran ulusal komite kurulur.¹⁰⁶ 25 Nisan partileri, Hacı Emin el-Hüseyni liderliğindeki bir Arap Yüksek Komitesi ve temsilcilerinin üyeliğini oy birliğiyle kurmuştur. Komite, hükümet politikasını tamamen değiştirene, Filistin'e Yahudi göçünü durdurana, toprakların Yahudilere satışını engelleyene ve temsili bir ulusal hükümet kurana kadar greve devam etmiştir.¹⁰⁷ 20 Nisan

¹⁰³ "المقاومة الفلسطينية... ثورة الإنسان والحجر"، الجزيرة. <https://2u.pw/QD6Dh>. Erişim: 11.05.2021.

¹⁰⁴Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan, Zahide Tuba Kor, *Siyonizm Düşündün İşgal Gerçeğine Filistin* (ss.45-65), (s.54-55)., ثورة " مركز المعلومات الوطني الفلسطيني وفا ، "الزُراق". https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=4126. Erişim: 11.05.2021.

¹⁰⁵ "الثورة الفلسطينية الكبرى (1936-1939م)", شبكة الحوار الفلسطيني <https://2u.pw/kZ5zI>. Erişim: 05.05.2021.

¹⁰⁶ Grevin başlangıcı, 20 Nisan 1936'da bir grup tarafından düzenlenen bir toplantıda Yafa vatandaşlarının “karadan ve denizden” genel greve karar vermesi ve Filistin'deki tüm şehir ve köyler tarafından onaylanan bir bildiri yayınlamıştı. Grev, ekonomik ve sosyal hayatın tüm olanaklarını içermektedir. Böylece tüm depolar, fabrikalar ve kafeler kapatılmış ve ticari hareket durmuştur. Bu durum İngiliz Mandası hükümetini tatmin etmemiştir ve tüccarları depolarını açmaya zorlamıştır, böylece halk mallarını evlerine taşımıştır.

107. "حملات مقاطعة المنتجات الإسرائيلية وعلاقتها باتجاهات المستهلك الفلسطيني نحو المنتجات المصنعة محلي"، جودة، s.68.

1936'da ise tarihteki en uzun grev meyana gelmiştir. Bu süreçte Filistin kentlerinde gösteriler yayılmış ve çatışmalar çıkmıştır.¹⁰⁸

2.5. Yenilgi Sonrası (1949-1963)

1948 yenilgisi Arap milleti için büyük bir yenilgiydi, fakat kurtuluş ve bağımsızlık hedeflerine ulaşamadığı için Filistin halkının direnişi devam etmiştir. Çoğu Batı Şeria'da olduğu gibi, topraklarından çıkarılmış ve göç ettikleri yeni yerleşim yerleri de işgale maruz kalmıştır. Gazze siyasi ve idari olarak Ürdün ve Mısır'ın bir parçası haline gelmiş ve yeni duruma uyum sağlama girişimleri tüm Filistinlileri endişelendirmiştir. Endişelenmekte haklı olan Filistinliler dört bölüme ayrılmıştır.¹⁰⁹

1. Celile'den Negev'e kadar Siyonist yönetimine tabi olan ve büyük bir bölümü burada bulunan Filistinliler.¹¹⁰
2. Batı Şeria'daki Ürdün yönetiminin topraklarında bulunan Filistinliler.¹¹¹
3. Mısır rejiminin kontrolüne giren ve çok sayıda mültecinin yoğunlaştığı Gazze bölgesinde bulunan Filistinliler.¹¹²
4. Suriye ve Lübnan'ın topraklarında mülteci olarak yaşayan Filistinliler.

Bu aşamada direniş eğilimleri:

1. Toprağı ve kimliği savunmak için direnişi sürdürmek ve işgal altındaki Siyonist düşmana tabi topraklarda siyasi direnişi oluşturmak.¹¹³
2. Liderleri olmadan savaşıma devam eden savaşçılar aracılığıyla askeri operasyonlar yapmak ve düşmanın yerleşim yerlerine zarar vermek.¹¹⁴
3. Emperyalizme ve bütün ulusal hareketin, komünist partilerin ve genel olarak ulusal güçlerin bir araya geldiği bağımlı Arap rejimlerine karşı

¹⁰⁸ Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan, Zahide Tuba Kor, *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin*, (ss.45-65), (s.55-56).

¹⁰⁹ الدفاع الوطني, "واقع الشعب الفلسطيني في الضفة الغربية وقطاع غزة منذ الاحتلال وحتى الانتفاضة", احمد أبو هديّة 2004. <https://2u.pw/DNajo>. Erişim: 05.05.2021.

¹¹⁰ Sami Adwan ve diğerleri, *Palestinian Refugees of 1948, Remembrances*, Tarihsel Adalet ve Uzlaşma Enstitüsü ve Edebiyat Cumhuriyeti Yayınları, Dordrecht 2011 (ss.155-202), (s.161-162).

¹¹¹ A.g.e., s.161.

¹¹² A.g.e., s.168.

¹¹³ مجلة الجامعة الإسلامية, "تطور المقاومة الفلسطينية: الشعبية والمسلحة بين عامي 1967-1987", عدنان أبو عامر 2011. *سلسلة العلوم الإنسانية*, Cilt:19, Sayı:1, Ocak 2011 (ss.1213-1258), (s.1215-2018).

¹¹⁴ A.g.m., s.2015.

direnış eğilimi vermek. Bu eğilim, genel olarak emperyalizme karşı direnişı ve bağlantılı rejimlerin devrilmesini gerekli görmüş, Filistin'i kurtarmanın yolu olarak düşünölmüştür.¹¹⁵

2.6. Silahlı Direnişten Çözüm Sürecine (1964-1993)

Silahlı direniş aşamasında, birçok alanda Arap-Siyonist çatışması meydana gelmiştir. Bu çatışmaların en önemlileri arasında aşağıdakiler yer almıştır.

- 1- Arap-Siyonist savaşlarının şiddetlenmesi (1967, 1973, 1982). Bu savaşlarda birçok can ve mal kaybı yaşanmıştır. Sina, Golan ve Batı Şeria 1967'de ve Güney Lübnan ise 1982'de işgal edilmiştir. Daha sonra savaşları durdurmak için müzakereler düzenlense de bu müzakerelerde asıl mağdur olan Filistinli Arapların lehinde değil aleyhine kararlar çıkmıştır. Müzakerelerin asıl ağırlığı Siyonist-Arap ilişkilerini tartışmaya kaydırmış bu da 1979'da Camp David anlaşmasına yol açmıştır. Daha sonra 1991'deki Madrid müzakereleri, Washington anlaşması ve 1994'teki Ürdün-Siyonist barış anlaşması gibi birçok müzakere ve anlaşmaların sonucunda hep Siyonistlerin menfaatleri gözetilmiş ve Filistinli Araplar mağdur edilmiştir.¹¹⁶
- 2- İşgal altındaki topraklar içinde ve dışında Filistin Kuruluş Örgütü ve Filistin direnişinin yükselişı ile Filistin halkının tüm siyasi, askeri ve kültürel düzeylerde mücadeleler vermiş. Bu aşamada Filistin halkı, Siyonist düşmanla barışçıl bir çözüm imkânı sağlamıştır.¹¹⁷ İkinci aşama, ister Arap-Siyonist çatışmasındaki diğer Arap devletlerin rolü ister Filistin halkının direnişı olsun, Siyonist düşmana mücadelenin ve direnişin en zengin aşaması olarak kabul edilmiştir.

¹¹⁵ المعرفة ”المقاومة الفلسطينية”. <https://2u.pw/bY0U7>. Erişim: 10.05.2021.

¹¹⁶ ”تطور المقاومة الفلسطينية: الشعبية والمسلحة بين عامي 1967-1987”, أبو عامر (ss.1213-1258), (s.1218-2019).

¹¹⁷ محطات هامة في تاريخ منظمة التحرير”, مركز المعلومات الوطني الفلسطيني وفا” الفلسطينية”. https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=3747. Erişim: 25.05.2021.

2.7. Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Direniş Hareketi

2.7.1. Genel Olarak

Filistin Kurtuluş Örgütü Birleşmiş Milletler ve Arap Birliği tarafından Filistin içinde ve dışındaki Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak tanınan siyasi örgüttür (FKÖ - Mem-Ta Fa olarak telaffuz edilir). 1964 Arap Zirvesi Konferansı'nın (Kahire) Filistinlileri uluslararası forumlarda temsil etme kararı sonucunda Kudüs'te ilk Filistin Arap Konferansı yapıldıktan sonra 1964 yılında kurulmuştur. FKÖ ve Filistin Kurtuluş Halk Cephesi Hamas ve diğer küçük direniş gruplar üzerinde de etkili olmuştur. FKÖ İcra Komitesi Başkanı, Filistin dışında yaşayan Filistinlilere ek olarak Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki Filistin Yönetimi tarafından kontrol edilen bölgelerde Filistin halkının başkanı olarak da kabul edilmiştir.¹¹⁸ Bu aşama iki önemli olayla başlamıştır: Birincisi FKÖ'nün 1964'te kurulmasının ilanı, ikincisi ise Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin 1965'in başındaki silahlı direnişin başlangıcı olan "El Fetih" ilanı.¹¹⁹ Örgüt, 1963'te Arap Birliği'nde resmi bir Arap kararıyla kurulmuş, ancak bu olay, Arapların Filistin siyasi eylemini artmasının gerekliliği belirtmiş ve Filistinlilerin üstüne sorumluluklar yüklemiştir. Filistinliler ise Yahudilere karşı birleşerek Fetih hareketini meydana getirmiştir. El Fetih'in ilk açıklamasında genel olarak entelektüeller, özelde politikacılar ve sıradan insanlar arasında büyük bir yankı oluşturmuştur. Çünkü halk, silahlı direniş yolunun Filistin'in yolu olduğuna inanmış ve esas Arap ülkeleri olan Mısır, Suriye ve Irak'ta rejimlerin mağlup olduğuna dair kanıyı artırmıştır. Bu nedenle birlik kurtuluş yolu ve Mısır ile Suriye'nin birliği sağlanamamıştır. 1961'de Mısır ile Suriye arasındaki bağlar siyasi fikir ayrılıkları sebebiyle tamamen kopmuştur. Diğer yandan Cezayir halkı bağımsızlığını halkın Fransızlara karşı verdiği silahlı mücadele ile kazanması ise Filistin halkının da silahlı direnişe teşvik etmiştir.¹²⁰

El Fetih kararı iki meseleye yol açmıştır. Birincisi, Filistin ve Arap ülkelerindeki kitleleri savaşıma motive etmek, ikincisi ise çeşitli güçlerin

محطات هامة في تاريخ منظمة التحرير، "مركز المعلومات الوطني الفلسطيني وفا" ¹¹⁸ https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=3747. Erişim: 25.05.2021.

¹¹⁹ A.g.m.

جامعة النجاح الوطنية، (رسالة ماجستير)، "صلاح منظمة التحرير الفلسطينية إشكالية" الهيكلية والبرنامج، "عبد الله برهم" ¹²⁰ 2007 (s.44-52) نابلس - فلسطين، - كلية الدراسات العليا،

silahlı Filistinli örgüler kurmaya yönlendirilmesi olmuştur. Tam özgürleşme ilan edilen hedef olmuş ve silahlı direniş tek yöntem olarak belirlenmiştir. Silahlı direniş, düzenli savaşa bir alternatif ve siyasi çözüme bir alternatif önermiş ve buna, özellikle 1967'den sonra silahlı direnişin ortaya çıkması eşlik etmiştir.¹²¹

Örgüt silahlı mücadeleyi sürdürür, ancak üç sorunla karşılaşır:

1. Liderlikle ilgili bireysel faktörler, operasyon alanlarıyla ilgili nesnel etkenler, örgüt sistemine müdahale gibi durumlar hem İcra Komitesi hem de Yüksek Askeri Konsey tarafından, üst düzey liderlik yapmada planlama ve programlarda gerçek bir birleşmeyi başaramamasına neden olmuştur. Ancak asıl faktör liderin yetersizliği, oluşumlarının ve kademelerinin eksikliklerinden kaynaklanmıştır.¹²²
2. Örgütün içinde oluşan farklı grupların örgütün imkân ve himayesinden yararlanma eğiliminde olmaları.¹²³
3. Farklı politikalar nedeniyle kararların ve eylemlerin uyuşmazlığı, liderlerin siyasi fikir farklılığından ve çıkar çatışmasından dolayı gruplar örgütten ayrılmış olması örgütün işlevini tam olarak yerine getirememesine sebep olmuştur.¹²⁴ Fetih, Müslüman Kardeşler hareketinin de desteğiyle İsrail'e karşı sabotaj eylemlerine girişirken, örgütün faaliyetleri Mısır, Gazze, Ürdün, Suriye, Lübnan, Suudi Arabistan, Katar ve Kuveyt gibi ülkelerde de toplumsal anlamda destek bulmuştur.¹²⁵

1974 yazındaki On ikinci Ulusal Meclis toplantısından bu yana; çözüm görüşmeleri reşmen başlatılmıştır. Çözüm önerileri örgütün yapısına ve bazı gruplara nüfuz ederken kısa süre sonra silahsız çözüm 1977-1978'de örgütün temel hedefi haline gelmiştir. Yine de örgütün yaptığı bazı mücadelelerde silah kullanılmıştır. Daha sonra örgütün Lübnan'dan çıkışı 1982'de gerçekleşmiştir. Diplomatik çalışma ve silahsız çözüm temel hedefe dönüşürken, silahlı direniş

¹²¹ A.g.e., (s.48-55).

¹²² المقاومة الشعبية من وجهة نظر التنظيمات السياسية الفلسطينية وأثر ذلك على التنمية السياسية (حركة "إيلي بني نمره" 2014. نابلس - فلسطين, جامعة النجاح الوطنية - كلية الدراسات العليا, (رسالة ماجستير), "فتح نموذجاً رسالة"), "تأثير المحددات والأبعاد الإقليمية والدولية على سياسات م. ت. ف من عام 1982-1996م", سامي الأخرس (2019. غزة, جامعة الأزهر - دراسات الشرق الأوسط, (ماجستير (s.66-71).

¹²³ (s.44-52), صلاح منظمة التحرير الفلسطينية إشكالية "الهيكليّة والبرنامج", عبد الله برهم (2019. غزة, جامعة الأزهر - دراسات الشرق الأوسط, (ماجستير (s.66-71).

¹²⁴ Fatma Zehra Toçoğlu, "Filistin'de Direniş", *Kriter dergi*, Yıl:4, Sayı:36, Haziran 2019. Erişim: 16.03.2021.

1982-1987 yılları arasında azalmıştır. Bu süreçte örgüt rehavete kapılmış, her türlü siyasi, popüler ve sendikal çalışma ihmal edilmiştir.¹²⁶ Bu süreç 1993'te Oslo Anlaşmasına götüren çözüm sürecinde kadar devam etmiştir. Şunu da belirtelim ki *“bu dönemde FKÖ politikasını İsrail'in Filistin topraklarında gayri meşru bir varlık olduğu tezine dayandırarak yürütmüş olsa”* da bazı faktörlerin etkisiyle *“1980'lerin sonunda, FKÖ yönetimi Filistin'in siyasi bağımsızlığını ve devlet kurma amacı gerçekleştirmek için daha pragmatik ve siyasi çözüme yönelmiştir.”*¹²⁷ FKÖ her ne kadar siyasi çözüme yönelse de istediğini elde edememiş, tüm anlaşma ve müzakerelerde sürekli taviz veren ve kaybeden taraf olmaktan kurtulamamıştır.

2.7.2. Direnişe Liderlik Etmekten Direnişi Bastırmaya Geçiş

Filistin'in kurtuluşunun ancak silahlı mücadele ile olduğuna inanan ve bu doğrultuda kurulan El Fetih Örgütü daha sonra Filistinlilerin Yahudilere karşı savaşmasını önlemek için çalışan siyasi bir örgüte dönüşmüştür. Örgütün lideri rol değişikliğine giderken meseleyi tasfiye eden bir güce dönüşmeye başlamıştır.¹²⁸ Örgüt lideri örgüte silah bıraktırmayla kalmamış silahlı mücadelenin dayandığı belgeler (esas olarak Ulusal Pakt), müzakereler ve devlet adına teslim iddiaları yayınlamaya başlamıştır.¹²⁹

Bıçaklı komando operasyonlarına gelince, otoritenin pozisyonu, İsrail işgalcisiyle güvenlik koordinasyonu ve tutuklamalar yoluyla bu operasyonu engellemek için çalışmak arasında değişmiştir. Filistin İstihbarat Teşkilatı başkanı Tümgeneral Majid Faraj, Filistin güvenlik servislerinin İsrail işgaline karşı *“iki ay içinde 200'den fazla direniş operasyonunu engellediğini”* açıklamıştır. Filistinli militanların İsrail istihbarat servislerinden korktuklarından daha çok İsrail için çalışan Filistin istihbaratından korkmuştur.¹³⁰

14- , المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات , ” ندوة (مستقبل مشروع الوطني الفلسطيني) ” , مروان قبيلان والآخرين 15 Kasım 2015, (ss.8-9).

127 Özge Özkoç, “Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin- İsrail Sorunu”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:64, Sayı:03, Yıl:2009 (ss.167-195), s.173.

128 رؤية تركية ” تحولات حركة فتح ومآلاتها ”. <https://2u.pw/X1BMm>. Erişim tarihi 28.53.2021.

129 رصد ” هل يمكن لـ«حماس» التخلي عن «سلاح المقاومة»؟ ”. <https://rassd.com/340836.htm>. Erişim tarihi 28.53.2021.

130 ”أفاق المقاومة الشعبية الراهنة في فلسطين“ , الميدان <https://2u.pw/MBv9R>. Erişim tarihi 16.03.2021.

Filistin'in özgürlüğü için mücadele eden gruplar İsrail'in yanı sıra kendi içlerindeki muhbirlerle ve İsrail yanlısı olan hem kendi içinde hem de diğer Araplarla da mücadele etmek zorunda kalmıştır.

2.7.3. İlk İntifada (1987 İntifada)

Ayakanma, 8 Aralık 1987'de, Filistinli işçileri İsrail'deki işyerlerinden taşıyan otobüslerin Gazze Şeridi'ne gece vakti dönerken başlamıştır. Otobüslerin İsrail kontrol noktası önünde saldırıya uğramış ve İsrailli bir Yahudi sürücü tarafından Filistinli işçilerin üzerine kamyon sürerek dört Filistinli işçinin ölümüne yedisin de yaralanmasına sebep olmuştur. Bu durum Filistinli halkın öfkelenmesine neden olmuştur.¹³¹ Masum kurbanların ailelerinin ikamet ettiği Jabalia kampından sabah dört şehidin cenazesi sırasında halk öfkesinden İsrailli askerlere taş atarak saldırmıştır. Bu duruma ise İsrail askeri Filistinlilerin eylemine müdahale etmiş ve helikopterlerle, halkı dağıtmak için göz yaşartıcı gaz bombası atmıştır. O gün Filistinli bazı vatandaşlar öldürülmüş bazı vatandaşlar da yaralanmıştır. Bunun sonucunda ise işgal hükümeti, Cebeliye kasabası kampı ile Gazze şeridindeki bazı mahallelere sokağa çıkma yasağı getirmiştir.¹³² Filistin halkı, bir sembol haline getirdiği "taşlı direnişi" bu olayda da devreye sokmuş, yolları taşlarla kapatmıştır. İşgale karşı direnişleri boyunca Filistinliler, kendilerine ulusal ve siyasi haklarının tanınmasını, işgalin kaldırılmasını ve tam özgürlük ve bağımsızlığın elde edilmesini teyit eden sloganlar atmışlardır.¹³³ Günden güne artan İsrail şiddeti karşısında Filistin halkı yılmadan mücadelesine devam etmiş, uğradıkları bu zulmü bütün dünyaya duyurmak için çabalamıştır.

2.7.4. Filistin İntifadası 2000 (El-Aksa İntifadası)

28.09.2000 tarihinde El-Aksa İntifadasının başlangıcı, Ariel Şaron'un El-Aksa Camii'nin avlusuna girmesine yönelik bir tepki olarak ortaya

¹³¹ المقاومة الشعبية من وجهة نظر التنظيمات السياسية الفلسطينية وأثر ذلك على التنمية السياسية (حركة "إيلي بني نمره" s.59. "فتح نموذجاً

¹³²History, "Palestine". https://www.history.com/topics/middle-east/palestine#section_7. Erişim: 09.05.2021.

¹³³ المقاومة الشعبية من وجهة نظر التنظيمات السياسية الفلسطينية وأثر ذلك على التنمية السياسية (حركة "إيلي بني نمره" s.60. "فتح نموذجاً

çıkıştır.¹³⁴ İsrail hükümeti caminin etrafına duvar inşa etmenin amacının vatandaşlarını terörist saldırılardan korumak ve güvenliğini sağlamak olduğunu söyleyerek Batı Şeria içinde bir ayırma duvarı inşa etmeye başlamıştır. Duvarın inşası Batı Şeria bölgeleri arasındaki hareketi sınırlandırmış ve ayrıca Filistinli yerleşik halkın yalnızca özel izinlerle erişebilecekleri duvarın arkasında kapalı alanların İsrail'e hareketi de kısıtlamıştır.¹³⁵

1948 Nakba'dan itibaren Filistinli şehit sayısı yüz bine ulaşırken, El-Aksa İntifadasının başlangıcından bu yana şehit sayısı 10.577 şehit olmuş 29.09.2000 tarihinden 2018 tarihine kadar, 2014 yılının en kanlı yıl olması dikkat çekmiştir, 2.240 şehitten 2.181'i Gazze Şeridi'nde öldürülmüştür.¹³⁶ El-Aksa İntifadası veya İkinci İntifada olarak bilinen olay, sık sık silahlı çatışmalar ve Filistin direnişinin askeri eylemlerinin tırmanmasıyla damgasını vurmuştur; bu eylemlerde 4.412 Filistinli ölmüş, 48.322'si yaralanmıştır. Olaylar sırasında yaralanan yerleşimci sayısı 5.000'den fazlaydı. Olayları bastırmak için 1.000'den fazla işgal askeri görevlendirilmiştir.¹³⁷ İkinci intifadanın başlangıcından İsrail'in "Dökme Kurşun" operasyonuna kadar, İsrail içinde 490 İsrail vatandaşı Filistinliler tarafından öldürülmüştür.¹³⁸

2.7.5. 1967'den Beri Yaklaşık Bir Milyon Tutuklama

İsrail baskısı ve Filistin direnişinin bir başka yüzü, tutuklama olayları ve ceza evlerine ilişkindir. Direniş hareketi boyunca 26 tutuklu, hayatının 25 yıldan fazlasını hapishanelerinde geçirmiştir. İsrail işgal hapishanelerindeki tutuklu sayısı 2019 yılı sonunda 5 bine ulaşmış (200'ü çocuk, 42'si kadındı). Filistin Merkez İstatistik Bürosu tarafından hazırlanan istatistiksel bir çalışmada, Batı

المقاومة الشعبية من وجهة نظر التنظيمات السياسية الفلسطينية وأثر ذلك على التنمية السياسية (حركة "إيلي بني نمره"¹³⁴ s.67). (فتح نموذجاً

¹³⁵ Abdallatif Yadak, "İsrail Güvenlik Politikası ve Güvenlik Duvarının Filistin Halkına Etkileri", 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:3, Sayı:9, Yıl:2014 (ss.163-175), (s.170-173).

شهداء انتفاضة الأقصى حسب السنة 2000 - "الجهاز المركزي للإحصاء الفلسطيني"¹³⁶ 2018". https://www.pcbs.gov.ps/Portals/_Rainbow/Documents/Mart_Tot%20A_2001-2018.html. Erişim: 29.05.2021.

¹³⁷ "انتفاضة الأقصى، ١٨ عاما وجذوة الثورة مستمرة"، المركز الإعلامي الفلسطيني¹³⁸ 2018". <https://2u.pw/VofgT>. Erişim: 29.05.2021.

معطيات واحصائيات: مواطنين اسرائيليين قتلوا بأيدي "مركز معلومات حقوق الإنسان الإسرائيلي في الأراضي المحتلة"¹³⁸ "الرصاص المصبوب (فلسطينيون داخل اسرائيل) منذ بداية الانتفاضة الثانية وحتى العملية العسكرية الاسرائيلية". <https://2u.pw/MFuza>. Erişim tarihi 29.05.2021.

Şeria ve Gazze Şeridi'nde İsrail tarafından tutuklanan 6.742 Filistinliden 1.467'sinin çocuk olduğu bildirilmiştir. Araştırmalar, İsrail'in Filistin topraklarının geri kalanını işgal ettiği 1967'den bu yana yaklaşık bir milyon Filistinlinin İsrail işgal hapishanelerinde gözaltında tutulduğunu belirtmiştir. Bu tutuklular arsında 350 çocuk, 21 anne, 8 bebek, ayrıca 6 milletvekili ve 500 idari görevi olanlar tutuklanmıştır. Hapishanelerde yaşam şartları ve sağlık koşulları açısından oldukça kötü olduğu ve 700'ü acil tıbbi müdahaleye muhtaç olan mahkûm ve 1.800 hasta bulunduğuna dair bazı bilgilere ulaşılmıştır. Yirmi yılı aşkın süredir tutuklu bulunan 48 mahkûm ve 25'i çeyrek asırdan fazla cezaevinde bulunan tutuklulardan 12'sinin otuz yılı aşkın süredir tutukluluk hali devam etmektedir.¹³⁹ Yeni Covid-19 salgınının başlangıcında, işgal güçleri Filistinli vatandaşları tutuklamaya devam etmiştir. İşgal güçleri Mart 2020'de 48'i çocuk ve dört kadın da dahil olmak üzere 357 Filistinliyi daha tutuklamıştır.¹⁴⁰

2.7.6. Filistin Ulusal Yönetimi

1993'te Tunus'ta toplanan Filistin Merkez Konseyi tarafından Filistin Yönetimi Başkanı Yaser Arafat'ın seçilmiştir.¹⁴¹ Filistinliler için efsane lider olarak bilinen Yaser Arafat Filistin halkının haklarını geri alması için büyük mücadele vermiştir. 1994'te Gazze'de ve Batı Şeria'nın belirli bölgelerinde sınırlı Filistin Özerk Yönetimi'nin kurulması, Filistinlilere bazı hakların iade edilmesinin başlangıcı olmuştur. 1997'de Filistin Kurtuluş Örgütü ile İsrail arasında Hebron Anlaşması olarak bilinen bir anlaşmaya varılmıştır. Anlaşma, İsrail kuvvetlerinin Filistinlilerin yaşadığı bölgelerden çekilmesi ve İsrail kontrolündeki alanların korunmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁴² Kurtuluş ve ulusal

أسرى فلسطين في سجون الاحتلال: رحلات تعذيب وزنازين معتمة وإهمال طبي وقتل وتحرش", أشرف الهور¹³⁹ القدس العربي, 14 Nisan 2018. <https://www.msad.ps/2018/04/15.html>. Erişim: 29.05.2021.

في الذكرى الـ 72 للنكبة يتضاعف عدد الفلسطينيين 9", مؤسسة الدراسات الفلسطينية¹⁴⁰ مرآت. <https://oldwebsite.palestine-studies.org/ar/mdf/fulltext/235604>. Erişim: 29.05.2021.

فوز حركة المقاومة الإسلامية (حماس) في الانتخابات التشريعية الفلسطينية (2006م) وأثره على النظام", حسام الدجاني¹⁴¹ غزة, جامعة الأزهر - كلية الآداب و العلوم الإنسانية, (رسالة ماجستير), "السياسي الفلسطيني (s.18-22). 2010

أبرز اتفاقيات منظمة التحرير وإسرائيل منذ التسعينيات", أيسر العيس¹⁴² Anadolu Ajansı. 04 Haziran 2020. <https://2u.pw/Zbchh>. Erişim: 30.05.2021.

direnış fikrine dayanan vatansever bir anlayışla kurulmuş olan bu örgüt Yaser Arafat'ın önderliğinde ve hedefleri doğrulusunda hareket etmiştir.¹⁴³

2.7.7. Filistin Direnişinin Tünelleri

Tüneller, gerilla savaşına uygun olmayan alanlarda bile hareket, şaşırtma ve koruma sağlamak için devrimci direnişin kullandığı bir savaş yöntemidir; düşmanla temas veya tedarik ve bir yerden diğerine geğme ilkesine ulaşmak için yer üzerinde hareket etmesi zor olan mesafeleri kesmek için kullanılan yer altı koridorlarıdır.¹⁴⁴ Tüneller zaman zaman direniş lehine uyuşturuvcu ve altın kağakçılığı, kârlı kağakçılık ve silah kağakçılığı gibi amağlarla kullanılmıştır. Ancak 2000 yılının son çeyreğinde Mescid-i Aksa İntifadasının başlamasıyla direniş gruplarına silah kağakçılığı yapmak için kullanılmıştır. Filistinli direnişçiler bu tünellerin sayıları arttırmıştır. İşgalci güçlerin tünelleri bulup patlatması sonucunda onlarca direnişçi hayatını kaybederken, sağ kalanlar tutuklanmıştır.¹⁴⁵ Fakat buna rağmen direnişçiler teslim olmamış, bilakis daha fazla tünel kazmaya devam etmiştir. Bu nedenle İsrail işgali direnişe tepki olarak yüzlerce sınır evini imha etmiş ve sınır şeridindeki arağları patlatmıştır. Gazze şeridi'nin Eylül 2005'te İsrail işgalinden tahliye edilmesi ve Hamas'ın devralması, Gazze şeridi'ndeki kuşatmanın yoğunlaşmasına neden olmuştur. İsrail, Filistin'e temel malzeme, tıbbi malzeme ve gıda dahil olmak üzere mal ithalatını engellemiştir. Bu engeller halkın yaşamını etkilerken bazı çocukların gıda yetersizliğinden bazı yaşlı ve yaralıların tıbbi yetersizlikten dolayı hayatını kaybetmesine neden olmuştur.¹⁴⁶ Daha sonra İsrail kaynaklarında bu tünellilerin nerede olduğuna ve nasıl kazıldığına dair şu bilgiler yer almıştır.

Tünelin kazılmasıyla ilgili ortaya çıkan ilginç sorulardan biri, "Hamas"ın nerede kazacağını nasıl bildiğı, taramanın rapor ettiğı birimlerin Filistin örgütünün eskiden kazılar yaptığını ve zaman zaman tünellerden yukarı doğru bir delik açtığını, küçük bir ayna taşıyan bir tüpü çıkararak bir tür otomatik periskopla yeri teşhis ettiğini ve gördüklerine göre yola devam ettiğini belirtmiştir. Bunun gibi

¹⁴³ فوز حركة المقاومة الإسلامية (حماس) في الانتخابات التشريعية الفلسطينية (2006م) وأثره على النظام", الدجاني (ss.17-19), السياسي الفلسطيني

¹⁴⁴ 25 şubat, معهد الدراسات المصرية, "أنفاق المقاومة الفلسطينية وتأثيرها على الاحتلال الإسرائيلي", رامي احمد 2020, s.2.

¹⁴⁵ A.g.m.s.3.

¹⁴⁶ A.g.m., s.4.

her nokta açıkça “ Hamas” tarafından belirlenmiş. Bu yerlerde silah ve inşaat malzemelerinin yanı sıra Hamas teröristlerinin tünelde kalmasına izin veren kuru yiyecek ve su bulunmuştur. Uzun süreler boyunca ve hatta bazen bu dönemler sürekli haftalara burada kalabilecek kadar tedarik sağlanmıştır.¹⁴⁷

Bu bilgilere bakılarak Filistinli direnişçilerin bu tünelleri hangi taktiklerle ve nasıl kazıldığını açıkça göstermiştir. Tünellerde uzun süre yetecek kadar yiyecek ve içecek barındırılması ise herhangi bir olumsuzluk dışında hayatta kalmak için önlem aldıklarını göstermiştir.

Bugüne kadar, tünelleri (ajanlar, casus uçaklar veya kazıların sesi) tespit etmek için geleneksel istihbarat çözümlerinin yanı sıra cep telefonu taşıyıcılarından gelen tünel kazıcılarına büyük ölçüde güvenmiştir. Tünel kazıcı tünele girdiğinde, iletişim kulesi ile bağlantısı kesilir. Bağlantı tekrar kuleye dönmediği için yer altında olduğu biliniyor ancak telefonunu taşımadığı ve iç iletişim ağını kullanmadığı için önlem alan kişilerde bu işe yaramamış ve ayrıca tüneller önceden kazılmıştı.¹⁴⁸

Bu tüneller sayesinde direnişçiler Siyonistlere karşı uzun süre mücadele edebilmiştir.

2.8. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği’nin Tutumu

İngiltere’nin mandasının sona ermesi ve İngiltere’nin talebi üzerine Filistin meselesi, Birleşmiş Milletlere havale edilmiştir. Birleşmiş Milletler, Filistin meselesini ilk defa resmi olarak 1947’de gündeme almıştır. 24 Ekim 1945’te dünya barışını, güvenliğini ve uluslararası alanda ekonomik iş birliği sağlamak amacıyla kurulan bir örgüt olan Birleşmiş Milletler, aylarca süren yoğun toplantılardan sonra, 29 Kasım 1947’de aldığı 181 sayılı Filistin’i bölme kararıyla, Yahudi devleti olan İsrail’in kurulmasına zemin hazırlamıştır. İsrail’in yaptığı zulüm ve katliamlara sessiz da sessiz kalan Birleşmiş Milletler, aslında bu şekilde Siyonistlere destek sağlamıştır.¹⁴⁹

”وحدة الأنفاق الإسرائيلية: عميقاً تحت الأرض في مواجهة ”، نعم أمير¹⁴⁷ https://www.al-ayyam.ps/ar_page.php?id=f209811y253794321Yf209811. Erişim: 29.04.2021.

”حرب الأنفاق 2.0“، 03/12/2014. <https://al-akhbar.com/Palestine/39010>. Erişim: 30.05.2021.

لحقوقه الفلسطيني الشعب بممارسة المعنية اللجنة عن صادرة إعلامية، مذكرة¹⁴⁹ 2010، نيويورك، المتحدة، الأمم في الفلسطينيين حقوق وشعبة للتصرف القابلة غير

Avrupa Birliği, özellikle Ortadoğu'da çeşitli bölgesel ve uluslararası konularda merkezi bir rol oynadığı ve pozisyonları genellikle ABD'nin tutumundan farklı olduğu için uluslararası arenada önemli ve etkili taraflardan biri haline gelmiştir. Bu pozisyonlar arasında Avrupa'nın Arap-Filistin çatışması konusundaki tutumu da yer almıştır. Çünkü Avrupa Birliği, Filistin halkının meşru, kendi kaderini tayin hakkını ve İsrail'in var olma hakkını tanımıştır. Avrupa Birliği ülkeleri bunu ilk kez 1980 yılında Venedik Deklarasyonu'nda ilk resmî açıklamalarında dile getirmişlerdir. Ayrıca İsrail'in Arap topraklarını işgaline son verilmesi ve işgal altındaki topraklarda Yahudi yerleşimlerinin inşasının durdurulması çağrısında bulunulmuştur.¹⁵⁰ Her ne kadar arabulucu bir rol üstlenmeye çalışsa da Avrupa Birliği için Filistin-İsrail çatışması, genel olarak Ortadoğu'ya yönelik politikasının yalnızca bir parçası olmuş ve kendi içinde Filistin meselesine yönelik bağımsız bir politika izlememiştir.¹⁵¹ İsrail ise İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman Nazilerinin Yahudilere yaptıklarından dolayı Avrupa'nın suçluluk duygusunu istismar ederek bu birliğin Yahudi kararlar almasında etkili olmuştur. 1956'daki Arap ülkelerine karşı savaşlarında bunu istismar ettikleri açıkça görülmüştür. İsrail'in, Filistin halkına yönelik saldırganlığı ve zulmü karşısında Avrupa toplumunu sessiz kalmaya zorlamak için zamanında soykırım gören bir halk olduklarını çok iyi kullanmışlardır.¹⁵² Almanya Şansölyesi Angela Merkel'in ABD Başkanı Obama'nın İsrail'in 1967 sınırlarına bağlı kalmanın ilerleme için çıkış yolu olduğu konuşmasını desteklemesi de dahil olmak üzere çeşitli durumlarda doğrulanmıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı William Hague ise Obama'nın tutumunu şu sözlerle açıkça desteklemiştir.¹⁵³

Yardım kâğıdı, yerleşim diplomasisi çerçevesinde en büyük yardım bağışçısı olduğundan, Avrupa Birliği'nin sahip olduğu en önemli belgelerden biri gibi görünüyor. Bu yardım, istikrarı inşa etmeyi ve desteklemeyi ve iki taraf arasında çözüm sürecindeki iş birliğini ve ortak projeleri teşvik etmeyi amaçlamaktadır ve ekonomik ilişkiler, İsrail dış ticareti artırdıkça Avrupa Birliği için önemli bir kartı

المركز العربي للأبحاث, "موقف الاتحاد الأوروبي تجاه القضية الفلسطينية في الفترة 1993-2009", محمد اسماعيل, 4, نوفمبر 2011, دراسة السياسات.

¹⁵¹ A.g.m., (s.3-4).

¹⁵² A.g.m., s.5.

تقرير حول الموقف الأوروبي من مبادرات التسوية السلمية للقضية الفلسطينية 1947-2012, قسم الأرشيف والمعلومات [153] 2012 (s.22-23), تموز, مركز الزيتونة للدراسات والاستشارات, 2012.

temsil etmektedir. Avrupa Birliği ülkeleri ile uluslararası ticaretlerinin toplam değerinin%55'ini oluşturmaktadır.¹⁵⁴

İlk intifada patlak verdiğinde, Avrupa Birliği, Şaron'un Filistinlilere karşı kışkırtıcı davranışını eleştiren bir açıklama yapmışsa da İsrail'in savunmasız Filistin halkına yaptığı saldırıları kınamamıştır; Avrupa bu saldırıların acımasızlığını açıklamaya cesaret edemezken uluslararası hukuku ihlallerine vurgu yapmaktan imtina etmiştir.¹⁵⁵

2.8.1. Arap Dünyası ve Filistin Meselesi

Siyasi iktidarların farklı çizgi takip etmelerine rağmen Arap halkları her zaman Filistin halkının yanında olmuş ve onlara karşı samimi tavırlarıyla öne çıkmıştır. Arap halkı İsrail'in varlığını tanımayı reddettiklerini vurgulayarak Filistin halkının mücadelesine destek vermiştir. Fakat Arap hükümetleri her zaman Filistin halkının yanında olduğunu ifade etse de bazen bu durum sadece sözde kalmıştır.¹⁵⁶ Kudüs, Araplar tarafından her zaman kırmızı bir çizgi olarak kabul edilmiştir. Kudüs'ün kurtarılması ulusal bir görev ve zorunluluk olduğu belirtilmiş ve gerektiğinde herhangi bir ülkeyle ilişkileri kesmeye varacak kadar önemli bir konu olmuştur. Kudüs, Arap zirvelerinin müzakerelerinin büyük bir bölümünü teşkil etmiştir; Arap ülkeleri Kudüs'le ilgili Güvenlik Konseyi kararlarının bu zirvelerin uygulanmasını talep etmiştir. Bunun yanı sıra İsrail'in Doğu Kudüs'ün özelliklerini ve kimliğini değiştirmeye çalışmıştır. ABD Başkanı Donald Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıdığını ve ABD büyükelçiliğini buraya devrettiğini açıklamasının ardından, Araplar bu kararı hemen kınamış ve açıkça reddettiklerini ifade etmişlerdir, ancak tüm bu kararlar alındıktan sonra gerçek tamamen farklı olmuştur. Daha sonra bu durum unutulmuş ve Filistin ve Kudüs'e sahip çıkılmamış, hiçbir Arap ülkesi ABD ile ilişkilerini kesmemiştir.¹⁵⁷

المركز, "دراسة موقف الاتحاد الأوروبي تجاه القضية الفلسطينية في الفترة ما بين 1993 إلى 2009", محمد اسماعيل العربي للأبحاث ودراسة السياسات, 2011, s.7.

دور الاتحاد الأوروبي في التنمية السياسية تجاه الأراضي الفلسطينية المحتلة (1991م-), عصام بني فضل, s.85, نابلس 2009, (رسالة ماجستير), جامعة النجاح, كلية الدراسات العليا, "2007م سبتمبر 30. جريدة العربي الجديد", الأنظمة العربية والقضية الفلسطينية: تعددت الوجوه والعملة واحدة", سامي حسن

2020. <https://2u.pw/CGwHv>. Erişim 19.06.2021.

157 "قضية فلسطين في قرارات القمم العربية 1946-2019", معهد الدراسات الفلسطينية, Erişim 15.06.2021.

2.9. Devletlerin Tepkileri

2.9.1. ABD

2011 yılında, İsrail'i destekleyen ABD politikasının sürdürülmesini, ABD yönetiminin çözüm yoluna yönelik baskının yumuşamasının ve sözde barış sürecinde bir atılım gerçekleştirme ihtiyacına dair bazı söylemler ifade etmiştir.¹⁵⁸ ABD her zaman İsrail'e yönelik destek politikalarını sürdürmüş, onun güvenliğine olan bağlılığını defalarca vurgulamış, dünyada ekonomik durumu en iyi ülkeler arasında olan ve yıllık kişi başına düşen milli geliri yaklaşık 29 bin dolar olmasına rağmen ABD, İsrail'e yılda yaklaşık üç milyar dolarlık askeri ve ekonomik yardım yapmaya devam etmiştir. Amerikan yönetimi, sadece İsrail'in çocukları ve silahsız masum halkı öldürerek ve zorla yerlerinden göç ettirilerek elde edilen alanlara Yahudi yerleşimcilerine açma politikasının hayal kırıklığı yarattığını ifade etse de Filistin'de İsrail'i egemen bir devlet olarak tanıyan ilk ülke olmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri yarım yüzyıldan fazla bir süredir İsrail-Filistin çatışmasında merkezi bir rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra, Birleşik Krallık'a katılarak 1946'da Holokost'tan sağ kurtulan yüz bin kişinin ne Yahudi ne de Arap devleti olmayacak olan Filistin'e taşınmasını öneren bir soruşturmada yer alır. Daha sonra Amerika Birleşik Devletleri, 1948'de İsrail'i egemen bir ulus olarak tanıyan ilk ülke olmuştur.¹⁵⁹

David Hale istifasının ardından yerine geçen ABD Büyükelçilik Müsteşarı George Mitchell, her defasında sözde demokrasiden ve özgürlükten bahseden Amerika'nın egemen bir hükümeti bir şey yapmaya zorlayamayacağını ve ikna ve müzakere yöntemini kullanılması gerektiğini ifade etmiştir. Sanki Amerika, Irak ve Afganistan'ı işgal etmemiş ve Libya, Suriye, İran gibi ülkelere açıkça doğrudan baskı uygulamıyormuş gibi diğer ülkelere her türlü siyasi, ekonomik ve askeri baskı uygulayamayacağını ifade eden çelişkili

¹⁵⁸ Haim Malka, *The Future of the U.S.-Israel Strategic Partnership*, Center for Strategic and International Studies, Washington, D.C. 2011 (ss. 1-18), (s.14-15).

¹⁵⁹ Kali Robinson, "What Is U.S. Policy on the Israeli-Palestinian Conflict?", *council on foreign relation*, 11/02/2021. <https://www.cfr.org/background/what-us-policy-israeli-palestinian-conflict>. Erişim: 17.04.2021.

açıklamalarda bulunmuştur.¹⁶⁰ Dönemin ABD başkanı Obama, Arap dünyasındaki değişim hareketlerinin barışı yeniden canlandırma çabalarını her zamankinden daha acil hale getirdiğini, ancak yönetiminin yerleşim projesini harekete geçirmek için gerçek bir çaba sarf etmediğini ve gerçek olasılığın ortasında hayal kırıklığı yaşandığını söylemişti. Bu yüzden Amerika'nın Ortadoğu Özel Temsilcisi George Mitchell, istifa etmiştir.¹⁶¹ Amerika Birleşik Devletleri, Arap dünyasındaki sivilleri devrim ve ayaklanma alanlarında, Libya, Suriye ve Yemen'de korumaya yönelik tüm önerileri desteklese de ancak, Filistin Yönetimi'nin Batı Şeria ve Gazze'deki sivilleri koruma taleplerini defalarca reddetmeye devam etmiştir.¹⁶² ABD'nin barış anlaşması konusundaki tutumu değişmemiştir. Obama'nın 19 Mayıs 2011 tarihli konuşmasında, Amerika'nın iki halk için iki devlet kurulması yönündeki vizyonundan ve İsrail'in bir Yahudi devleti olması gerektiğinden ve Filistin devletinin sınırlarının temelini inşa edildiğinden bahsetmiştir. 1967 sınırları ve bu sınırların askerden arındırılması gerektiğini ifade etmişse de Obama, Kudüs'ün geleceği, mülteciler, yerleşim yerleri ve diğer sorunlar da dahil olmak üzere tüm temel sorunları çözmek için bir zaman belirtmeden ertelemiştir.¹⁶³ Amerika Birleşik Devletleri, Filistin'in Birleşmiş Milletlere tam üyelik başvurusuna karşı çıkmış ve Güvenlik Konseyi'ne sunulması halinde Birleşmiş Milletleri veto hakkını kullanacağıyla tehdit etmişti. Filistin üyelik için Amerikan çabaları doğrultusunda başlangıçta Güvenlik Konseyi'nde yeterli çoğunluğu elde edememiştir. Filistin'in üyelik talebi ise Birleşmiş Milletler koridorlarında bugüne kadar bekletilmiştir.¹⁶⁴ Öte yandan, Amerika Birleşik Devletleri, Batı Şeria'daki İsrail yerleşimini kınayan ve kendi kaderini tayin hakkını onaylayan bir Arap karar taslağına karşı 18 Şubat 2011'de vetosunu kullanmıştır. Amerika'nın tarihi boyunca kullandığı yaklaşık 85 vetodan 43'ü Filistin

¹⁶⁰ 12 Kasım 2016, *حركة المقاومة الإسلامية (حماس)*, "الكيان العبري في صميم الرئاسة الأميركية", أيمى أبو ناهية. <https://sgm.gr/k1Nsd>. Erişim: 30.05.2021.

¹⁶¹ Agm.

¹⁶² 7 فبراير 2012, *الجزيرة*, "الموقف الأميركي من القضية الفلسطينية", محسن صالح. <https://2u.pw/NYP1b>. Erişim: 30.05.2021.

¹⁶³ تحليل اخباري: خطاب اوباما يفشل في تحسين صورة الولايات المتحدة بين "الشرق الأوسط", <http://arabic.people.com.cn/31662/7386758.html>. Erişim: 16.03.2022.

¹⁶⁴ أوباما يبلغ عباس بأن واشنطن ستستخدم الفيتو ضد طلب الاعتراف بالدولة, BBC News, "الفلسطينية". https://www.bbc.com/arabic/middleeast/2011/09/110922_obama_abbas_veto. Erişim: 17.04.2021.

mesalesine aittir.¹⁶⁵ Filistin dışında yaşayan Siyonist Yahudilerin büyük çoğunluğu Amerika'da yaşamaktadır. Bu oğunluk ABD'nin İsrail'e ekonomik ve politik olarak verdiği destek İsrail için büyük önem taşımıştır. ¹⁶⁶ Filistinlilere karşı İsrail lehine kararlar almak, uluslararası kuruluşlarda Filistin'in aleyhine karşı veto hakkının kullanılmasını sağlamak gibi konularda burada yaşayan Siyonist Yahudilerin büyük etkisi olmuştur.¹⁶⁷ ABD, UNESCO'nun 31 Ekim 2011'de Filistin devletini ye olarak kabul etmeye karar vermesi nedeniyle UNESCO bütçesindeki payının ödemesini askıya almıştır, ardından Amerika ve İsrail art arda üyeliklerini iptal etmiştir. ABD, UNESCO'ya ödemesi gereken 600 milyon doları, İsrail de ödemesi gereken 10 milyon doları ödememiştir.¹⁶⁸ öte yandan, ABD Temsilciler Meclisi, Demir Kubbe füze savunma sistemini konuşlandırmak için İsrail'e 6 milyar 411 milyon dolardan fazla yardım yapmaya karar vermiştir.¹⁶⁹ stelik, 9 Ağustos 2011'de ABD Temsilciler Meclisi'ne, Filistinlilerin Birleşmiş Milletlere tam üyelik istemekte ısrar etmesi halinde, İsrail'in Batı şeria'yı ilhak etmesini destekleyen bir karar taslağı kongreye sunulmuştur.¹⁷⁰ İsrail Kudüs'n doğu kısmını işgal ettikten sonra meclisteki oylama sayesinde açıkça ABD'nin desteğini almıştır. Amerika gerek uyguladığı politikalarıyla gerek tutumlarıyla İsrail'le aynı safta yer almıştır. Amerikan yönetimi Filistin'in haklarını ihlal etmeye devam etmiş ve aldığı kararlar, Kudüs ve mlteçiler gibi temel dosyalara değindiği için Filistin davasına gerçek bir tehdit oluşturmuştur.¹⁷¹ ABD'nin girişimi olarak Kudüs'n İsrail'in başkenti olarak tanınması sorunun barışıl yoldan mn engeller niteliktedir. ABD Kongresi 1995'te ABD büyükelçiliğini Tel Aviv'den Kudüs'e

¹⁶⁵ Kali Robinson, "What Is U.S. Policy on the Israel-Palestinian Conflict?", *council on foreign relation*, 11/02/2021. <https://www.cfr.org/backgrounder/what-us-policy-israeli-palestinian-conflict>. Erişim: 17.04.2021.

¹⁶⁶ Dov Waxman, "American Jews and the Israeli-Palestinian Conflict: Part of the Problem or Part of the Solution? American Jews And The Israeli- Palestinian Conflict", *Political Science Quarterly*, June 2017 (ss.313-339), (s.318-320).

¹⁶⁷ مون, "نفور الجالية اليهودية في أمريكا من إسرائيل", اسعد عبد الرحمن 19. Ağustos 2018. <https://www.ammonnews.net/article/392100>. Erişim: 31.05.2021.

¹⁶⁸ Amerikaninsesi, "ABD ve İsrail UNESCO'dan Resmen Ayrıldı". <https://2u.pw/FdVv1>. Erişim: 31.05.2021.

¹⁶⁹ Euronews, "ABD her yıl İsrail'e ne kadar askeri yardımda bulunuyor?". <https://2u.pw/siYCB>. Erişim: 31.05.2021.

¹⁷⁰ الجزيرة, "الموقف الأميركي من القضية الفلسطينية", محسن صالح 7 şubat 2012. <https://2u.pw/NYP1b>. Erişim: 30.05.2021.

¹⁷¹ القرارات التي اتخذتها إدارة رئيس الولايات المتحدة الأمريكية دونالد ترامب ", وكالة الأنباء والمعلومات الفلسطينية وفا 2018. https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=g71iU4a27591319470ag71iU4. Erişim: 25.05.2021.

taşımak için bir yasa çıkarmış ama bu yasanın onaylanmasını ABD başkanları sürekli 6 ay süreyle ertelemişlerdir.¹⁷² Bu durum 6 Aralık 2017’de ABD Başkanı Donald Trump, yönetiminin Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanıdığını ve ABD büyükelçiliğini Tel Aviv’den Kudüs’e taşıdığını resmen açıklamasına kadar devam etmiştir. Trump’ın kararı, işgal altındaki Filistin topraklarında protestoların meydana gelmesine neden olmuştur. Bu protestolar sonucunda birçok Filistinlinin öldürülmesi ve birçoğunun da yaralanmasıyla sonuçlanmıştır. Bunun dışında, 16 Ocak 2018’de Washington, Filistin Mülteciler için Yardım ve Çalışma Ajansı’na yaptığı yaklaşık 300 milyon dolarlık yardımı dondurmıştır. Bu da Birleşmiş Milletlerin, Filistinli Mülteciler için Yardım ve Çalışma Ajansı’na (UNRWA) yaptığı yaklaşık 365 milyon dolarlık yardımı azaltmaya başlamasına neden olmuştur.¹⁷³ Trump yönetimi, ABD’nin Filistin Yönetimine ve Birleşmiş Milletler Yakın Doğu’daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Çalışma Ajansı’na (UNRWA) yaptığı yardımı keserek bu ekonomik durumu daha da kötüleştirmiştir. ABD, İsrail’in Mısır’ın da yardımıyla 1,8 milyon insan üzerindeki feci etkileriyle Gazze’ye uyguladığı ablukasını da desteklemeye devam etmiştir.¹⁷⁴ Bu önlem, UNRWA’nın mali kriz yaşamasına, UNRWA yönetiminin Filistin mülteci kamplarındaki hizmetlerinin azaltılmasına yol açan çeşitli kararlar almasına neden olmuştur. Trump tarafından bir yıl önce açıklanan barış planı, Batı Şeria’nın kilit bölgelerini İsrail’e devrederek, sınırlar, Kudüs ve Yahudi yerleşimlerinin statüsü gibi önemli tartışmalı konularda İsrail’in yanında yer alan kopuk bir Filistin devletini öngörmekteydi. Bu durum Filistinliler tarafından şiddetle reddedilmiştir.¹⁷⁵ Yardımı kesme kararından aylar sonra, ABD yönetimi 3 Ağustos 2018’de UNRWA’ya yapılan tüm mali yardımı kesmeye karar vermiştir.¹⁷⁶ 2018’den beri Trump yönetimi, Birleşmiş Milletler Yardım ve Çalışma Ajansı’nın (UNRWA)

¹⁷² Mehmet Dilek, ” Trump Yönetiminin Kudüs Kararına Analitik Bakış ”, *International Journal of Social Inquiry*, Cilt:11, Sayı:1, Yıl: 2018 (ss.97-137), s.99.

¹⁷³ ”نور ابو عيشة“، ”ترامب“ في اتجاه تصفية القضية الفلسطينية“، *Anadolu Ajansı*. 19 Ekim 2018. <https://2u.pw/X4Syu>. Erişim: 31.05.2021.

¹⁷⁴ Rashid Khalidi, ”No deal: why Trump’s plan for Palestine will only create more conflict”, *The Guardian*, 30 Ocak 2020. <https://2u.pw/gCWTQ>. Erişim: 02.06.2021.

¹⁷⁵ Edith M. Lederer, ” U.S. announces restoration of relations with Palestinians”, *Ap News*. 27 Ocak 2021. <https://2u.pw/EOjG4>. Erişim: 25.03.2021.

¹⁷⁶ ”القرارات التي اتخذتها إدارة رئيس الولايات المتحدة الأمريكية دونالد ترامب“، وكالة الأنباء والمعلومات الفلسطينية وفا ” لتصفية القضية الفلسطينية“، https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=g71iU4a27591319470ag71iU4. Erişim: 25.05.2021.

alışmalarını durdurmak ve sona erdirmek amacıyla milyonlarca Filistinlinin “mltesi” statüsünü sona erdirmeye çalışmıştır.¹⁷⁷ Kudüs’teki hastanelere yapılanlar da dahil olmak üzere Filistin Yönetimine yapılan tüm yardımları durdurulmuş,¹⁷⁸ Washington’daki Filistin Kurtuluş rgt ofisinin kapatılmış,¹⁷⁹ Filistin büyükelçisi 16 Eylül 2018’de Washington’dan ihraç edilmiş,¹⁸⁰ ABD konsolosluğunun Kudüs bykeliliğiyle birleştirilmiştir. 18 Ekim 2018’de ABD yönetimi, Filistinlilerle iletişim için bir kanal olarak kabul edilen Kudüs’teki genel konsolosluğunu şehirdeki bykeliliğiyle (İsraililerle iletişim kanalı) birleştirmeye karar vermiştir.¹⁸¹

2.9.1.2. Yüzyılın Anlaşması

ABD Başkanı Trump, “*Benim vizyonum, her iki taraf için de bir kazan-kazan fırsatı, Filistin devletinin İsrail’in güvenliğine yönelik riskini ortadan kaldıran gerçekçi bir iki devletli çözüm sunuyor*”¹⁸² şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Yüzyılın Anlaşması olarak bilinen ve ABD Başkanı Donald Trump yönetimi tarafından hazırlanan bu anlaşmanın ana çizgileri şu şekilde belirtilmektedir.¹⁸³

- 1) Kuzeyde Nablus ve Cenin, merkezde Ramallah, güneyde Hebron ve tabii ki Gazze şeridi ile sınırlı egemenliğe ve bölünmüş bir bölgeye sahip bir Filistin devleti kurmak.
- 2) Batı şeria’daki İsrail yerleşimlerinin çoğunu İsrail’e ilhak edilmesi.¹⁸⁴

¹⁷⁷ Karen DeYoung ve Ruth Eglash, “Trump administration to end U.S. funding to U.N. program for Palestinian refugees”, *The Washington Post*. 31 Ağustos 2018. <https://2u.pw/AXBkg>. Erişim: 01.05.2021.

¹⁷⁸ القرارات التي اتخذتها إدارة رئيس الولايات المتحدة الأمريكية دونالد ترامب ”، وكالة الأنباء والمعلومات الفلسطينية وفا “، لتصفية القضية الفلسطينية. https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=g71iU4a27591319470ag71iU4. Erişim: 25.05.2021.

¹⁷⁹ A.g.m.

¹⁸⁰ A.g.m.

¹⁸¹ “11قرارا لـ”ترامب” في اتجاه تصفية القضية الفلسطينية”، نور أبو عیشة، Anadolu Ajansı. 19 Ekim 2018. <https://2u.pw/X4Syu>. Erişim: 31.05.2021.

¹⁸² Michael Crowley ve David M. Halbfinger, “Trump Releases Mideast Peace Plan That Strongly Favors Israel”, *The New York Times*. 4 şubat 2020. <https://www.nytimes.com/2020/01/28/world/middleeast/peace-plan.html>. (Erişim: 25.04.2021).

¹⁸³ “صفقة القرن”، يحيى اسماعيل، *Awaser*, 8: العدد، 2020: سنة (ss.21-42), s.21-23.

¹⁸⁴ A.g.m., s.28.

- 3) Ürdün vadisi İsrail toprağı olacak ve böylelikle Filistin'in hiçbir Arap ülkesiyle sınırı kalmayacaktır.¹⁸⁵
- 4) Kudüs, İsrail'in başkenti olurken, tüm dinlerden insanların erişimine izin verecek ve Filistinliler başkentlerini Kudüs'e yakın, ayrılık duvarının dışında yer alan "Ebu Dis" kasabasında kurarak gelecekteki Filistin devleti askerden arındırılacak ve Filistin Yönetimi'nin Hamas'ı silahsızlandırması sağlanmış olacaktır. Plan, Filistin devletinin Ölü Deniz'in kuzey kıyısındaki Hayfa ve Aşdod limanlarındaki tesisleri kullanmasına ve yönetmesine ve Ürdün Vadisi'ndeki tarımsal faaliyetin devam etmesine izin vermek.¹⁸⁶
- 5) Dönüş hakkını kaldırmak ve Filistinli mültecinin yeniden tanımlamak. Böylece sadece 1948'de çocukları ve torunları olmadan mülteci olan bireylerin bu çerçevede kalması planlanmıştı. Nüfus, insani nitelikte problemlere sahipken, özellikle yeniden tanımlanacak mültecileri sınırlamıştır. Yani çocukları ve torunları mülteci sayılamayarak İsrail bu konuda sorumluluktan muaf tutulmuştur. İşgal altındaki topraklardaki Filistinliler ve hatta Filistin vatandaşları Temmuz 2018'de onaylanan Yahudi Milliyetçiliğı Temel Yasasına göre herhangi bir bireysel veya toplu egemenlik veya siyasi haklara sahip olmayacak, yerleşik bir nüfus olarak İsrail vatandaşı olarak muamele görecektir. Bu, bu Filistin halkı kavramını ortadan kaldırmayı, yani temel Siyonist fikri onaylayarak, Filistinlilerin halk olmadığını ve Filistin'in insansız bir toprak olduğunu göz önünde bulundurmaya içermiştir.¹⁸⁷

Görevine kısa bir süre önce başlamış olmasına rağmen Joe Biden yönetimi, Trump döneminde alınan bazı tedbirlerin yeniden gözden geçirilmesine ve ABD'nin Filistinlilerle ilişkilerinin iyileştirilmesine ilgi duyduğunu ifade ederek Filistinlilere bir nebze de olsun umut vermeye başlamıştır. ABD'nin BM Büyükelçisi Richard Mill, Güvenlik Konseyi toplantısında Biden yönetimi ve Filistin halkı ve liderleriyle yeniden temas

¹⁸⁵ “صفقة القرن المزعومة ستحوّل الضفة إلى سجون كبيرة”، *Anadolu Ajansı*.30 Ocak 2020. <https://2u.pw/tOutq>. Erişim: 31.05.2021.

¹⁸⁶ A.g.m., (s.31-32).

¹⁸⁷ Mohammad Alyakhri, “صفقة القرن وتهمة حق العودة للاجئين الفلسطينيين (Trump's Peace Plan and the Marginalization of the Right of Return for Palestinian Refugees)”, *SSRN Electronic Journal*, January 2020, (s.5-6).

kurmaya çalışacağını belirtmiştir.¹⁸⁸ Ancak kısa süre sonra bu iddiaların asılsız olduğu ortaya çıkmıştır. Yahudi yerleşimcilerin Kudüs'ün Şeyh Cerrah semtindeki evlerinden Filistinli aileleri tahliye etme tehdidiyle Mayıs 2021'de başlayan son olaylarda, çatışmalar sosyal medya aracılığıyla tüm dünyaya duyurulmuştur. İsrail'in Gazze'de daha fazla cana mal kaybına neden olan savaşının sona ermesiyle birçok Filistinli sivil ölmesine neden olan İsrail'e Biden yönetimi, ekonomik yardımda bulunmaktan çekinmemiştir. Bunun yanı sıra İsrail'e 735 milyon dolar değerinde hassas güdümlü bomba göndermiştir.¹⁸⁹

2.9.2. Rusya

Dünya güçleri arasında Rusya, Filistinlilerin en önemli siyasi destekçilerinden biridir. Sovyetler Birliği'nin kurduğu yakın bağlar Soğuk Savaş'ın sonunda El Fetih ile derinleşmiştir. Son yıllarda Filistin ile artan iş birliğinin kökenleri, 2015'teki Suriye iç savaşına müdahaleden sonra ortaya çıkan Rus dış politikasının Ortadoğu'ya yönelik yoğunlaşmasına kadar uzamaktadır. İsrail-Filistin barış sürecindeki durgunluk ve Filistin Yönetimi'nin ve Başkan Donald Trump yönetimindeki ABD ilişkilerinin bozulması, aynı zamanda Rusya'nın geniş bir yelpazedeki varlıklarla bağlarını güçlendirme ve İsrail-Filistin çatışması gibi Ortadoğu'daki en önemli siyasi süreçlere katılma stratejisinin bir parçası olmuştur.¹⁹⁰

Eski Sovyetler Birliği, Filistin halkının temsil ve kendi kaderini tayin hakkını elde etme hedeflerine ulaşmak için Filistin Kurtuluş Örgütü'nün açık destekçisi olmuş ve 1988'de Moskova'da Filistin Büyükelçiliği ve 1995'te Filistin'in Temsilciliği açılmasına izin vermiştir. Rusya Federasyonu Filistin Ulusal Yönetimi ile çalışmalara başlamış, Rusya'nın çözüm sürecine sponsor

¹⁸⁸Jim Zanotti,” The Palestinians: Background and U.S. Relations “, *Congressional Research Service*,18 Mart 2021.s.6.

¹⁸⁹ Julian Borger, “Biden Expresses Support For Israel-Gaza Ceasefire as Pressure On US Rises”, *The Guardian*.18 Mart 2021. <https://www.theguardian.com/world/2021/may/18/biden-israel-gaza-ceasefire-netanyahu>. Erişim: 05.06.2021.

¹⁹⁰Michał Wojnarowicz, “Palestine in Russia's Foreign Policy”,*The Polish Institute Of International Affairs(PISM)*.04 Mayıs 2020. https://pism.pl/publications/Palestine_in_Russias_Foreign_Policy. Erişim: 02.06.2021.

olarak Ortadoğu’da daha büyük bir rol elde etme çabalarının uygulanmasında Moskova, Ortadoğu’daki barış süreci için özel bir elçi atamıştır.¹⁹¹

Rusya, Filistinli grupları bir araya getirmek ve Filistin’deki bölünmüşlüğü sona erdirmek için çaba göstermiştir. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov’a göre, Rusya ve Arap ülkeleri, uzlaşmaya ikna etmek amacıyla El Fetih ve Hamas ile yakın temasa geçmiş, Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas’ın Moskova’ya defalarca yaptığı ziyaretlere ek olarak, özellikle 2010 yılında Rusya Dışişleri Bakanlığı resmi sözcüsünün Filistin-İsrail müzakerelerini uluslararası kabul görmüş ilkeler temelinde yeniden başlatmayı hedeflediğini açıklamıştır.¹⁹² Bütün bunlar Rusya’nın Filistin’in yanında olduğunu gösterse de İsrail tarafla ilişkilerini mümkün kılmak ve askeri, siyasi, teknolojik ve ekonomik olarak birleştirmeye hevesli olmuş ve 2014 yılında İsrail ile ticareti 3 milyar dolar değerine ulaştırmıştır.¹⁹³ Bu hususlardan da görüldüğü üzere, Rusya’nın Filistin davasına olan ilgisi, özellikle Arap dünyasında, uluslararası meselelerde etkili bir rol oynama arzusundan kaynaklanmaktadır.¹⁹⁴ Rusya, Filistin-İsrail çatışmasının istikrarlı ve adil bir çözüme kavuşturulması arayışına, Filistin-İsrail diyalogu ve müzakeresine verdiği desteğe her zaman değinmiş ve Trump’ın aldığı kararlardan ciddi endişe duyduğunu ifade etmiştir. Rusya, bu kararların gerilimi artıracak ve durumu karmaşık hale getireceğini, ancak Filistin halkının bağımsız bir devlet kurma özlemlerini gerçekleştirmenin yanı sıra, İsrail’in uluslararası kabul görmüş sınırları içinde güvenliğini sağlaması gerektiğini ifade etmekten çekinmemiştir. Rusya, Trump’ın Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanıma kararını reddettiğini ifade ederken, Doğu Kudüs’ü gelecekteki Filistin devletinin başkenti ve Batı Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanıma konusundaki kararlı tutumunu teyit etmiştir.¹⁹⁵ Rusya, çatışmadaki rolünün, doğrudan müdahale etmeden ve çatışmayı çözmek için siyasi çözümler veya girişimler önermeden, bakış açılarını yakınlaştırma ve

المركز الفلسطيني لأبحاث السياسات، ”روسيا الاتحادية الوساطة والرعاية البديلة لعملية السلام“، أحمد أبو ضلفة تأتي هذه الورقة ضمن إنتاج المشاركين/ات في البرنامج التدريبي “إعداد السياسات (والدراسات الإستراتيجية (مسارات العامة والتفكير الإستراتيجي” 2018، s.2.

¹⁹² A.g.e., s.3.

¹⁹³ Anna Borshevskaya, ”The Maturing of Israeli-Russian Relations”, *The Washington Institute*, 15 Nis 2016 (s.2-3).

¹⁹⁴ s.4, ”روسيا الاتحادية الوساطة والرعاية البديلة لعملية السلام“، أبو ضلفة.

¹⁹⁵ A.g.e., s.5.

kendi topraklarında toplantılara ve diyaloglara ev sahipliği yapma girişimlerinden öteye geçmeyeceğinin farkında olmuş ve Arap bölgesindeki büyük ülkelerle olan rekabetçi ilişkilerin izin verdiği sınırlar içinde hareket etmiştir.¹⁹⁶ Rusya, bir yandan çatışmada varlığını sağlamaya çalışırken, diğer yandan çatışmanın iki tarafı arasında uzlaşma tesis etmekle uğraşmış, bunun yanı sıra Arap dünyasında Ortadoğu'daki stratejik çıkarlarına ve ilişkilerine zarar vermemek şartıyla önemli bir rol üstlenmeye de çalışmıştır.¹⁹⁷ Rusya'nın son yıllarda Suriye'ye girmesi onun Filistin-İsrail yerleşiminde daha büyük bir rol oynamasını engellemiştir.¹⁹⁸ Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas, Moskova'yı İsrail'e karşı dürüst bir arabulucu rolü oynamaya ikna etmeye çalışmış, İsrail bunu reddetmiş ve Rusya'nın yerleşimde daha büyük bir rol oynama girişimlerini engellemiştir. Rusya'nın 2007'de uluslararası bir barış konferansı düzenleme davetini de bahaneler bularak katılmayı reddetmiştir.¹⁹⁹

İsrail-Filistin çalışmasında taraflı tutum takınan Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğinden memnun kalan İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu 2016 yılında Moskova'da yaptığı açıklamada, İsrail'in ABD'ye alternatif olmadığını, sadece Rusya, Hindistan ve Çin gibi diğer büyük güçlerle ortaklıklar aramakta olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁰ Ayrıca, Rusya ve İsrail, Suriye krizi ve olayları incelemek için 24 saat süren görüşmeler sırasında üst düzey koordinasyonu sürdürmüş ve İsrail, Suriye'deki Rus personeline zarar vermeme sözü vermiştir. Bu gelişme, Rusya'nın stratejik çıkarları ile Arap bölgesi meselelerine, özellikle Filistin meselesine yönelik siyasi müdahaleleri arasında bir denge kurmak için elinden gelen her şeyi yaptığını göstermiştir.²⁰¹ Nitekim *"Filistinlilerin yerlerinden edilmelerine rağmen; Rusya, İsrail'i kurma, Filistinlilere karşı savaş suçları işleme ve bir ülkeyi halkı pahasına bölmenin yasallığını tartışmada parmağını bile kıpırdatmamıştır."*²⁰² Rusya her ne kadar

¹⁹⁶ A.g.e., s.7.

¹⁹⁷ A.g.e., s7.

¹⁹⁸ مركز المستقبل للأبحاث، "الجسر الأوراسي: كيف تفكر روسيا في جغرافيا الطاقة بالشرق الأوسط؟"، برونو ماسيس 2/4/2018. <https://goo.gl/CLyG6G>. Erişim: 04.06.2021.

¹⁹⁹ "وزير خارجية روسيا: موقفنا من التسوية في الشرق الأوسط يتسم بالحياد"، الدستور 04.06.2021. Erişim: 04.06.2021.

²⁰⁰ s.9, "روسيا الاتحادية الوساطة والرعاية البديلة لعملية السلام"، أبو ضلفة

²⁰¹ Samuel Ramani, "Why Russia and Israel are Cooperating in Syria", *Huffpost*. 24 Haziran 2016. <https://goo.gl/uLcvxY>. Erişim: 04.06.2021.

²⁰² "القضية الفلسطينية وحسابات روسيا تجاه إسرائيل"، الجزيرة 21.04.2021. <https://2u.pw/blSud>. Erişim: 21.04.2021.

Filistin'i tarafını tutuyor gibi görünse de Ortadoğu'daki çıkarları için İsrail ile iş birliği yapmaktan çekinmemiştir. İsrail'in yaptığı mezalime karşı hiçbir şey söylememesi ve zaman zaman İsrail ile iş birliği yapması da bunu açıkça göstermiştir.

2.9.3. Türkiye

Türkiye, 1949'da İsrail varlığını tanıyan ilk Müslüman ülke olarak bilinmektedir. Bu, 1924'te Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden ve Türkiye'nin genel olarak İslam ülkelerinden ve Arap komşularından soyutlanmasından sonra Türkiye'de meydana gelen değişikliklerin bir sonucu olmuştur.²⁰³ İsrail için Türkiye, Ortadoğu'nun kıyısındaki konumu nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir ve bu nedenle her zaman İsrail ile normal ilişkiler kurmak istemiştir. Türkiye ise Müslüman bir ülke olarak Araplarla dayanışma göstermiş, bu da Arap-İsrail ihtilafının inişli çıkışlı bir sonucu olarak İsrail'e yönelik dış politikasını belirlemesinde etkili olmuştur. Ancak Türkiye'nin Batı'ya yüzünü dönmesi, İsrail ile iyi ilişkiler sürdürme eğilimine yol açmıştır. Ankara'nın İsrail'le normalleşme adımları atma kararıyla birlikte, Türkiye ile İsrail arasında normalleşme başlamıştır. 1950'de Türk Maslahatgüzarı Seyfullah Esin'i Tel Aviv'e göndermiş, ardından atılan adımlar, askeri ve ticari alanlarda ve İsrail'in teknik eğitim ve öğretim sağlamaya başlamasına kadar farklı mecralarda anlaşmalar sağlanmıştır. Bu durum 2002 yılına kadar devam etmiştir. 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Türkiye'de iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye daha çok Filistin'i destekleyen ve Filistin halkının haklarını savunan bir devlet olmuştur.²⁰⁴

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002'de Türkiye'de iktidara gelmesi, yalnızca Türkiye'yi ve Ortadoğu'daki konumunu kuşatan genel bağlamlar ve stratejik değerlendirmelerden değil, aynı zamanda özellikle Filistin-İsrail çatışmasının ortaya çıkardığı koşullarından da etkilenmiştir. Filistin'de El-Aksa İntifadasının patlak vermesiyle Türkiye, İsrail'in barışçıl gösterileri bastırarak Filistinlilere karşı uyguladığı şiddet politikasını birçok kez eleştirmiş ve tarihi Filistin'de iki devletli çözüm kavramına açık destek vermiş ve Türk hükümeti birden fazla

²⁰³ مركز أبحاث منظمة التحرير الفلسطينية, "القضية الفلسطينية وإسرائيل في السياسة الخارجية التركية", أيمن يوسف, s.1.

²⁰⁴ Jacob Abadi, "Israel and Turkey: From Covert to Overt Relations", *Journal of Conflict Studies*, Cilt:15, Sayı:2, Yıl:1995.s.1.

gerekeyle yinelemiştir. İsraililer ve Filistinliler arasında, bir Filistin devletinin kurulmasına dayanan barışı destekleyen konumu 1967’de işgal edilen, başkenti Doğu Kudüs olan ve Filistin ile İsrail’in karşılıklı güvenliği karşılığında mülteci sorununa adil bir çözüm olmasını istemiştir.²⁰⁵

Öte yandan Türkiye, Filistinlilere ekonomik, siyasi, kültürel ve daha pek çok alanda desteğini göstermekten ve Türk üniversitelerinde okuyan ihtiyaç sahibi Filistinli öğrencilere burs vermekten çekinmemiştir. 2004 yılında Filistin hükümeti ile imzaladığı serbest ticaret anlaşmasının dışında iki ülke arasında malların engelsiz geçişine izin vermiştir.²⁰⁶ Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın 2005’teki İsrail ziyareti, Gazze elektrik santralının finanse edilmesini ve yoksul aileler için yüzlerce ev inşa edilmesini istemiş, ancak aynı zamanda İsrail tarafıyla bir anlaşma imzaladığı için Türk-İsrail ilişkilerine desteğini göstermiştir.²⁰⁷

Türkiye, Filistinli gruplar ile Filistinlilerin yaşadığı bölünme durumu arasında sürmekte olan anlaşmazlık konusunda onları uyarmış ve bu durumun İsrail işgali karşısında Filistin dengesini zayıflattığını ifade etmiştir. Dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye’nin bu gruplar arasında arabuluculuk yapabileceğini de söylemiştir. Fetih ve Hamas arasında arabuluculuk yapmaya çalışan Türkiye aynı zamanda Filistin ve İsrail tarafları arasında arabulucu rolü oynamaya çalışmıştır. Erdoğan, Hamas’ın 2006 genel seçimlerindeki zaferinin Filistinlilerin özgür bir tercihi olduğunu ve Hamas’ı bölgesel ve uluslararası sisteme entegre etmek için çalışacağını söylese de bu, onu Hamas’ı uyarmaktan ve İsrail’in tanınmasının gerekliliğini vurgulamaktan da alıkoymamıştır. Eğer Hamas’ın İsrail’i tanımaması durumunda barış sürecine yardımcı olamayacağını ifade etmiştir.²⁰⁸

İlerleyen süreçlerde Türkiye, Filistin Ulusal Yönetimine 3 yıllık bir süre içinde 150 milyon dolar vermeyi taahhüt ettiği 2017 Paris Bağışçılar Konferansı da dahil olmak üzere Filistinlilerin ekonomik koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan birçok uluslararası konferansa katılmıştır. Adalet ve Kalkınma

²⁰⁵ s.2, ”القضية الفلسطينية وإسرائيل في السياسة الخارجية التركية“, يوسف

²⁰⁶ Bora Bayraktar, “Türk Dış Politikasında Filistin Sorunu 1990’lardan 2010’lara“, *Akademik Bakış*, Cilt:12, Sayı:24, Yaz 2019 (s.34-35).

²⁰⁷ s.3, ”القضية الفلسطينية وإسرائيل في السياسة الخارجية التركية“, يوسف

²⁰⁸ A.g.m. (s.3-4).

Partisi'nin, Erdoğan'ın iktidara geldiği günden bu yana benimsediği Yeni Osmanlıcığın ihya edilmesinde Filistin'in önemli bir halkayı temsil ettiğine olan inancını dile getirmesinin yanı sıra, onu Filistin ile dini, kültürel ve tarihi değerlere dayalı ilişkiler kurmaya teşvik etmesi, Türk halkının özel duygusal tavrı dolayısıyla Filistin davasının temsil etmesi Filistinliler için avantaj oluşturmuştur.²⁰⁹ Türkiye, Filistinlileri desteklemesine ve İsrail'in işlediği suçları eleştirmesine rağmen, aynı zamanda İsrail, Amerika ve Batı ile ilişkilerini her zaman dengelemeye çalışan bir politika izlemiştir.²¹⁰

²⁰⁹ Erkan Ertosun, "Turkey and the Palestinian Question: The Shift of Roles in Foreign Policy", *Digest of Middle East Studies*, September 2016, (ss.1-17), s.5.

²¹⁰ s.6. "القضية الفلسطينية وإسرائيل في السياسة الخارجية التركية", يوسف

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜRDÜN'DEKİ FİLİSTİNLİ MÜLTECİLERİN DURUMU

3.1. Filistin İşgali

3.1.1. Genel Olarak

Siyonist projenin Filistinli toprak sahiplerinin sürgünü ve imhası üzerine dayandığı en önemli unsurlardan biri etnik temizliktir ve İsraili yetkililer en ufak bir suçluluk duygusu hissetmeden bunu kabul etmişlerdir. Filistin halkı, kesintisiz şekilde sürdürdüğü davasını yıllar boyunca yorulmadan gösterdiği şaşırtıcı direniş ve kararlılıkla her zaman dünyaya duyurmuştur. 1948'deki Nakba'dan bu yana Filistin halkı rahat bir yaşam sürememiştir. Her evde bir şehit, bir esir ve bir yaralı her zaman olmuştur. Her ailenin yıllardır yaşadığı bir acı vardır. Siyonistler çocuk, kadın, yaşlı adam, genç adam arasında ayırım yapmadan, onların mülklerine ve evlerine el koymak için tasfiye etmiştir. Bu mülklere dünyanın her yerinden gelen Yahudilere vermek için üzerlerinde yerleşimler kurmuşlardır.²¹¹ Modern tarihte 1948'deki Filistin Nakba'sı gibi daha şiddetli adaletsizlik ve vahşete pek rastlanmamıştır. Sömürgecilik, işgal, faşizm, ırkçılık ve totaliterlik gibi tüm kötülüklerinin tek bir kaynaktan beslenmesi de benzeri olmayan özgün bir olaydır.²¹²

İsrail işgali, 254 Filistinlinin öldürüldüğü Deir Yasin katliamı, Yahudi çetelerinin ayrıca 50 Filistinliyi öldürdüğü ve 200 Filistinliyi yaraladığı Hayfa katliamı ve Semiramis Oteli katliamı da dahil olmak üzere çirkinliği ve dehşeti ile ünlü birçok katliam gerçekleştirmiştir.²¹³ 1946 yılında Siyonist çeteler tarafından Filistin üzerindeki İngiliz Mandası döneminde gerçekleştirilen, 96 kişinin öldüğü ve 45 kişinin yaralandığı King David Oteli katliamı, Moshe Dayan'ın güçlerinin 426 Filistinliyi öldürdüğü ve yaklaşık 60.000 Filistinliyi zorladığı Lida katliamı da bunlar arasında en ağır katliam olmuştur. Bu katliamın sebebi bölgede yaşayan Filistinlileri mal mülklerinden vazgeçmeye ve topraklarını terk etmeye zorlamak ve buraya Yahudi yerleşim alanları kurmaktır.

²¹¹ ”اللاجئون الفلسطينيون في الوطن والشتات” مجلة البيان <https://albayan.co.uk/MGZarticle2.aspx?ID=4669>. Erişim 20.08.2021.

²¹² المركز الثقافي، اللاجئون الفلسطينيون في الشتات والحل العملي لتحقيق عودتهم إلى فلسطين المحتلة، سليمان أبو ستة، s.15. يناير 2004، دمشق، العربي

²¹³ A.g.e., s.97.

Bu katliam sonrasında evlerini terk etmek zorunda kalan 350 Filistinli sıcak çarpması veya susuzluk nedeniyle yollarda hayatını kaybetmiştir.²¹⁴

1967'deki Kudüs katliamı, 300 Filistinli sivilin hayatını kaybetmesine ek olarak, yağmalama, hırsızlık ve yüzlerce işyeri ve evin yıkılmasına neden olmuştur. İsrail güçlerinin Ariel Şaron önderliğinde gerçekleştirdiği en büyük katliamlardan biri, 1982'de Lübnan'da gerçekleşen ve sonrasında cesetlerin kimliğinin tespit edilemeyecek kadar korkunç bir şekilde öldürülmesiyle sonuçlanmış, İsrail sorgu merkezlerine götürülen yüzlerce Filistinliden bir daha haber alınamamıştır.²¹⁵ Filistin Merkez İstatistik Bürosu istatistiklerine göre Nakba'dan 2009 yılına kadar şehit düşen Filistinlilerin sayısı 100 bin civarındadır.²¹⁶

Filistinli çocuklar İsrail için her zaman bir korku ve endişe kaynağı olmuştur. Çünkü onlar bu davanın gelecekteki en büyüğü olan çocukların hedef alınması ve öldürülmesi, İsrail'in siyasi ve askeri liderlerinin sürekli izlediği bir politika olmuştur. Özellikle son dönemlerde İsrail askerleri tarafından öldürülen Filistinli çocuk sayısının artması bu durumu destekler niteliktedir. Şehitler 2000 yılından bu yana, 2019 yılına kadar yaklaşık 2.094 Filistinli çocuk İsrail işgal ordusu tarafından öldürülmüştür. Filistinlerin hafızası, Siyonist düşmanın masum çocuklara karşı işlediği suçlarla doludur; henüz bir olan çocuk Muhammed Ebu Khdeir'in onu kaçıran Yahudi yerleşimciler tarafından öldürülmüş ve daha sonra naaşı yakılmıştır. Dawabsha ailesini evlerinde yakma suçu dahil bunlara benzer birçok suçu işlenmiştir. Nablus'un güneyinde, bir İsrail insansız hava aracının Yunis şehrinde masum halkı bombalaması 13 yaşlarındaki Abdel Hamid, Abu Zaher ve Muhammed Al-Sâri adlı çocukların ölümlerine yol açmıştır. En trajik suçlar ise 2001 yılında Han Yunus'un tank bombalamasında bebek Iman Hajjo'nun öldürülmesi ve 2000 yılında işgal askerleri tarafından hedef alınan babasının kollarında ölen Muhammed el-Durra olmuştur. Mayıs 2021'de Gazze'ye yapılan son savaşta İsrail saldırganlığı nedeniyle ölenlerin sayısı 35'i kadın ve 58'i çocuk 201 kişiye yükselirken, ölü

²¹⁴ Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan Zahide ve Tuba Kor, *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin*, (ss.96-139), (s.97-98).

²¹⁵ A.g.e., s.98.

²¹⁶ شهداء فلسطين... 100 ألف قُتلوا منذ النكبة، العربي الجديد، <https://2u.pw/NKxJP>. Erişim 23.08.2021.

sayısı 1.300'e yükselmiştir.²¹⁷ Filistin'de parayla, silahlarla ve Batı desteğiyle donanmış yabancı bir göçmen azınlık, barışçıl ulusal çoğunluğa saldırarak onu evlerinden kovmuş, medeniyet, kültürel ve tarihi simgelerini ortadan kaldırmış, bunun suçun medeni bir eylem ve bir suç olduğunu iddia etmiştir. Bu suç eylemi, etnik temizlik, yani ülke insanlarının katledilerek, yerinden edilerek, evlerine el konularak yerlerine yabancı göçmenlerin yerleştirilmesi suretiyle devam ettirilmektedir.²¹⁸ Bütün bu katliamlara ve zulümlere rağmen Filistin halkı hala direnmeye devam etmektedir.

3.1.2. “Mejdi” Filistinli Bir Çocuk İki Kez Şehit Oldu (Filistinli Bir Çocuğun Ölüm Hikâyesi)

12 yaşında Filistinli bir çocuk olan Majdi arkadaşları ile birlikte bir tiyatro sahnesini şu şekilde canlandırmış. Majdi, sosyal medyada Gazze ve İsrail'i ayıran çitin üzerine Filistin bayrağı kaldırarak görünürken İsrailli bir keskin nişancı tarafından ateşlenen silahla yaralanır ve arkadaşları tarafından kundaklanıp Filistin bayrağına sararak küçük bir çukura gömülür; tiyatro sahnesi bu şekilde sona erer. Ailesinin sürekli olarak hayatından endişe duymasına ve kendisinin de uzun zamandır katılmak istediği dönüş yürüyüşlerine katılmasını engellemeye çalışmasına rağmen, Magdy al-Saghir ya da arkadaşları, bu sahnenin gerçeğe dönüşeceğini akıllarına getirmemişlerdir. Mecdi, 27/07/2021 Cuma günü Gazze Şeridi'nin güneyindeki Refah şehrinin doğusunda Şehit Çocuklarımızın Cuması adına barışçıl bir yürüyüşe katılırken kafasına isabet eden İsrail'in kurşunuyla yaralanmıştır.²¹⁹

Acımasız işgalin kurbanı olan sevdiklerinden koparılan ve hayatını kaybeden binlerce çocuk gibi Mecdi ve diğer çocuklar davalarına ve topraklarına kavuşmak için yolun başında hayallerini terk etmek zorunda bırakılmıştır. İster barışçıl bir yürüyüşte ister bir çatışmada, hatta kendi arka bahçesinde olsun, işgalin vahşet boyutu büyük ve küçük ayrımı yapmadan tüm sınırları aşmıştır.

²¹⁷ ”الأطفال الفلسطينيين تحت الاحتلال“، وكالة الأنباء والمعلومات الفلسطينية وفا. https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=9597. Erişim 23.06.2021.

²¹⁸ A.g.m.

²¹⁹ ”مجدي.. طفل فلسطيني يستشهد مرتين (قصة إنسانية)“، الأناضول. <https://2u.pw/1u35k>. Erişim: 22.06.2021.

3.1.3. Çocuk Tutuklamaları

1967'den beri on binlerce Filistinli çocuk işgalci Yahudiler tarafından tutuklanmıştır. Yalnızca El-Aksa İntifadasından bu yana 10.000'den fazla çocuk tutuklanmış ve yılda ortalama tutuklanan çocuk sayısı 700'e ulaşmıştır. Bu çocuklar tutukluluk dönemlerinde İsrail askerlerinin yaptığı zalimce işkence, adaletsiz yargılama, temel haklarının ihlali, insanlık dışı muamele ve geleceklerini kaybetme tehdidi ile karşı karşıya kalmışlardır. İşgal güçlerinin Filistinli çocukları keyfi tutuklanma nedenlerini, ailenin çocuklarının nerede ve neden tutuklandıklarını bilme ve avukat tutma hakkından mahrum bıraktığından, gözaltındaki çocuğun onurunu koruyan insani muamele görme hakkı dışında, dış dünya ile iletişim kurma hakkına ek olarak, hâkim önüne çıkma, suçlamaya itiraz etme hakkı ellerinden alınmıştır.²²⁰ Şöyle ki çocuklar mahkemeye çıkarıldığında küçük yaşta olmaları dikkate alınmıyor. Bunun için her hangi bir özel mahkeme öngörülmemiş olup, on altı yaşına kadar olanlar çocuk olarak kabul edilmektedir. 132 No.lu Askeri Emir'e dayandırılan bu uygulama, çocuğu (on sekiz yaşından küçük her insan) olarak tanımlayan Çocuk Sözleşmesi'nin 1. maddesinin açık bir ihlalidir.²²¹ İsrail tarafından çocuklarla karşı uygulanan şiddet sosyal medya aracılığıyla açığa çıkmıştır. İsrail devleti ise çocuklara yapılanların açığa çıkmasından hiç rahatsızlık duymamıştır. Çocukların tutulduğu cezaevlerinde cinsel istismarın, çocuklara yapılan fiziki ve psikolojik baskı, hakaret gibi sorunların yanı sıra hijyenden yoksun olan bu cezaevlerinde çocuklara yeterli gıda verilmemesi ve aileleriyle görüştürülmemesi de gün yüzüne çıkan diğer sorunlar arasında yer almıştır.²²²

3.2. Ürdün'de Yapılan Mülteci Akımları

3.2.1. Filistinli Mülteci Kimdir?

Filistinli mülteciler, Haziran 1946 ile Mayıs 1948 arasında Filistin'de ikamet eden ve 1948 savaşı sonucunda evlerini ve geçim kaynaklarını kaybeden insanlardır. Bu tanım, Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere

²²⁰ A.g.m.

²²¹ A.g.m.

²²² ”الأطفال الفلسطينيين تحت الاحتلال”، وكالة الأنباء والمعلومات الفلسطينية وفا. https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=9597. Erişim 23.06.2021.

Yardım ve Çalışma Ajansı (UNRWA) tarafından yapılmıştır.²²³ UNRWA kayıtlarına göre, Ürdün’de 2,1 milyondan fazla mülteci ikamet etmekte ve çoğu, 1967’ye kadar Mısır yönetimine bağlı olan Gazze Şeridi’nden gelen 140.000 mülteci hariç geri kalan mülteciler Ürdün vatandaşlığına alınmıştır. Vatandaşlığa alınmayanlara geçici Ürdün pasaportu verilmiştir. Bu kişilere hükümete istihdam, seçim vb. gibi haklardan yararlanmalarına müsaade edilmemiştir.²²⁴

Filistinli mülteciler, ülke nüfusuna oranla dünyadaki en kalabalık mültecilerdir; çünkü Filistinlilerin %57’si şu anda mülteci statüsündedir. Afganistan veya Bosna gibi diğer ülkelerdeki göç oranlarıyla karşılaştırıldığında, Filistin’deki oranın daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Dünyadaki diğer mülteciler, sığındıkları ülkelerde siyasi ve medeni haklara sahiptir; duruma göre engelsiz olarak ülkelerine dönebilirler. Fakat Filistinliler böyle bir imkâna sahip değildir. Zira Filistin’in kontrolü İsrail’in elinde olduğu için geri dönüşleri her zaman engellemiştir. Filistinli mültecilerin ülkelerine dönüş hakkını öngören 194 sayılı BM Kararı dahil olmak üzere birçok karar yayımlanmış, ancak bugüne kadar hiçbirini uygulamaya konulmamıştır. Uluslararası toplumun Filistinlilere merhamet edecek, onları vatansızlıktan kurtaracak bir çözüm bulmak için 73 yıl yetmemiştir.²²⁵

3.2.2. Mülteciler: Akışları ve Oluşumları

Arapların 1948 savaşında yenilmesinden sonra, binlerce Filistinlinin yaklaşık %53’ü, Siyonist çetelerin köylerini ve şehirlerini yok eden etnik temizlik operasyonlarından kaçmayı umarak evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. 800.000- 900.000 arasında Filistinli olduğunu tahmin edenler, Arap güçlerinin kontrolü altındaki komşu Filistin bölgelerine veya komşu Arap ülkelerine, özellikle Ürdün, Lübnan ve Suriye’ye sığınmışlardır. Ürdün, 1.757.269 Filistinli mülteciden yarısından fazla bir sayıya ulaşarak mülteci

²²³ UNRWA, "Palestinian Refugees". <https://www.unrwa.org/palestine-refugees>. Erişim 22.06.2021.

²²⁴ UNRWA, "Palestinian Refugees Camp in Jordan". <https://www.unrwa.org/where-we-work/jordan>. Erişim 22.06.2021.

²²⁵ Haya Al-Turk, "Ürdün'ün Mülteci Politikası: Filistinliler VE Suriyeliler", Gazi Üniversitesi - Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2017, s.24.

sayısı bakımından en büyük paya sahip olmuştur. Geri kalanı Lübnan, Suriye, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ne dağıtılmıştır.²²⁶

Ürdün'deki Filistinli mülteciler, Ürdün'e geliş tarihlerine veya koşullarına göre üç kategoriye ayrılmaktadır. İlk kategori, 1948'den önce gelen ve Ürdün toplumuna erken entegre olmuş ve sosyal refahtan büyük bir pay alma şansına sahip olan Filistinliler ikinci kategori mülteci kategorisidir. Bu kategoridekiler 1948'den sonra yerinden edilenler ve kamplarda ikamet ettirilenler, bir kısmı da ekonomik şartlarına göre şehirlere yerleşenlerdir. Üçüncü ve son kategori ise 1967'den sonra Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nden yerlerinden edilen ve çoğu kamplarda ikamet ettirilen Filistinlilerden oluşmaktadır. Bu kategori en acı çeken ve en sefil grup olarak kabul edilmiştir. Kampları, başkent Amman'ın 20 km kuzeyinde bulunan kamplarının en büyüğü olanak El-Baqa'a kampında halen yaşamaktadırlar.²²⁷

3.3. Arap Ülkelerindeki Filistinli Mülteciler

3.3.1. Genel Olarak

1948'deki Nakba olayları Filistin halkını bölmüş ve demografik haritalarında bir değişikliğe yol açmıştır. Arap ordularının Filistin'deki yenilgisi Filistinlilere ve çocuklarına onlarca yıl sonra bile birçok kayıp yaşatmıştır. Filistinliler şehirlerinden ve köylerinden göç ettiklerinde, kendilerine karşı hazırlanan komplonun boyutundan habersizdi; bir an önce evlerine dönmeyi ümit etseler de kendilerine bir daha asla dönüş imkânı verilmeyeceği akıllarına dahi gelmemiştir. Eski İsrail Başbakanı Menachem Begin ve işgalin diğer liderleri, işgal ordusunun Filistinlileri tasfiye etmek ve kovmak için gerçekleştirdiği tüm operasyonların Siyonist projenin üzerine inşa edildiği temel direkler olduğunu soğukkanlılıkla dile getirmiştir.²²⁸

Nakba'dan sonra Filistinli mültecilerin sayısı Birleşmiş Milletler 'in 1950 yılı tahminlerine göre yaklaşık 957.000'e ulaşırken, 2013'te 6 milyona

دراسات - العلوم , اللجوء الفلسطيني عام 1948م وموقف الدولة الأردنية منه, حسن يحيى عادل وعبدالمجيد الشناق 226
Cilt:46, Sayı:1, Yıl:2019, s.170. عمان, الإنسانية والاجتماعية

227. s.2. "الفلسطينيون في الأردن: معطيات وبيانات وأرقام", جابر سليمان

228 "اللاجئون الفلسطينيون في الوطن والشتات", مجلة البيان

<https://albayan.co.uk/MGZarticle2.aspx?ID=4669>. Erişim 20.08.2021.

yükselmiştir. Bu durum, 1967 savaşıdan sonra, yaklaşık 460.000 Filistinlinin evlerinden sürülerek yerlerinden edildiği ve son istatistiklere göre sayıları yaklaşık 1.600.000 mülteciye yükseldiği zaman tekrarlanmıştır. Filistin halkı, mülteci sayısı toplam nüfusun %65-70'ine ulaştığı için, yukarıda da belirtildiği üzere topraklarından göç ettirilen bir halk için dünyadaki herhangi bir halkla karşılaştırıldığında en yüksek sığınma oranı sahip olduğunu göstermiştir.²²⁹ Mülteci olarak yaşayan, Filistinliler iyi bir yaşam sürmemiş ve birçok sorunla karşı karşıya kalmışlar. Bazıları, gerek ev sahibi ülkelerdeki seçim süreçlerinde gerekse Filistin topraklarında yapılan seçimlerde, mülteci olarak yaşayan Filistinlilerin nüfus olarak ciddi bir sayıya ulaşmalarına rağmen siyasi görüşlerini açıklama veya oy kullanma özgürlüğü tanınmamıştır.²³⁰

En fazla Filistinli mülteci Ürdün'de yoğunlaşırken yaklaşık %10'u Suriye, Lübnan ve Irak'a dağılmıştır. Arap ülkelerinde yıllar içinde tırmanan olaylar, krizler ve iç savaşlarla birlikte en çok zarara uğrayanlar Filistinli mülteciler olmuştur. Irak'taki Filistinli mülteciler mezhepsel zulme ve katliamlara maruz kalmıştır. 2003'teki Amerikan işgalinden sonra Mukteda es-Sadr'ın güçleri gibi Iraklı Şii grupların yaptıkları mezalim ve Suriye'deki Filistinlilerin yaşadıkları benzer sorunlar, onların tekrar yer değiştirmesine yol açmıştır. Filistinli mülteciler 40'tan fazla Arap, Avrupa ve Asya ülkesine göç etmek zorunda kalırken, büyük Arap ülkelerinin çoğu, Filistinli mültecilere vatandaşlık vermekten kaçınmıştır. Filistinli mültecilere Yahudi Siyonistlerin baskısı sonucunda Filistin'de dahi vatandaşlık hakkı verilmemiştir. Nispeten yüksek eğitilmiş Filistinlilerin Ürdün kralığının gelişimine katkıda bulunacağını düşünen Kral I. Abdullah dışında hiç kimse 1949'da Ürdün'deki mültecilere vatandaşlık hakkı vermemiştir. Bu mültecilere Ürdün'de kalıcı yerleşim ve Filistin'in özgürleştirileceği durumda evlerine geri dönmek arasında bir seçim hakkı tanınacağı belirtilmiştir.²³¹

²²⁹ ”تقرير: نسبة اللاجئين الفلسطينيين الأعلى مقارنة بأي شعب مهجر بالعالم”، مركز العودة الفلسطيني <https://2u.pw/IDjXE>. Erişim 20.08.2021.

²³⁰ ”اللاجئون الفلسطينيون في الوطن والشتات”، مجلة البيان <https://albayan.co.uk/MGZarticle2.aspx?ID=4669>. Erişim 20.08.2021.

²³¹ Fanack, ”اللاجئون الفلسطينيون”. <https://fanack.com/ar/arab-palestinian-israeli-conflict/palestinian-refugees-updated/>. Erişim 20.08.2021.

3.3.2. Suriye

Suriye’de yaklaşık 630.000 Filistinli mültecinin yaşadığı tahmin edilmektedir. Onların çoğu değişik mesleklerde çalışarak on yıllar boyunca sosyal ve kültürel alanlarda büyük katkıda bulunmuştur. Suriye vatandaşları gibi muamele görmelerine rağmen, siyasi hayata katılım, özellikle de vatandaşlığa alınma ve oy kullanmaları sıklıkla engellenmiştir.²³² 1948’de Suriye’ye sığınan Filistinlilerin çoğu kuzey bölgelerine iskân etmiştir. 1967 Savaşı sırasında Filistinlilerin yanı sıra işgal edilen Golan Tepelerinde oturanların bir kısmı da Suriye’nin iç bölgelerine sığınmıştır. Yine birkaç bin Filistinli mülteci 1982’de Lübnan’ın İsrail tarafından işgalinin ardından Suriye’ye göç etmiştir.²³³

Suriye’yi “Arap Baharı” devrimleriyle sarsan kriz sırasında, Suriye’deki Filistin varlığı etkilenmiş ve etkilemiş, can kayıplarının yanı sıra Filistinliler işlerini, evlerini ve mallarını kaybetmişlerdir. Mısır, Lübnan, Ürdün gibi diğer ülkelere kaçabilen mülteciler dışında çoğu Suriye içinde yerinden edilmiştir. Özellikle 2013’te Şam’daki Yermuk kampının kuşatılması ve bombalanmasından sonra Filistinli mülteciler Suriye’yi terk etmek zorunda kalmıştır. Filistinlilerin, Suriye’deki çatışmalardan ve çatışmanın taraflarından uzak durma çabalarına rağmen, Filistinli liderlerin tutumları, çatışmalara dahil olmalarına neden olmuştur.²³⁴ Öte yandan Irak’ta yaşayan Filistinli mülteciler, 2003’teki savaş ve sonrasında maruz kaldıkları baskı ve şiddet dolayısıyla evlerini terk etmek zorunda kalmış, bir kısmı Irak ile Suriye arasındaki tampon bölgede oluşturdukları Teneş Mülteci Kampı’na sığınmışlardır Onlar bugün de Irak’a da Suriye’ye de ait olmayan bu bölgede çadırlar içinde hayat mücadelesi vermektedirler.²³⁵ Kamplarda yaşamak zorunda kalan Filistinlilerin hiçbir yere gidememesi ve vatansız kalmaları temel insan haklarından olan yaşam hakkı, düşünce özgürlüğü, eğitim hakkı gibi birçok haktan mahrum kalmalarına yol açmıştır.

²³² Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan Zahide ve Tuba Kor, *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin*, (ss.96-139), s.111.

²³³ البيان الوطن، مجلة في فلسطينيون اللاجئين. <https://albayan.co.uk/MGZarticle2.aspx?ID=4669>. Erişim 20.08.2021.

²³⁴ A.g.m.

²³⁵ Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan Zahide ve Tuba Kor, *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin* (ss.96-139), (s.112-113).

3.3.3. Lübnan

1948 Arap-İsrail savaşı sırasında Lübnan'a sığınan yaklaşık 120 bin Filistinli, 1967 savaşı ve Ürdün'deki Kara Eylül olaylarının ardından 1975'te 300.000'i aşmış ve UNRWA'nın 2010 yılı istatistiklerine göre bu sayı daha da artmıştır. Lübnan'da kayıtlı Filistinli mülteci sayısı 425.640'a ulaşmıştır. Büyük bir kısmı 12 resmi kampta yaşamaktadır. UNRWA'ya kayıtlı olmayanların ise UNRWA'nın Filistinli mülteci tanımına uymadıkları veya 1951'de Lübnan'da bulunmadıkları için sayıları 30-35 bin olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca kimliklerini kaybeden yaklaşık 300-5000 Filistinli de yasal bir varlığı bulunmadığı için mülteci statüsünde alınmamıştır.²³⁶ Lübnan'daki Filistinli mülteciler, seyahat belgesine sahiptir. Ancak yine de alt yapıdan yoksun ve insana yakışır bir yaşamın herhangi bir unsurun bulunmadığı kamplarda yaşamaktadırlar. Hükümetin ihmaliyle baş başa kalan bu insanlar ekonomik ya da sivil her türlü haktan yoksun kalırken, sağlık hizmetlerinden yararlanamamaktadırlar. Filistinlilerin çok sayıda meslekte çalışması ve Lübnan'da birçok pozisyonda yer alması, hatta profesyonel sendikalara sahip olması veya bunlara katılımı yasaklanmıştır.²³⁷

2007'de Nahr al-Bared kampında Lübnan güçleri ile Fetih el-İslam güçleri arasında çatışmalar yaşanmış ve bu da kampın yıkılmasına neden olmuştur. Kampın yeniden inşası için örgütlerden ve ülkelerden gelen çok sayıda çağrıya rağmen, kampa tahsis edilen fonlara ulaşamamıştır. Birçok Batı ve Arap ülkesinin vaatlerini yerine getirmemesi kampın trajik bir durumda kalmasına neden olmuştur. Etkilenen insanların yaklaşık %60'ı bugüne kadar evlerini yeniden inşa edememiştir. Diğer yandan, Lübnan'daki Filistin kamplarında Lübnan devleti ile UNRWA arasında mülteciler için yeni evler yapmak için anlaşmaya varılmıştır. Filistinli mültecilerin nüfus yoğunluğunun iki katına çıkmasına rağmen Lübnan devleti bu anlaşmaya uymamıştır. Ayrıca

²³⁶ A.g.e., s.111.

²³⁷ البيان والشتات، مجلة الوطن في فلسطين، اللاجئين. <https://albayan.co.uk/MGZarticle2.aspx?ID=4669>. Erişim 20.08.2021.

Filistinlilerin de özellikle Beyrut'ta evinde herhangi bir genişletme, onarım veya tadilat yapması yasaklanmıştır.²³⁸

Filistin kampları, Filistinli mülteci sorununun ruhunu temsil ediyor, ancak bu kamplara gelen ziyaretçiler, onların bir sefalet, yoksulluk ve yoksunluk krizi olduğunu ve barınma için asgari gereksinimleri karşılamadığını görüyor. Bu nedenle, örneğin, şunu bulacaksınız: Filistinli mülteci barınma hakkından yararlanamıyor, çünkü kampların alanı aynı kalırken, mülteci sayısı dört katına çıkmıştır. Lübnanlı yetkililerin restorasyon amaçlı olsa dahi yapı malzemelerinin girişine izin vermemesi nedeniyle özellikle güneydeki kamplara yönelik baskıların artması, ayrıca hastalık ve mağduriyetlerin artması sonucunda olumsuz şartların arttığı görülmektedir. Yaşanamayan evlerin çoğu, bugüne kadar üç kuşak sakinin hayatına tanıklık etmesine rağmen, yapıları geçici ve mobil eve daha yakın olduğu için ilk etapta kalıcı ev tanımını karşılamıyor ve bekleniyor. Bu sığınmacıların vatanlarının işgali olan ana meselenin devamı ışığında daha fazla nesille tanıklık etmek, bu binaların yüzde 87,6'sının yüzdesi tamamen veya kısmen metal çinko panellere bağlıdır.²³⁹

Lübnan'daki Filistinli mülteciler, dayanılmaz yaşam koşullarından, çalışmalarına rağmen ve özgürce hareket etmelerine izin verilmemiş, ayrıca sınırlı kamplarda harap evlerde yaşamanın yanı sıra, Lübnan toplumunun istenmeyen bir parçası olarak görülmüştür.²⁴⁰ Uzun süre boyunca, Arap dünyasındaki en yüksek eğitim oranıyla bilinen Filistinliler, son yıllarda UNRWA okullarının sağladığı eğitim seviyesinin düşmesi, nüfus cüzdanı olmayanların sayısının binlere ulaşması, Lübnan'daki iç savaşlar, güvensizlik ve kamplar arasında patlak veren savaşlar, öğrencilerin tekrar tekrar yer değiştirmeleri ve okul eksikliği gibi birçok etken, Filistinli mülteciler arasında okuryazar yüzdesinin korkunç şekilde düşüşüne yol açmıştır.²⁴¹

3.4. Ürdün'ün Arap Dünyasındaki Konumu

Ürdün Haşimi Krallığı yaklaşık 90.000 kilometrekarelik bir alana sahip küçük bir ülkedir ve topraklarının çoğu çöldür ve petrol ve doğal gaz gibi doğal

²³⁸ A.g.m.

²³⁹ ۲۰۱۶ بیروت , مرکز الزيتونة للدراسات والاستشارات, *أوضاع اللاجئين الفلسطينيين في لبنان*, محسن صالح (s.59-60).

²⁴⁰ Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan Zahide ve Tuba Kor, *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin* (ss.96-139), s.112-113.

²⁴¹ s.82, *أوضاع اللاجئين الفلسطينيين في لبنان*, محسن صالح

kaynaklardan yoksun olan bir ülkedir. Çöl, Ürdün'ün büyük bir bölümünü oluşturur. Tarihi anıtları, Roma döneminden kalan ıssız savunma alanlarından başka bir şey değildir. Bu küçük devlet, bölgede daha büyük ve daha güçlü bir devlet olmak için doğal veya maddi yeteneklere sahip olmayan bir ülkedir. Bu özellik onu güvenlik ve refahını korumak için dış siyasi güçlere güvenmeye zorlamıştır. Mültecilerle ilgili olarak, Ürdün'ün durumu, nüfusa kıyasla mülteci sayısına göre dünyada ikinci yeredir. Ayrıca en çok mülteciye ev sahipliği yapan ülkeler arasında beşinci yeredir. Bu özellik, Ürdün'ün demografisini kozmopolittik bir hale getirmiştir.²⁴² Coğrafi olarak, Ürdün Haşimi Krallığı, kuzeyde Suriye ve kuzeydoğuda Irak, güneydoğuda Suudi Arabistan ve Batı Şeria'nın batısında ve İsrail olarak adlandırılan işgalci varlık ile çevrili, bölgesel olarak hassas bir konumda yer almaktadır.²⁴³

Ürdün, Arap-İsrail çatışmasında öncü ülke olması nedeniyle Arap bölgesinde ve Ortadoğu'da hayati bir rol oynamaktadır. Vadinin İsrail'in güvenliğini sağlamadaki rolüne ek olarak, bugün nüfusunun en az yarısının Filistin kökenli olduğu düşünüldüğünde, Filistin meselesindeki konumu diğerlerinden farklıdır. Üç tek tanrılı dinin mensupları olarak Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler tarafından kutsal kabul edilen toprakların kesiştiği yerde yer almaktadır. Filistin meselesine gelince, Ürdün, iki devletli çözümü destekliyor ve Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri ile olan gelişmiş ilişkilerinin yanı sıra komşularıyla ilişkileri iyi durumdadır.²⁴⁴ 1967'de Batı Şeria'nın kaybedilmesinin ardından Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Ürdün'deki faaliyetleri artmıştır KKÖ, Ürdün'de birçok kamp kurmuş, ayrıca askeri etkinliğini artırmıştır; bu durum Ürdün Silahlı Kuvvetleri arasında bir iç savaşa yol açmıştır. Filistin Kurtuluş Örgütü'nden Filistinli militanlar arasında yaşanan bu savaş, Kara Eylül Savaşı olarak bilinmektedir. Savaş, 1971-1979 yılları arasında meydana gelmiştir. Sonuç olarak Ürdün'deki Filistinliler, Ürdün için

²⁴²Alexandra Francis, Jordan's Refugee Crisis, Carnegie Middle East Center, Carnegie Endowment for International Peace, Washington 2015, s.11.

²⁴³Oğuz Çelikkol, "Ürdün niçin önemli...", *Hürriyet*. 12 Haziran 2018. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/oguz-celikkol/urdun-nicin-onemli-40864949>. Erişim 24.06.2021.

²⁴⁴Al-Jazeera, "Ülke profili: Ürdün". <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-urdun>. Erişim 24.06.2021.

büyük bir tehdit olarak görülmüştür.²⁴⁵ 1970’li yıllarda Ürdün, Filistin’dir kavramının yaygınlaşmış ve İsrail Likud Partisi bu durumdan oldukça rahatsız olmuştur. İsrail Likud Partisi, Ürdün konusundaki tutumunu değiştirmiştir. Ürdün’ün, 31 Temmuz 1988’de Batı Şeria topraklarını resmen ayırma ve Krallığın Batı Şeria’daki taleplerini terk etme kararı, ülke siyasetinde ve kimliğinin inşasında önemli bir dönüm noktası olmuştur.²⁴⁶

Ekonomik olarak Ürdün ekonomisi Ortadoğu’nun en küçük ekonomilerinden biridir. Devlet ekonomisinin karşılaştığı tek zorluk petrol yokluğu değil; ülke aynı zamanda yoksulluk, enflasyon, bütçe açığı ve işsizlik sorunlarından da muzdariptir. Kral II. Abdullah’ın ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve yabancı yatırımı çekmek için önemli ekonomik reform girişimlerine rağmen, ülkenin yerli ürünleri, ayrıca ihracat, turizm ve diğerleri gibi ekonomik sektörleri hala küresel ekonomik krizlerden ve bölgesel değişikliklerden etkilenmektedir. Örneğin Ürdün, Suriye’deki savaşın olumsuz etkilerinden hala zarar görmektedir. Çok sayıda Suriyeli mülteci, Ürdün’e yük olmaktadır; bu mültecilerin farklı ihtiyaçlarını karşılamak asla kolay değildir. Ürdün Krallığı, Filistinli mülteciler için uluslararası kuruluşlardan aldığı maddi yardımlarla ülkesini geliştirmeyi planlamıştır. Krallık, Filistinli mültecilerde olduğu gibi Suriyeli mülteciler için de uluslararası kuruluşlardan yardım alacağını düşünerek Suriyeli mültecileri kabul etmiştir. Ancak Suriyeli mülteciler için uluslararası kuruluşlardan beklediğini alamayınca onlara yaptığı yardımları kısmıştır. Ürdün’deki mülteci sayısının artması ve yapılan yardımların kesilmesi, Ürdün’ün mülteci politikasında değişiklik yapmasına neden olmuştur. Daha sonra Ürdün Krallığı, Suriyeli mültecileri koruma kapsamını daraltmıştır.²⁴⁷

Öte yandan, mültecilerin gelişile ortaya çıkan bu nüfus artışı Ürdün’deki siyasi, ekonomik ve sosyal altyapıda derin çatlaklar ortaya çıkmasına neden olmuştur. Suriyeli sığınmacıların durumu, bir yandan Ürdün halkına devrimin olası sonuçlarını, onların değişim arzusunu dizginlediğini hatırlatırken, diğer yandan da hükümetin yetersizliği, özellikle Ürdün halkının

²⁴⁵Nur Köprülü, Dönüm Noktasındaki Ürdün: Arap Baharı, Suriye Krizi ve Mülteci-Hareketlerinin Ürdün’e Yansımaları, Yakın Doğu Enstitüsü (YDE), Washington 2015, s.6

²⁴⁶ A.g.e., s.6.

²⁴⁷ Francis, “Jordan’s Refugee Crisis”, (s.9-12).

öfke birikimine neden olmuştur. Suriyeli sığınmacılara yönelik artan olumsuz bakış açısı, krizin daha da kötüleşmesini önlemede aklın imkânlarını sınırlamış ve ev sahibi toplumda gerilimi artırmıştır. Bu hususlar dikkate alındığında, Suriyeli mültecilerin kabul edilmesinden dolayı Ürdün hükümetinin beklediği siyasi fayda gerçekleşmemiştir. Bu doğrultuda Ürdün yönetimi Suriyeli mülteci sayısına kısıtlamalar getirmesine, sınır kapılarını kapatmasına, gelen Suriyeli mültecileri engellemeye çalışmasına neden olmuştur.²⁴⁸

3.5. Ürdün'ün Filistin Meselesine Bakışı

3.5.1. Genel Olarak

Kral II. Abdullah bir basın röportajında Filistin-İsrail sorunu çözülmeden bölgeye barış gelmeyeceğini ve bu çatışmanın kaçınılmaz olduğunu vurgulayarak şöyle demiştir.²⁴⁹

Ürdün duruşunu çok iyi net belirlemiştir; Filistinlilerin Batı Şeria'dan Ürdün'e göç etmelerine izin verilmeyecektir. Bu öncelikle, Filistinliler açısından zararlıdır. Eğer Batı Şeria'da hiç Filistinli olmazsa, kendileri için gelecekte bir anavatanı nasıl koruyacaklardır? Yine Ürdün kısıtlamaları yalnızca ekonomik değildir; Ürdün'ün kendi vatandaşlarına sağlayabileceği su miktarı gittikçe azalmaktadır; bu sebeple, sayının artışı veya Batı Şeria'dan Ürdün'e olabilecek bir göç ülkemizi kırmızı alarm çizgisine getirecektir.²⁵⁰

Kral II. Abdullah, Ürdün anlaşmazlığının sırrının iki tarafın güvenini kazanmaktan geçtiğine inanarak çözümün diyalog olduğunu ifade etmiş, bu süreçte ABD ve Avrupa Birliği'nin rolünün çok önemli olduğunu vurgulamıştır. Arap ülkeleri olarak Ürdün ve Mısır'ın İsrail ile yaptığı barış anlaşmaları nedeniyle İsrail'le müzakere edebilmeleri Ürdün açısından bir avantaj sağlamıştır.²⁵¹

²⁴⁸ A.g.m.s.10.

²⁴⁹ BBC News “Transcript: Interview with King Abdullah”. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/1507648.stm. Erişim 25.06.2021.

²⁵⁰ Nur Köprülü, “Dönüm Noktasındaki Ürdün: Arap Baharı, Suriye Krizi ve Mülteci-Hareketlerinin Ürdün'e Yansımaları”, s.10.

²⁵¹ A.g.m.

3.5.2. İki Kıyının Birleştirilmesi Projesi

Ölü Deniz'in iki kıyısının birleştirilmesi, Ürdün Haşimi Krallığı'nın nüfusunun 400.000 Doğu Şeria sakini ve 900.000 Batı Şeria sakini ve evlerini kaybeden ve yerleşen Filistinli mülteciler dahil olmak üzere 1,3 milyona yükselmesi de dahil olmak üzere çeşitli etkileri olmuştur. Ancak bu nüfus artışına rağmen Krallığın yüzölçümü Batı Şeria'nın alanı olan yüzde 1'den fazla artmamıştır, bu da hizmet ve gıda kaynaklarının yetersizliği ve sağlık sorunları dahil olmak üzere çeşitli sorunlara yol açmıştır. Bu durum Ürdün yönetimim üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Bu nedenle Ürdün hükümeti, bina sayısı ve hizmetlerini artırmak için çok çalışmak zorunda kalmıştır. Bu hususta, Arap ülkelerinde, başka bir görüş ortaya çıkmıştır. Irak ve Yemen, ilhak kararına itiraz ederek Ürdün'ün Arap Birliği'nden ayrılmasını talep etmiş ancak bu talep, Amerika'nın müdahalesi, birliği tanınması ve Arap Birliği'nden ayrılmamasını istemesi nedeniyle gerçekleşmemiştir. Ürdün, Birliği kabul etmeye ve Batı Şeria'yı Ürdün topraklarına dahil edene kadar bir güvence beyan etmeye zorlamıştır. Ürdün Kralı Hüseyin'in topraklarında Filistin Kurtuluş Örgütü'nü kabul etmesi, Filistinlilerin bağımsız olarak örgütlemek istemesi iki taraf arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Bu durum tartışmaların başlangıcı olmuştur. Ardından, Filistinli gerillaların Ürdün şehirlerini kontrol etmeye çalıştığı, ancak olaylar fedailerin Ürdün topraklarından ayrılmasıyla sona ermiş, şiddetli askeri çatışmalarla temsil edilen Kara Eylül olayları meydana gelmiştir.²⁵²

Ürdün Ordusu 15 Eylül 1970'te, daha sonra Kara Eylül olarak adlandırılacak 10 günlük harekâtını başlatmış, sivil-silahlı ayrımı yapmadan Amman'daki mülteci kamplarını bombalamış ve üç binden fazla Filistinli öldürülmüştür. Ölenlerin çoğu sivilidir. Bu gelişmeler üzerine Filistinlilere destek vermek amacıyla Suriye güçlerinin Ürdün sınırını geçmesi Ürdün rejimi için tehlikeli bir durum yaratmıştır.²⁵³

İki taraf arasındaki ilişkilerde yaşanan dalgalanma, Kral Hüseyin 1988'de Yaser Arafat ile anlaşarak iki kıyı arasındaki idari ve hukuki bağı sona

²⁵² A.g.m., s.190.

²⁵³ Neşe Kemiksiz, "Ürdün-Filistin İlişkilerine Tarihsel Bir Bakış", *The Turkish Yearbook of International Relations*, Cilt:50, Yıl:2019, (ss. 171-200), s.197-198.

erdirmek için birliği bozma kararı almasına kadar devam etmiştir.²⁵⁴ 1988’de Cezayir’de yapılan toplantıda Filistin Ulusal Konseyi, bağımsız bir Filistin devletinin kurulduğunu ilan ederek, Filistin-İsrail ihtilafına ilişkin Birleşmiş Milletler kararlarını kabul ettiğini, Arafat ise 1 Numaralı Birleşmiş Milletler Kararını kabul ettiğini bildirmiştir. Aynı zamanda Birleşmiş Milletlerin İsrail’in varlığını tanınması, Ürdün’ü, Filistin Ulusal Konseyi’nin kararlarını resmen kabul etmeye sevk etmiştir.²⁵⁵ Ayrılma ilanından önce Ürdün Kralı Hüseyin yeni bir dönemin başladığını hissetmiş, bu nedenle Batı Şeria’daki kalkınma planlarını durdurmak ve tüm kalkınma komitelerini dağıtmak dahil, bir dizi önlem almıştır. Ürdün hükümeti, bu tedbirleri Filistin kimliğini vurgulamak, Filistin Kurtuluş Örgütü’nün sorumluluklarını yerine getirmesini sağlamak ve Ürdün’ün Filistin halkını destekleme konusundaki tutumunu sorgulayanlara son vermek için olduğunu açıkça göstermiştir.²⁵⁶ Ayrıca Kral Hüseyin, parlamentonun feshedilmesine ve Ürdün pasaportu sahipleri dışında Batı Şeria’da ikamet eden Filistinlilerin vatandaşlık haklarının iptal edilmesine karar vermiştir.²⁵⁷ Ürdün, iç istikrarını sürdürmek amacıyla, bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasının kendi istikrarı için bir tehdit olarak görülebileceği korkusunu gizleyemediği için adil bir çözüm kurarak iki devletli çözüme desteğini pekiştirmiştir. Aynı zamanda, Arap ülkeleri ve İsrail tarafından memnuniyetle karşılsa da özellikle İsrail’in Filistinlilerin ülkelerine dönme hakkı tanımaması ve yeni bir akınının gelmesiyle alternatif bir vatan fikrini reddettiğini vurgulamıştı. 2011 yılında Filistin hükümetinin Birleşmiş Milletler tarafından Filistin devletinin tanınması talebine yanıt olarak İsrail’in başlattığı askeri saldırılar sonucunda Filistinli mülteci dalgası ortadan kaybolmuşsa da geri dönüş hakkının kaldırılması ve alternatif bir vatan olarak başka bir ülke seçilmesi gibi sorunlar ortaya çıkmıştır.²⁵⁸

3.5.3. Kudüs’teki Kutsal Alanların Ürdün Vesayeti

Tarihsel olarak, bu vesayet Filistinli ve Arap yetkililerin 1924’te Şerif El-Hüseyin Bin Ali’ye Kudüs’teki İslami ve Hristiyan kutsal yerlerinin

²⁵⁴ (s.191-197). ”الأردن والصفة الغربية من الاتحاد حتى فك الارتباط 1950-1988”, عبد المجيد ، محمد احمد

²⁵⁵ Neşe Kemiksiz, ” Ürdün-Filistin İlişkilerine Tarihsel Bir Bakış”, (ss.171-200), s.198.

²⁵⁶ (s.197). ”الأردن والصفة الغربية من الاتحاد حتى فك الارتباط 1950-1988”, عبد المجيد ، محمد احمد

²⁵⁷ Kemiksiz, ” Ürdün-Filistin İlişkilerine Tarihsel Bir Bakış”, (ss.171-200), s.198.

²⁵⁸ A.g.m. (ss.171-200), s.199.

koruyuculuğuna bağlılık sözü vermesinden beri başlamıştır.²⁵⁹ Ürdün, Doğu Kudüs'ün 1967'de işgal edilen Filistin topraklarının bir parçası olduğunu ve üzerindeki egemenliğin Filistinlilere ait olduğunu ifade etmiş, İslami ve Hristiyan kutsal yerlerinin koruyuculuğunun Haşimilerin vesayeti olduğunu da teyit etmiştir. Ürdün, İsrail'in Doğu Kudüs'ü ilhak etme ve birleşik bir başkent ilan etme kararının geçersiz olduğunu belirten 478 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı'na dayanarak İsrail'i ilhakını da reddetmiştir.²⁶⁰

Yukarıdakilere dayanarak, Ürdün Kralı'nın talebi üzerine Ürdün Kralı II. Abdullah Bin Al Hüseyin ile Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas arasında 31 Mart 2013 tarihinde bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Ürdün Haşimi Krallığı; Mescidi Aksa, Kubbet-üs Sahra ve kutsal mekanların korunması, yeniden inşası, bakımını ve çeşitli tesislerin restorasyonunu üstlenmiştir. Bu anlaşma, Ürdün Evkaf Bakanlığı'na yıllık 7 milyon Ürdün dinarına mal olmuştur. Kral Abdullah, Hristiyan kutsallıklarına gelince, Batı Şeria'nın Haşimi yönetimi döneminde, çeşitli Hristiyan mezheplerine kiliselerini koruma ve yeniden inşa etme konusunda mutlak serbestlik verilmiştir. 1967'de Kutsal Kabir Kilisesi'nin kapsamlı yeniden inşasının yapılması bunun bir örneği olmuştur.²⁶¹

3.6. Ürdün'deki Filistinli Mültecilerin Durumu

3.6.1. Sivil Hayatta Geçiş ve Vatandaşlık Meselesi

Ürdün hükümetinin mültecilere yönelik politikası yeterince açık değildir. Bunun nedeni, yukarıda belirtildiği üzere, Ürdün'ün 1951 Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve Mültecilerin Statüsüne ilişkin 1967 Ek Protokolü dahil olmak üzere mültecilerle ilgili düzenlemeleri düzenleyen herhangi bir uluslararası protokolü imzalamamış olmasıdır. Dolayısıyla, Ürdün'ün bu anlaşmalar kapsamında herhangi bir uluslararası yükümlülüğü bulunmamaktadır ve bu da hükümete mülteci akını ile ilgili politikalarıyla ilgili daha fazla karar verme

05. جريدة الشرق الأوسط، "الوصاية الأردنية على المقدسات الإسلامية.. مفاوضات الظل"، كفاح الزبون ومحمد الدعمه 259 Mart 2014. <https://aawsat.com/home/article/49751>. Erişim 26.06.2021.

القدس والوصاية الهاشمية ورعاية"، الموقع الرسمي لوزارة الخارجية وشؤون المغتربين الأردنية 260 "المقدسات". <https://2u.pw/SqnGv>. Erişim 26.06.2021.

261 A.g.w.

yetkisi tanımıştır.²⁶² 1948’de yerinden edilen Filistinli mülteciler Ürdün vatandaşlığı almış olup Ürdün vatandaşlarıyla aynı haklara sahiptirler. 1954’ten sonra yerlerinden edilen ve Ürdün’de ikamet etmeye gelen Filistinliler ise, 1967 savaşı sırasında ve savaş sonrasında Ürdün’e göç ettirilen Gazze Şeridi’nden 100.000 Filistinli dahil olmak üzere Ürdün vatandaşlığına alınmamıştır. Bu mülteciler ve Ürdün’de doğan çocukları da dahil olmak üzere sürekli ve düzenli olarak geçici oturma izinlerini yenilemek zorunda kalmıştır. Ürdün hükümeti, Ürdün’de yaşayan Filistinlilerle Batı Şeria’da yaşayan Filistinlileri birbirinden ayırmak için çift kart sistemi kurmuştur. Ürdün’de yaşayan Filistinli ve Ürdün vatandaşlarına Ürdün vatandaşlığının kanıtı olan ve sahibine tam oturma hakkı veren sarı kart verilirken, Batı Şeria’da yaşayan Filistinlilere, sahiplerinin hakları olmadığı için yeşil kart verilmiştir. Gazze Şeridi’nden gelen mültecilere gelince, onların kendi statüleri vardır. 1967 savaşı sırasında ve sonrasında Ürdün’e girenler, Ürdün vatandaşlığı almamaları dışında, Gazze Şeridi’nin Mısır idaresi altında olması nedeniyle Mısır tarafından verilen ve seyahat amaçlı kullanılan belgelere sahip olmuştur. 1960-1967 yılları arasında Filistinliler için Seyahat belgeleri yayınlanmıştır.²⁶³

Ürdün vatandaşlığı elde etmelerine rağmen, Filistinli mülteciler gayri resmi ayrımcılığa maruz kalırken, Gazze Şeridi’nden gelen mülteciler, çalışabilmek için devlet güvenlik kurumundan onay almaları gerektiği için kamuda çalışmak ve hatta herhangi bir yerde çalışma hakkından yoksun bırakılmıştır. Filistinli mültecilerine, Ürdün vatandaşlığı almalarına rağmen üniversitelerde sınırlı sayıda kontenjan verilmiştir. Ayrıca Ürdün vatandaşlığı almış Filistinli öğrencilerin adli sicil kayıtlarının temiz olması şartı aranırken Ürdünlü öğrenciler bu şarttan muaf tutulmuştur.²⁶⁴

3.6.2. Suriye’den Ürdün’e Gelen Mülteciler

Ürdün, Suriye’deki iç savaşın başlamasından sonra, Ürdün’deki Filistinli çoğunluk nedeniyle demografik bir tehlike korkusu ve kesinlikle alternatif vatan

²⁶² Francis, “Jordan’s Refugee Crisis”, s.12.

²⁶³ المركز الفلسطيني لمصادر حقوق المواطنة ”.عن أوضاع اللاجئين الفلسطينيين في الأردن”, تيسير محيسن وآخرون s.4, العدد: 55, تشرين الأول 2013, واللاجئين

²⁶⁴ A.g.m., s.4

projesine ilişkin herhangi bir umut nedeniyle Suriye’den gelen Filistinli mültecileri kabul etmeyi reddetmiştir. Buna rağmen, birkaç bin Filistinli mülteci, sponsorluk şartıyla, eski Ürdün belgelerine sahip oldukları için Ürdün’e girebilmiştir. Suriye belgelerine sahip Filistinlilere gelince, sponsor bulunsa dahi Ürdün’e girişleri engellenmiştir. UNRWA da dahil olmak üzere birçok tarafın tanınmasıyla Ürdün, Suriyeli mültecilerle karşılaştırıldığında Suriye’den gelen Filistinli mültecilere karşı haksız ayrımcılık uygulamıştır. Onları almayı reddetmek ve tehlikeye maruz kaldıkları bir yere geri göndermek, başlı başına adil olmamış ve mültecilere yönelik muameleyle ilgili uluslararası kabul görmüş kuralları ihlal açıkça ihlal etmiştir.²⁶⁵

3.6.3. Birleşmiş Milletler Yakın Doğu’daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Çalışma Ajansı (UNRWA)

UNRWA, Filistinli mültecilere yardım ve istihdam programları sağlamak amacıyla Birleşmiş Milletler 302 sayılı Genel Kurulu’nun onayı ile 1948 yılında kurulmuş ve 1 Mayıs 1950’de çalışmalarına başlamıştır. Kuruluşundan sonra kısa süreli bir yardım kuruluşu olarak oluşturulan UNRWA’nın, Filistin sorununa bir çözüm bulunamaması nedeniyle çalışmalarının son uzatmasının Haziran 2023’e tekrar uzatılmasına neden olmuştur.²⁶⁶ Ajansın finansmanı genellikle Birleşmiş Milletler üyeleri tarafından ödenen gönüllü katkılardan sağlanmaktadır. Ajans bu fonları eğitim, sağlık, altyapı, kamp iyileştirme ve diğerlerini sağlamak için kullanmaktadır. UNRWA’nın son istatistiklerine göre 5,7 milyon Filistinli mülteciye hizmet vermiştir.²⁶⁷ Ajans, halen çatışmalardan etkilenen Filistinli mültecilere yardım sağlamakta ve Gazze, Batı Şeria, Ürdün, Lübnan ve Suriye’de hizmet vermektedir. Ancak Filistin kamplarının güvenliğinden veya oradaki kanun ve düzenin uygulanmasından sorumlu değildir.²⁶⁸

2013 yılında Amerika Birleşik Devletleri, 130 milyon dolarlık bağışla UNRWA’ya en büyük bağışçısı olurken, Avrupa Birliği’nin bağışları 106

²⁶⁵ A.g.m., s.4.

²⁶⁶ UNRWA, “who are we”. <https://www.unrwa.org/who-we-are>. Erişim 29.06.2021.

²⁶⁷ A.g.w.

²⁶⁸ BBC, “تعرف على الأونروا التي قلصت أمريكا مساهمتها فيها”. <https://www.bbc.com/arabic/in-depth-42709586>. Erişim 29.06.2021.

milyon dolara ulaşarak ikinci sırada yer almıştır. Bu iki kuruluştan yaklaşık 236 milyon dolarlık bağış yapılmıştır. Filistin ve bazı Arap ülkelerinin Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti ilan etme kararını reddetmesi nedeniyle Birleşmiş Milletler 'in bağışlarından 65 milyon doları kesme kararı almıştır. Bu UNRWA ve Filistinli mülteciler için feci bir karar olmuştur.²⁶⁹ ABD'nin yaptırımlarının bir sonucu olarak UNRWA, Filistinli mültecilerin sosyal ve insani yönlerini etkileyen hizmetlerini önemli ölçüde azalttığı için, Yüksek Komite üyesi olan temsilcilerine kadar ciddi bir kemer sıkma süreci başlatmak zorunda kalmıştır. Azaltma programları sağlık, eğitim, sosyal hizmetler ve hatta aşırı zor durumlarında sağlanan hizmetleri dahi aksatmıştır. Bu önlemler, ülkenin içinde bulunduğu ve mültecilere büyük zarar veren zorlu ekonomik ve siyasi koşulların meydana gelmesine sebep olmuştur.²⁷⁰ Ajansın kemer sıkma politikasının bir sonucu olarak, mülteci başına harcama oranı %40 azalmıştır. Eğitim açısından bir öğrencinin maliyeti 330 dolardan 200 dolara düşmüştür. Bu okullardaki eğitim harcamalarının kısıtlanmasına ve eğitim kalitesinin düşmesine neden olmuştur. Sağlık sektörüne gelince, muhtıradan UNRWA'nın her 100.000 Filistinli mülteci için 5 doktor atadığını, Ürdün hükümetinin ise her 100.000 mülteci için 220 doktor atadığını belirtilmiştir. Tüm bu gelişmeler, birçok spekülasyona kapı aralarken olayı siyasi bağlamda ilişkilendirmiştir. Çünkü UNRWA hizmetlerinin azaltılması, Filistin sorununa çözüm bulunamaması ışığında ev sahibi ülkeler için bir endişe kaynağı oluşturmıştır. Bazıları, UNRWA hizmetlerindeki kesintilerin Filistinli mülteci sorununu ortadan kaldırmayı amaçlayan siyasi bir karardan başka bir şey olmadığını ifade etmiştir.²⁷¹ Arap ülkelerine gelince, UNRWA bütçesine katkıları sadece %7 olmuş ve uzmanlara göre bu miktar bazı ülkelerin İsrail'e yaptıkları yardım karşılığında oldukça azdır. Öte yandan, Ajansın Genel Komiseri tarafından yapılan açıklamalara göre, UNRWA bu önlemleri 84 milyon dolarlık bir bütçe açığına bağlamıştır. BM yetkilileri, mültecilerin evlerine dönme şansının azaldığını görünce onlar hakkında farklı düşünmeye ve böylece mültecileri Arap ülkelerine yerleştirme fikrini öne sürmeye başlamıştır. Bu çözümün ekonomik fizibilitesini incelemek için, 194 sayılı kararın 12. paragrafına dayanan bir

²⁶⁹ A.g.m.

²⁷⁰ "اللجنون الفلسطينيون في الأردن"، الجزيرة، <https://2u.pw/ImR3c>. Erişim 29.06.2021".

²⁷¹ A.g.w.

ekonomik araştırma misyonu oluşturulmuştur.²⁷² Misyonun görevleri, Filistin'deki savaştan etkilenen ülkelerin ekonomik durumunu incelemek ve Komiteye tavsiyelerde bulunmak, ilgili hükümetlere destek için gerekli kalkınma prosedür ve programlarını güçlendirmeği amaçlayan bir program oluşturmaktır. Savaşlardan kaynaklanan ekonomik çalkantıları ve mültecilerin anavatanlarına dönüşlerini kolaylaştırmak da bu misyonun hedefleri arasında yer almıştır. Bunun yanı sıra mültecilerin, ihtiyaçlarının bir an önce karşılanması ve ekonomik koşulların sağlanması esasına göre bölgenin ekonomik yaşamına yeniden kazandırılması için 194 sayılı kararın 11. paragrafı uyarınca yeniden yerleşimleri, ekonomik ve sosyal rehabilitasyonları ve tazminat ödenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu misyon, bölgede barış ve istikrarın korunmasına katkıda bulunmuştur. Komite, mültecilerin geri dönmesine izin verilmesi gerektiğini, zira birçoğunun geri dönmek istediğini, bunun hayalini kurduğunu ve buna inandığını ve geri dönmelerine izin verilmesinin adil olduğunu belirten bir rapor yayınlamıştır. Bu, Birleşmiş Milletler' in 11 Aralık 1948 tarihli kararında öngörülmüş, mültecilerin ülkelerine geri dönmesine izin verme yetkisinin misyonun yetkisi dışında kalan siyasi kararlar arasında olduğu için gerçekleşmemiştir. Komite yardım için başka bir çözüm aramaya başlamışsa da mültecilerin geri dönmesi için gerek koşullar sağlanamamıştır.²⁷³

Mültecilerin Filistin dışına yeniden yerleştirilmesi, geri dönüş, tazminat ve nihai bir toprak yerleşimi sorunuyla çelişen bir konudur. Son olarak, çok para harcanana ve araziye tarıma veya endüstriyel gelişmeye uygun hale getirmek için çok çalışma yapılan kadar daha fazla insanı yerleştirmek için daha az kalabalık bir arazi bulunmamaktadır. Bu koşullar altında, tek acil yapıcı adım, mültecilere bulundukları yerlerde istihdam olanakları sağlamaktır.²⁷⁴

Komite, mültecilerin yaşamlarını iyileştirmek ve düzgün bir yaşam sürmeleri için tek pratik adımın, ikamet yerlerinde onlara iş olanakları sağlamak

²⁷² "التواصل"، مشروع حق العودة للاجئين سنعود

<https://refugee.ps/2013/09/%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B1%D8%A7%D8%B1-1949302/>. Erişim 15.08.2021.

²⁷³ A.g.m.

²⁷⁴ A.g.m.

için çalışan ve bu sayede iş olanaklarını iyileştiren bir ajans kurma olduğunu önermiştir. Bu ajansın, UNRWA tarafından oluşturması kararlaştırılmıştır.²⁷⁵

3.7. Ürdün'deki Mülteci Kampları

3.7.1. Filistinlilerin Kamplardaki Yaşam Koşulları

UNRWA'nın 1,4 milyondan fazla Filistinli mültecisi mevcuttur ve bunların üçte biri Ürdün, Lübnan, Suriye, Gazze Şeridi ve Doğu Kudüs dahil Batı Şeria'daki 58 kampta yaşamaktadır.²⁷⁶ Kampların kurulduğu araziler, ev sahibi ülkelerin sahip olduğu devlet arazisi olarak kabul edilmiştir. Bu araziler ev sahibi hükümet tarafından asıl sahiplerinden kiralanarak arazilerdir. Bu da mültecilerin evlerini inşa ettikleri araziye sahip olmadıkları, ancak araziye konut amaçlı kullanma hakları olduğu anlamına gelmektedir. Bu kamplardaki ekonomik ve sosyal koşullar ise genellikle yoksulluk, yüksek nüfus yoğunluğu, kanalizasyon ve sokaklar gibi yetersiz altyapı sorunları ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum kamp alanlarında kötü kokuların yayılmasına, ayrıca kamplarda birçok hastalığın ortaya çıkmasına da neden olmuştur.²⁷⁷

3.7.2. Ürdün'de Kurulan Kamplardaki Filistinlilerin Durumu

Ürdün'de 10'u resmi, 3'ü gayri resmi olmak üzere on üç Filistinli mülteci kampı oluşturulmuştur. Resmi kamplarda hizmet verme sorumluluğunu UNRWA üstlenmiştir. UNRWA'nın sorumluluğunu üstlendiği kamplar şunlardır:²⁷⁸

- Irbid mülteci kampı
- Baqa'a mülteci kampı
- Al Hosn mülteci kampı
- Zarqa mülteci kampı
- Talbieh mülteci kampı

²⁷⁵ "التواصل"، مشروع حق العودة للاجئين سنعود

<https://refugee.ps/2013/09/%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B1%D8%A7%D8%B1-1949302/>. Erişim 15.08.2021.

²⁷⁶ UNRWA, "Palestinian Refugees". <https://www.unrwa.org/palestine-refugees> Erişim 30.06.2021.

²⁷⁷ A.g.w.

²⁷⁸ UNRWA, "نعمل" أين". <https://www.unrwa.org/ar/where-we-work/%D8%B3%D9%88%D8%B1%D9%8A%D8%A7>. Erişim 30.06.2021.

- Jabal Al Hussein mülteci kampı
- Jerash mülteci kampı
- Souf mülteci kampı
- Yeni Amman mülteci kampı
- Marka mülteci kampı

Bu kamplarda insanların çoğu kötü şartlar altında yaşamaktadırlar. Mülteci sayısının yüksek olması çok yüksek nüfus artışı ve işsizliğin yanı sıra Ürdün'deki demografik yapıda bir dengesizliğe yol açmıştır. Ciddi sosyal sorunlar depresyon ve tükenmişliğin, ayrıca suç oranının artışına sebep olmuştur. Kamplar, kendi alanlarının yanı sıra UNRWA'nın kurduğu okullar ve sağlık merkezlerini de barındıran, adeta şehir içinde küçük bir şehri hatırlatan bir yapıya kavuşsa da bunlar yeterli olmamıştır. Bu kamplardaki yol, su ve elektrik gibi altyapının çok kötü olması, UNRWA'nın değil, ev sahibi ülke olan Ürdün'ün sorumluluğunun yerine getirmemesinden kaynaklanmıştır.²⁷⁹

3.8. Filistinli Mültecilerin Yaşam Şartları ve Vatan Duygusu

Filistin Araplarında vatan duygusu topraklarını kaybetmeye başladığı günden beri toplumda sıkça gündeme gelen kuşaktan kuşağa aktarılan ve aynı zamanda tartışılan bir olgu olmuştur. Sosyokültürel yapı itibarı ile Filistin Arap kültüründe vatan sevgisi dini duyguların ayrılmaz bir parçasını teşkil etmiştir. Keza İslam dininde vatanın kutsal bir değer olduğuna dair hadisler ve ayetler de mevcuttur.

‘Yurtlarınızdan çıkın’ diye emretmiş olsaydık içlerinden ancak çok az kısmı bunu yapardı.” mealindeki ayette (en-Nisâ 4/66) can sevgisiyle vatan sevgisi eşit tutulmuştur. Müslümanların, yurtlarından sürülüp çocuklarından koparılmasını savaş sebebi saydıklarına dair ayeti de (el-Bakara 2/246) vatan sevgisinin insanlarda köklü bir duygu olduğuna kanıt gösterir.²⁸⁰

Filistin sadece Filistinli Araplar için değil aynı zamanda Müslümanlar için de kutsal mekanları içinde barındırması hasebiyle oldukça önemlidir.

279 "بيرزيت قضية اللاجئين الفلسطينيين وأثرها على العلاقات الأردنية الفلسطينية 1948-2000", ياسمين أبو عمر جامعة, (رسالة ماجستير), فلسطين, 2010, (s.68-69). قسم الدراسات الدولية

280 TDV İslam Ansiklopedisi, "Vatan mad.", <https://islamansiklopedisi.org.tr/vatan>. (Erişim, 07.08.2021).

Filistin'in işgal altın da kalması demek Müslümanların için kutsal olan Mescid-i Aksa gibi mekanlarında işgal altında kalması anlamına gelmektedir. Bu, Filistin davasında Müslüman dünyasının desteğini sağlayan en güçlü olgudur.²⁸¹

Filistinli mülteciler bir gün mutlaka Filistin'e dönecekleri ümidi ile yaşamaktadırlar. İsrail Devleti'nin kurulduğu günden beri yüzleri gülmeyen Filistinler gün be gün zulme maruz kalmış, çoluk çocuk demeden İsrail tarafından öldürülmüştür. Mülteci Filistinli aileler, çocukları farklı ülkelerde dünyaya gelse de çocuklarına aslen Filistinli oldukları ve Yahudilerin yaptığı zulmü anlatarak bir gün mutlaka vatanlarına geri dönmeleri gerektiğini aşlamaktadırlar. Filistin'e bir gün huzurun gelmesini hasretle bekleyen Filistinli mülteciler, "Filistin bizim vatanımız Yahudilerin vatanı değil" diyor, bin yıl geçse de bu gerçeğin değişmediğini ve Allah'ın bir gün Yahudileri helak edeceğini ifade etmektedirler.²⁸² Bunun yanı sıra yakın zamanda Azerbaycan'ın otuz yılı aşkın bir süre Ermeni işgali altındayken otuz yıl sonra Azerbaycan Devleti'nin Şuşa kentini tekrar alması da Filistinli mülteciler tarafından sevinçle ve umutla karşılanmıştır. Filistinli mülteciler Azerbaycan Devleti otuz yıl sonra nasıl vatan topraklarını Ermenistan'ın elinden aldıysa ve Karabağ insanının memleket hasretine son verdiyse, nasıl otuz yıl sonra Şuşa kentinden yine ezan sesleri yükseldiyse bir gün mutlaka biz Filistinli mültecilere de nasip olacak ve bizim de vatan hasretimiz son bulacak diye, dile getirmektedirler.²⁸³

Yahudi Siyonistlerin Filistin halkına Filistin'i terk etmesi karşılığında milyonlar teklif etmesine rağmen hiçbir Filistinli vatanını terk etmeyi asla düşünmemiştir. Bu çalışmanın içerisinde yer alan mülteci Filistinlilerin vatan özlemiyle ilgili sorularda deneklerin tamamı Filistin'e olan özlemlerini ve vatanlarına mutlaka dönmeyi ve vatan sevgisini anne sevgisine benzeterek hiçbir şey ile değiştirilemeyeceğini ifade etmektedirler.²⁸⁴ Kendi vatanlarında mülteci durumuna düşen Filistinliler tepelerine bomba yağarken Yahudi askerlerine

²⁸¹ A.g.a.

²⁸² Zafer Gazetesi, "İsrail'in Köyünden Çıkardığı Filistinli Eczacının Vatan Özlemi". <http://kutahyazafergazetesi.com/2017/12/21/israilin-koyunden-cikardigi-filistinli-eczacinin-vatan-ozlemi>. (Erişim, 07.08.2021).

²⁸³ Gerçek Hayat, "Şuşalıların tapuları Filistinlilerin anahtarları 'Bir gün mutlaka döneceğiz'". <https://www.gzt.com/gercek-hayat/susalilarin-tapulari-filistinlilerin-anahtarlaribir-gun-mutlaka-donecegiz-3563956>. (Erişim, 07.08.2021).

²⁸⁴ A.g.m.

karşı sapan kullanarak vatanlarını bütün imkânsızlıklarına karşı savunmaya çalışmaktadır. Dünyanın başka hiçbir yerinde bu kadar uzun süreli zulme direnen başka bir milleti örnek göstermek nerdeyse imkânsızdır. Bu doğrultuda, sadece Çanakkale’de bütün imkânsızlıklara rağmen metrekaresine iki yüz elli merminin düştüğü bir savaşta, vatanını canı pahasına savunan ve düşmana geçit vermeyen “Çanakkale Geçilmez” dedirten Türk Milleti’ni emsal göstermek mümkündür.

Yurtlarından sürülen ve bugün başta Türkiye olmak üzere Suriye, Ürdün, Lübnan gibi ülkelerde yoğun olarak yaşayan Filistinli mülteciler her gün vatan hasreti ile gözyaşı dökmektedirler. Ürdün’de yaptığımız anket çalışmamızda Ölü Deniz’in kıyısında oturan yaşlı bir amcanın gözyaşlarına şahit olduk. Yanına yaklaşıp nereli olduğunu ve neden ağladığını sorduk. Bize *“Ben Filistinliyim, şu denizin öte yakasında gördüğünüz şehirler bizim şehirlerimizdi. Oğullarıma Filistin’de Yahudilere karşı vatanımızı savunurken şehadet şerbetini içmek nasip oldu. Ben de birkaç defa yaralandım ama yaşayacak ömrümüz varmış dedi ve ekledi. En son bizim de şehirlerimiz ellerimizden aldılar, bizi vatanımızdan ettiler. Ben her gün gelip buradan vatanıma bakıyorum ve onun ateşiyle yüreğim yanıyor ve gözyaşlarımı tutamıyorum, bana da oğullarım gibi Filistin’de şehadet şerbetini içmeyi nasip etsin diye Allah’a her gün dua ediyorum, dedi. Bu kadar yakın olup bu kadar uzak olmak çok zor”* diye ekledi.²⁸⁵

Filistin Araplarında vatan duygusu topraklarını kaybetmeye başladığı günden beri toplumda sıkça gündeme gelen kuşaktan kuşağa aktarılan ve aynı zamanda tartışılan bir olgudur. Sosyokültürel yapı itibarı ile Filistin Arap kültüründe, ayrıca İslam dininde vatanın kutsal bir değer olduğuna dair hadisler ve ayetler de mevcuttur. *“Yurtlarınızdan çıkın’ diye emretmiş olsaydık içlerinden ancak çok az kısmı bunu yapardı”* mealindeki ayette (en-Nisâ 4/66) can sevgisiyle vatan sevgisi eşit tutulmuştur. Müslümanların, yurtlarından sürülüp çocuklarından koparılmasını savaş sebebi saydıklarına dair ayeti de (el-Bakara 2/246) vatan sevgisinin insanlarda köklü bir duygu olduğuna kanıt gösterir. Buradaki ayetlerin tefsirlerine bakıldığında vatan sevgisini ne kadar önemli olduğunu açıkça görmek mümkündür. Ulusal vatan duygusu Arap

²⁸⁵Gerçek Hayat, “Şuşalıların tapuları Filistinlilerin anahtarları ‘Bir gün mutlaka döneceğiz’”. <https://www.gzt.com/gercek-hayat/susalilarin-tapulari-filistinlilerin-anahtarlaribir-gun-mutlaka-donecegiz-3563956>. (Erişim: 07.08.2021).

devletlerin ortaya çıkmasının neticesinde şekillenen ulusal Arap kimliklerinin farklılaşması vatan anlayışındaki dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Filistin Arap'ı için vatan kavramı birçok değeri de bünyesinde barındırmaktadır. Filistin'de işgal süreci geliştikçe ve İsrail baskısı arttıkça vatan duygusu daha belirgin hale gelmiş ve birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir.²⁸⁶

3.8.1. Çeyrek Asırlık Vatan Hasreti

Ürdün'deki bir Filistinli mülteci, İsrail'in uyguladığı baskı ve yasaklar nedeniyle 25 yıl boyunca ailesini göremez. 25 yıl aradan sonra ailesini sınırdan görebildiğini, sınırın diğer tarafına geçmenin yasak olduğunu söyleyen kadın, ailesine sarılamadığını gözyaşları içerisinde anlatır. Filistinli kadın, *“karşı tarafta ailemi ve vatan topraklarımı görüyordum ama ne vatan toprağıma geçip dokunabiliyordum ne de yıllardır göremediğim aileme gidip sarılabiliyordum”* diyordu. Hikâyesini anlatırken o anı yeniden yaşayan kadın, *“Allah kimseye ne aile hasreti ne de vatan hasreti yaşatmasın”* diye dua ediyordu. Hayatta yaşanabilecek en acı duyguları yaşadığını ifade eden kadın, *“Sınırın öte tarafında Filistin üzerine yağın bombalar benim yüreğimde patlıyordu”* diye duygularını dile getiriyordu. *“Orada ailemin hayatta kalıp kalmadığını bilememek ve hiçbir şey yapamamak tarifi olmayan ve dayanılması güç bir durumdu”* diyen kadın, *“Bütün bunlara rağmen bir gün mazlumun ahi zalimin zulmünden üstün gelecek, belki ben vatanıma dönemeyeceğim ama çocuklarım bir gün öz vatanlarına mutlaka dönecekler”* diye sözlerini bitiriyordu.

3.8.2. Ürdün'deki Filistinli Mülteciler Kampında Genç Bir Anne

Ürdün'deki Irbid kampında yaşayan Filistinli bir okul arkadaşımı ziyaret etmek için kampta dolaşırken içler acısı bir durumla karşılaştım. Ne alt yapı ne sağlık sistemi ne de eğitim adına hiçbir şey tam değildi. Onun da ailesi benimki gibi uzun zaman önce Ürdün'e mülteci olarak gelmişti, ama o benim kadar şanslı değildi. Çünkü benim babam dişini tırnağına takıp bin bir zorlukla okumuş ve başarılı olmuştu. Böylelikle bize de daha rahat bir hayat sunmuştu. Benim arkadaşım ise evlenmiş çocuk sahibi olmuştu, ama zorluklar içinde yaşıyordu.

²⁸⁶TDV İslam Ansiklopedisi, “Vatan mad.”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vatan>. (Erişim: 07.08.2021).

Ona Ürdün'deki Filistinli mülteciler hakkında bir tez yazdığımı ve Türkiye'de yüksek lisans yaptığımı söyleyince mutlu oldu. Bu konu hakkında bilgi toplamak için kampa geldiğimi söylediğimde ise kendisinin de anlatacağı şeyler olduğunu söyledi. Burada yıllardır vatan hasreti çektiğini ne ulusal ne de uluslararası kuruluşların verdikleri sözlerde durmadığını ve her seferinde kandırıldıklarını ifade etti. *“Kendi vatanımızda olabilsek kendi kendimize yeterdik”* diyordu. Burada her gün vatan hasreti çektiğini ve akrabalarının birçoğunun Filistin'de olduğunu, yıllardır gidemediği için birçoğunu tanımadığını söylüyor, fakat bir gün mutlaka Filistin'e döneceğini dile getiriyordu. *“Bu kamp şartlarında dünyaya çocuk getirmenin ve bakmanın ne kadar zor olduğunu tahmin edemezsin”* diyordu. *“Bizden sonra vatanımızı Yahudi Siyonistlere bırakmayacak vatan sevgisi ile yetiştireceğimiz evlatlarımıza ihtiyacımız var. Kamplarda kendinize bile bakamazken neden çocuk yapıyorsunuz diye soranlara işte tam da bu sebeple çocuk yapıyoruz diye cevap veriyoruz”* diyordu.

3.8.3. Trajik Bir Göçün Hikâyesi

Ürdün'deki Irbid kampında karşılaşp tanışma fırsatı bulduğum Hüseyin Alkadi'nin hayat hikâyesini dinlediğimde tüylerim ürperdi. Hüseyin Bey; buraya ne zaman ve nasıl gediğini, buradaki yaşam koşullarının nasıl olduğunu, anavatanı olan Filistin hakkındaki duygularını sordum. Hüseyin Bey ise hayıflanarak kızım, *“Bizim vatanımız cennet gibi bir yerd. Biz, Yahudiler gelmeden önce mutlu mesut yaşıyorduk. Benim yaşıım yetmiş beş, yaklaşık altmış beş yıl önce Ürdün'e göç etmek zorunda kaldık. O günden bugüne ailemle kamplarda yaşamaya çalışıyoruz”* dedi. *“Babam da diğer Filistinliler gibi Siyonist Yahudilere karşı savaşıyordu. Tabi Yahudilerde bugün de olduğu gibi her zaman en yeni teknolojilerle donatılmış silahlara karşı babam da diğer Filistinliler gibi elindeki kısıtlı imkânlarla karşılık vermeye çalışıyordu. Biz o zaman daha çocuk denecek yaşlardaydık. Babam “Filistin'den ancak cesedimiz çıkar”* diyordu. *“Ta ki bir gün Yahudilerin attığı bir bomba evimizin üzerine düşene kadar... O gün hepimiz yaralanmıştık. Küçük kardeşim ise bizim kadar şanslı değildi. O, babamın kollarında can verdi. Her geçen gün Yahudilerin zulmü ve katliamları artıyordu. Kardeşimin ölümünden etkilenen babam, bizim de ölmemize razı olmuyordu. O gün bana ‘Artık sen büyüdün, ailemiz sana*

emanet' demişti. Ne demek istediğini anlamamıştım ilk başta. Daha sonra anneme 'Hazırlanın siz çocuklarla birlikte gideceksiniz, ben burada kalacağım' dedi. İlk başta annem kabul etmedi ama kabul etmekten başka çaresi de kalmamıştı. Ya babamla kalıp ölecektik ya da oradan çıkacaktık. Annem, babamın da bizimle gelmesi için çok uğraşmıştı ama babam vatanı uğruna kendi ölümünü göze almış, çocuklarına ise kıyamamıştı. İşte bizim göç hikâyemiz böyle başladı. O günden sonra ne tekrar Filistin'e dönebildik ne de babamdan bir daha haber alabildik."

"Peki, kampta nasıl yaşıyorsunuz" dediğimde ise Hüseyin Bey: "Kamplardaki hayatımıza gelince bir gün elektrik var üç gün yok. Kendimizden geçtik çocuklarımız hasta olunca kampta tedavi edecek doktor yok, alt yapı hizmeti de oldukça kötü. Etrafın temizliğini de görüyorsunuz, her taraf çöp içinde." diyordu. Eğitim ve sağlık hakkındaki soruma ise "Burada ne sağlık imkânları ne de eğitim var. Hiçbir şey tam değil. Kırk beş yıldır durum aynı değişen hiçbir şey yok" diyordu. Son olarak Hüseyin Bey'e; "Filistin sizin için ne ifade ediyor?" diye sorduğumda yüzüme acı bir tebessümle baktı ve şöyle cevap verdi: "Kampın karşı tarafına iyi bak kızım. İşte bizim gerçek vatanımız orası. Bizler inançlı insanlarız, Allah bir gün mutlaka Filistin'i tekrar bize bahşedecek. İşte bunca yıldır beni ve ailemi bu zor şartlara rağmen ayakta tutan şey bir gün vatanımıza, evimize geri dönme düşüncesidir."

3.8.4. Ahmet Ali'nin Hayat Hikâyesi

Bundan 75 yıl önce Filistin – İsrail savaşı bir milyondan fazla Filistinliyi göç etmek zorunda bırakmıştı. Mülteci Filistinlilerin yoğun olarak yerleştiği yerlerden biri de Ürdün'dü. Vatanlarını terk etmek zorunda kalan Filistinliler, kimsenin düşünmediği mülteci kamplarında yıllarca hayat mücadelesi verdiler. Fakirlik, yoksulluk, temel ihtiyaçlara ulaşmada çekilen sıkıntılar gibi daha nice olumsuzluklarla yaşayan bu insanların hikâyesini kendilerinden dinlemek için Ürdün'ün başkentinde yer alan, Baqa mülteci kampına daracık sokaklardan yürüyerek ilerledik. Sokaklarda yürürken etraftaki bakımsız binalar ve özgürlük hayaliyle duvarlara çizilen resimler dikkatimi çekmişti. Kampın merkezinde yürürken denk geldiğim Ahmet Bey ile sohbet ederken Filistinlilerin sesini

duyurmak adına bir tez yazdığını ve bunun için kamplardaki Filistinlilerin hayat hikâyelerini dinlemeye buraya geldiğini söylediğinde kendisi de hayat hikâyesini anlattı. Ailesinin 1948’de Ürdün’e geldiğini söyleyen Ahmet Bey bu kampta dünyaya geldiğini söyledi. *“Biz yedi kardeşlik ama hepimiz Almanya, Lübnan, İsveç, Danimarka gibi dünyanın farklı ülkelerine dağıldık”* dedi. Hala ailelerinin nerede olduğunu bilmeyen insanların olduğunu söyleyen Ahmet Bey, bir yıl sonra bir kardeşinin İsveç’te bir diğer kardeşinin de Lübnan’da olduğunu haberini aldığını söylüyordu. *“Ben kızımı on yedi yıl önce Filistin’de yaşayan biriyle evlendirdim. 15 ve 16 yaşlarında iki tane torunum var. Onları sadece telefonda gönderdikleri bir fotoğraftan biliyorum. Şimdi sokakta görsem onları tanıyamam. Ne ben Filistin’e gidebiliyorum ne de onlar gelip gidebiliyor”* diye sözlerine devam etti. Bu kampa gelip diğer mülteciler gibi zor bir hayat yaşadığını söyleyen, Ahmet Bey; acı, azap, açlık; fakirlik ve hastalıkla dolu bir hayatla mücadele ettiğini ve eşinin kalp hastası olduğunu, bu hayatın ona çok ağır geldiğini dile getirirken kelimeler boğazında düğümleniyordu.

Bu kampa gelirken bazı insanların ev kirasını almadığını bazılarının ise bu durumdan faydalanarak iki kat kira istediğini de vurguladı. Haline şükreden Hacı Ahmet Bey, meyve ve sebze satarak geçimini sağlamaya çalıştığını, burada yaşayan Filistinlilerin ırkçılığa maruz kaldığını, bu durumun kendilerini yaraladığını söyledi.

Ahmet Bey’in, tüm bunlara rağmen *“Ben Filistinliyim, Filistin bizimdir, ailem bana Filistin sevgisini aşıladı. Filistin’den vazgeçmemiz mümkün değildir. Filistin bizim yüreğimizde yaşıyor. Bizim çocuklarımız konuşmaya başladığı zaman onlara Filistin bizimdir, demeyi öğretiyoruz”* demesi son derece anlamlıydı. *“Filistin bizim var oluş sebebimizdir, Filistin’den vazgeçemeyiz”* diyerek sözlerine son verdi.

SONUÇ

Ortadoğu'nun en hassas bölgelerinden biri olarak tanınan Filistin, dünya uygarlığının önemli bölgelerinden biridir. Filistin, kıtalar ve uygarlıklar arası bir geçit mıntıkası özelliğine sahip olduğu için, tarih boyunca bölgede egemenlik kurmak isteyen devletler arasında bir çekişme ve çatışma alanı haline gelmiştir. Eski tarihin Mısır egemenliği, Yahudi Krallığı, Pers hegemonyası, Roma İmparatorluğu aşamalarını geçen Filistin'de önemli dönüşüm İslam dininin yayılmasıyla gerçekleşmiştir.

Eski medeniyet ve kimlik izlerini sosyal, kültürel, toplumsal ve inanç sisteminde taşıyan bu bölge, her ne kadar bir İslam yurduna dönüşse de her üç semavi dinin kutsal mekanlarının, sembolleşmiş değerlerinin ve inanç kültlerinin yer aldığı bir alan olarak tanınmıştır. 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun bir bölgesi haline gelen Filistin ülkesi bahsi geçen özelliğini korumaya devam etmiştir. Eski uygarlıklara ev sahipliği yapan bu bölgenin kaderi, küresel emperyalizmin çözülmeye başladığı, daha doğrusu yeni bir sistemin şekillenmeye başladığı bir ortamda ciddi şekilde değişmeye başlamıştır.

Bir “Yahudi Vatanı” kurma yolunda başlatılan Siyonist Hareket Filistin'de yaşanacak ve bugün de devam etmekte olan trajik olaylar silsilesine zemin hazırlamıştır. Siyonist hareketin hedefi, Filistin'i kolonileştirme ve bir Yahudi devletine dönüştürme, bunun için her türlü maddi, ekonomik, siyasi, demografik ve toplumsal güç araçlarını kullanmaktır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren başlatılan ilk Yahudi göç hareketleri uluslararası sistemde yaşanan dönüşümlerin etkisiyle her geçen gün daha da yoğun hale gelmeye başlamıştır. 1897'de gerçekleşen Basel Kongresi Yahudi Devleti kurmayı, düşünce düzleminden çıkararak ulusal bir hedefe dönüştürmüştür.

Siyonist Örgütü'nün kuruluşuyla göç hareketleri daha sistemli ve düzenli bir şekle bürünmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı yeni uluslararası siyasi sistemde, “Filistin'de Museviler için bir millî yurt kurulması” planının uygulanmasını daha da kolaylaştırmıştır. Arapların da yardım ve desteğini alan İngilizler 11 Aralık 1917'de Kudüs'ü işgal ettikten sonra burası resmen İngiliz yönetimine dahil edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından

Birleşik Krallık İşgal Yönetimi, Filistin'de Suriye'den ayrı bir yönetim kurmuş, işgalin meşruiyetini sağlamak için 1922'de Milletler Cemiyeti'nden manda yetkisi almıştır. Bu sistem kapsamında İngiliz yönetimi Filistin'le ilgili sözde adil tutum sergilemek adına bir taraftan Yahudi göçünü arka planda desteklerken diğer taraftan Arapları sakinleştirmeye çalışmıştır. Bu çelişkili ve çifte standart ekseninde sürdürülen İngiliz politikasının nihai hedefi ise Siyonist hareketin hedeflerini gerçekleştirmeye hizmet etmektir.

İkinci Dünya Savaşı başlamadan önce Avrupa'da yükselen Nazi rejiminin Yahudi karşıtlığı, Filistin'e yönelik göçlere yeni bir ivme kazandırmıştır. İkinci Dünya Savaşı boyunca Nazilerce gerçekleşen mezalim, Yahudilere yönelik küresel çapta bir sempati yaratmıştır. Böyle bir ortamın sunmuş olduğu şartlarda Siyonist hareket hedefine ulaşma yönündeki gayretlerini daha da yoğunlaştırmıştır. Yahudi lider David Ben Gurion tarafından 14 Mayıs 1948 'de İsrail Devleti'nin ilan edilmesi ve İngiliz manda yönetiminin gece yarısı bittiği 15 Mayıs'ta resmen yürürlüğe girmesiyle bu hedef gerçekleşmiştir. Filistinlilerin EL Nakba – Felaket Günü olarak tanımladıkları bu tarihten itibaren kan, göz yaşı, sürgün, göç ve diğer insani dramlar maalesef hiç eksik olmamıştır.

İsrail Devleti'nin kuruluş tarihinden başlayarak Filistin ülkesi, adım adım işgal edilirken, büyük güçler ve uluslararası kuruluşları olaya sessiz kalmış, en iyi halde İsrail'i kınamanın ötesine geçememişlerdir. Filistin'de yaşanan katliamlara sessiz kalan ABD ve Birleşmiş Milletlerin ya İsrail yanlısı bir tutum sergiledikleri ya da bu duruma sessiz kaldıkları görülmüştür. Yapılan katliamlar ve mezalim sonucunda birçok Filistinli ülkesinden göç etmek zorunda bırakılmıştır. Bu göçler sırasında birçok Filistinli ya hastalanmış ya da göç sırasında hayatını kaybetmiştir.

İsrail'in nizami ordusu ve güvenlik güçleri karşısında Filistin'in Müslüman halkı eli yalın ve çaresiz bir durumda bırakılmıştır. Zor şartlar altında oluşarak meydana gelen Filistin direnişi ne yazık ki ülkesini korumak bakımından başarılı olamamıştır. Bunun nedeni, İsrail'in saldırgan ve şiddet dolu politikalarının herhangi bir şekilde engelleyecek uluslararası bir güç mekanizmasının veya yaptırımların olmamasıdır. Bu yetmezmiş gibi küresel

Yahudi lobisinin etkisi altında kalan büyük güçlerin ve hatta uluslararası örgütlerin açık veya dolaylı yoldan İsrail'e destek verdiği bilinmektedir. Orantısız güç kullanımının son derece bariz şekilde ortada olmasına rağmen Filistin direnişi bugün de kesintisiz şekilde sürdürülmektedir. Fakat bu direnişin bazı iç ve dış etkenlerin tesiriyle farklı ayrışmalar içinde olduğu da bilinen bir gerçekliktir.

Yetmiş seneyi aşkın bir süre zarfında Filistin zulmüne göz yumulması sonucunda ortaya çıkan elim manzaranın en büyük mağduru ise Filistin Müslümanlarıdır. Filistin Müslümanları İsrail zorbalığı karşısında eli yalın ve savunmasız bırakılırken, kendi soydaşlarından, dini ve dili bir olan kardeş ülkelerden gereken düzeyde destek alamamıştır. Hatta zaman zaman bu süre zarfında bahsi geçen yönetimlerin bazı siyasi hesap ve tertipler dolayısıyla İsrail ve ABD'nin siyasi çıkarlarına hizmet etmişlerdir.

Filistin Müslümanlarının karşılaştıkları maddi yokluk, yaşamsal ihtiyaçlar ve beşerî kayıplarının yanı sıra en büyük sorunu mültecilik ve göçtür. Filistin göçleri genellikle komşu ülkelere yapılmıştır. Suriye'de 630.000, Lübnan'da 425.000 ve Ürdün'de 1.300.000 Filistinli mülteci bulunmaktadır. Ürdün'deki Filistinli mültecilerin kampları ise bunlardır; Irbid mülteci kampı, Baqa'a mülteci kampı, Al Hosn mülteci kampı, Zarqa mülteci kampı, Talbieh mülteci kampı, Jabal Al Hussein mülteci kampı, Jerash mülteci kampı, Souf mülteci kampı, Yeni Amman mülteci kampı, Marka mülteci kampı. Bu kamplarda yaşayan mültecilerin belli başlı sorunları şunlardır; Filistinli mültecilere Ürdün'de, ırkçılığa maruz kalmakta ve ikinci sınıf insan muamelesi yapılmaktadır. Filistinli mülteciler için yardım kuruluşlarından gönderilen paraların burada yaşayan mülteciler için kullanılmaması birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunların başında sağlık ve eğitim gelmektedir. Filistinli mültecilerin yaşadığı kamplarda alt yapı hizmetlerinin yetersizliği ve istihdam sorunu, ciddi geçim sıkıntısı doğurmuştur. Ayrıca bu kamplarda yaşayan mültecilerin can ve mal güvenliğini sağlanamamaktadır.

Tez çalışması sırasında anket çalışması yapmayı planlasak da ne yazık ki bu hedefimize ulaşamamıştır. Keza mültecilerin bitip tükenmeyen sorunlarının gün ışığına çıkarılması için geniş çaplı bir saha araştırması gerekiyordu. Böyle

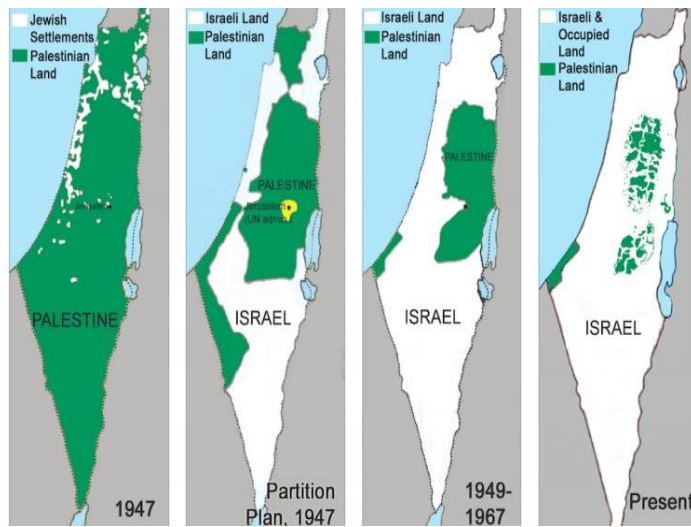
bir araştırmaya yerel hükümet kurumları tarafından müsaade edilmemiştir. Bu durumda, mensubu olduğum bu topluluğun sorunlarını mülakat yoluyla duyarak değerlendirmekle yetinmek zorunda kaldık. Saha araştırmasında Filistinli mültecilerinin ağırlıklı olarak barınma, ikamet, sağlık, eğitim, vatan duygusu ve benzeri konularda sorular sorarak bilgi almaya çalıştık. Bu sorulara verilen cevaplarda en çok dikkat çeken husus, her türlü zorluklara ve hayat sınavına rağmen Filistinlilerin vatana olan  zlem ve sevgisinin diri tutulması olmuştur.

Trump planına göre önerilen Filistin Devleti haritası

Kaynak: Rusya Uluslararası İlişkiler Konseyi (RIAC).

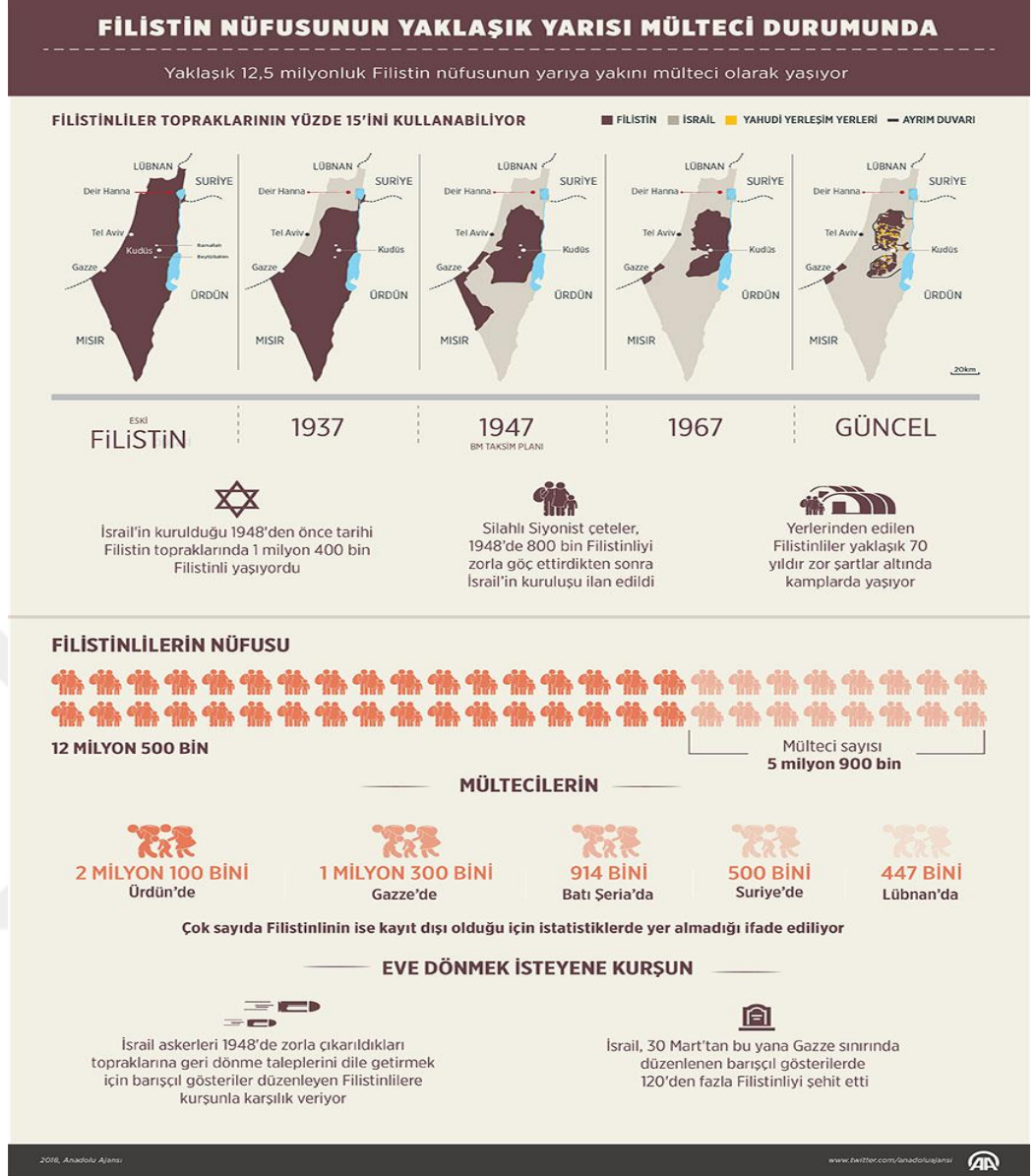

Filistinlilerin tarihi uzlaşması Trump'ın planına kadar ki süreci²⁸⁷

İsrail askerlerinin çocuk tutuklamaları ve Çocuk Haklarının ihlali.

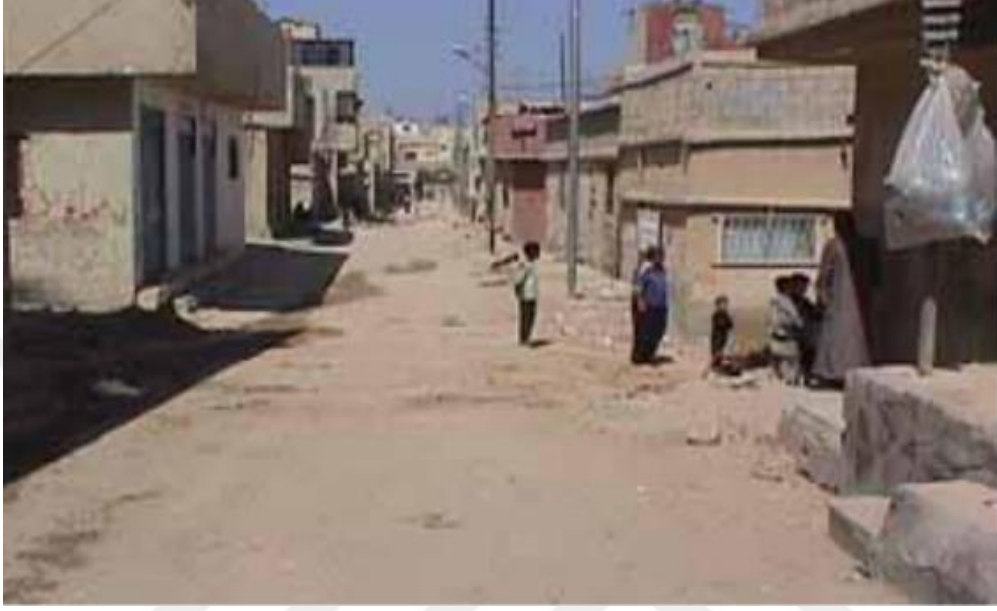
²⁸⁷ Pars Togay, “Yüzyılın Anlaşması; Filistin'i savunmak için İslami Birlik zarureti”. Erişim: 05.04.2021. <https://sgm.gr/2FWjm>.

Kaynak: Anadolu Ajansı “Filistin nüfusunun yaklaşık yarısı mülteci durumunda

EK-2 Ürdün'deki bazı Filistinli mülteci kamplarından görüntüler

Irbid kampı

Zerka kampı

El-Hüseyin kampı

Baka kampı

Telbiye kampı

KAYNAKÇA

Ayhan Veysel, “HAMAS: Filistin Direnişinde Politik İslam,” *Ortadoğu Etütleri*, Cilt:1, Sayı 1, 2009, (ss. 101 – 136).

Alyakhri Mohammad, “صفقة القرن وتهمة حق العودة للاجئين الفلسطينيين (Trump’s Peace Plan and the Marginalization of the Right of Return for Palestinian Refugees)”, *SSRN Electronic Journal*, January 2020.

Adwan Sami ve diğerleri, *Palestinian Refugees of 1948, Remembrances*, Tarihsel Adalet ve Uzlaşma Enstitüsü ve Edebiyat Cumhuriyeti Yayınları, Dordrecht 2011.

Al-Turk Haya, Ürdün’ün Mülteci Politikası: Filistinliler ve Suriyeliler, (Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2017.

Amerika’nın sesi, “ABD ve İsrail UNESCO’dan Resmen Ayrıldı”, <https://2u.pw/FdVvl> (Erişim tarihi: 31.05.2021).

Al-Jazeera, “Ülke profili: Ürdün”, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-urdun> (Erişim tarihi: 24.06.2021).

BBC NEWS, “1799’dan Günümüze Filistin Tarihi ve Orta Doğu Sorunu”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44128837> (Erişim tarihi: 05.02.2021).

Bayraktar Bora, “Türk Dış Politikasında Filistin Sorunu 1990’lardan 2010’lara”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 12, Sayı: 24, Yaz 2019 (ss. 19-44).

Britannica, “Sykes-Picot Agreement”, <https://www.britannica.com/event/Sykes-Picot-Agreement> (Erişim tarihi: 11.05.2021).

Borger Julian, “Biden Expresses Support For Israel-Gaza Ceasefire as Pressure on US Rises”, *The Guardian*, 18 Mart 2021. <https://www.theguardian.com/world/2021/may/18/biden-israel-gaza-ceasefire-netanyahu> (Erişim tarihi: 05.06.2021).

Bostancı Işıl, XIX. Yüzyılda Filistin (İdarî ve Sosyo-Ekonomik Vaziyet), (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Şanlıurfa, 2006.

Ceylan Tuğçe, “19.Yüzyıl Sonunda Filistin’de Arap-Yahudi Karşılaşmasının Bir İncelemesi: Komşudan Hasıma Dönüşümün Tarihsel Sosyolojisi”, *Journal of Islamic Jerusalem Studies*, Osmanlı Dönemi Beytülmakdis Özel Sayısı, 2019, (ss. 293-316).

Çelikkol Oğuz, “Ürdün Niçin Önemli”, *Hürriyet*, 12 Haziran 2018. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/oguz-celikkol/urdun-nicin-onemli-40864949> (Erişim tarihi: 24.06.2021).

Deveci Can, Filistin’de İngiltere Mandasının Kuruluşu (1917-1925), (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta 2017.

De Young Karen and Eglash Ruth, “Trump administration to end U.S. funding to U.N. program for Palestinian Refugees”, *The Washington Post*, 31 Ağustos 2018. <https://2u.pw/AXBkg> (Erişim: 01.05.2021).

Dilek Mehmet, “Trump Yönetiminin Kudüs Kararına Analitik Bakış”, *International Journal of Social Inquiry*, Cilt:11, Sayı:1, Yıl:2018, (ss.97-137).

Ediz İsmail, “Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Filistin’de Toplum ve Siyaset 1919-1922”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, Yıl:2015, (ss.141-176).

Ertosun Erkan, “Turkey and the Palestinian Question: The Shift of Roles in Foreign Policy”, *Digest of Middle East Studies*, September 2016, (ss.1-17).

Euronews, “ABD her yıl İsrail’e ne kadar askeri yardımda bulunuyor?”, <https://2u.pw/siYCB> (Erişim tarihi: 31.05.2021).

Francis Alexandra, *Jordan's Refugee Crisis*, Carnegie Middle East Center, Washington 2015.

Herzel Theodore, *Yahudi Devleti* (Çeviren: Sedat Demir), Ataç Yayınları, İstanbul Eylül 2007.

Hülagü Orhan, "Osmanlı'nın Son Döneminde Filistin'in İktisadi ve İctimai Durumuna Bakış", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Yıl:1998, (ss.504-537).

Islamweb, "سلسلة فلسطين جريمة التقسيم" <https://2u.pw/SLmCt> (Erişim: 15.04.2021).

Jacob Abadi, "Israel and Turkey: From Covert to Overt Relations", *Journal of Conflict Studies*, Cilt:15, Sayı:2, Yıl:1995.

Kasalak Kadir, "İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:25, Yıl:2016, (ss.65-78).

Kemiksiz Neşe, "Ürdün-Filistin İlişkilerine Tarihsel Bir Bakış", *The Turkish Yearbook of International Relations*, Cilt: 50, Yıl:2019, (ss. 171-200).

Khalidi Rashid, "No deal: why Trump's plan for Palestine will only create more conflict", *The Guardian*, 30 Ocak 2020, <https://2u.pw/gCWTQ> (Erişim tarihi: 02.06.2021).

Kızıloğlu Sedat, "İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, Yıl:2012, (ss.35-64).

Köprülü Nur, *Dönüm Noktasındaki Ürdün: Arap Baharı, Suriye Krizi ve Mülteci-Hareketlerinin Ürdün'e Yansımaları*, Yakın Doğu Enstitüsü (YDE), Lefkoşa/KKTC 2015.

Lederer Edith M., “U.S. announces restoration of relations with Palestinians”, *Ap News*, 27 Ocak 2021, <https://2u.pw/EOjG4> (Erişim tarihi: 25.03.2021).

Malka Haim, *The Future of the U.S.-Israel Strategic Partnership*, Center for Strategic and International Studies, Washington, D.C. 2011.

Masalha Nur, *Palestine A four Thousand Year History*, Zed Books, Lonon 2018.

Michael Crowley ve David M. Halbfinger, “Trump Releases Mideast Peace Plan That Strongly Favors Israel”, *The New York Times*, 4 şubat 2020. <https://www.nytimes.com/2020/01/28/world/middleeast/peace-plan.html>. (Erişim Tarihi: 25.04.2021).

Olgun Kenan, “Türk Basınında 1967 Arap-İsrail Savaşı”, 38. Uluslararası İcanas (Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları) Kongresi, (yay. haz. Zeki Dilek), *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları*, Cilt:5, Ankara 10- 15 Eylül 2007, (ss. 2137-2668).

Öztürk Mustafa, “Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi, History Studies” *International Journal Of History*, Ortadoğu Özel Sayısı, Yıl:2010, (ss.225-251).

Rogan Eugene, Schlem Avi, 1948 حرب فلسطين إعادة كتابة تاريخ, çev., Nasır Afifi, Kahire: Altın Kitap Rose Al-Youssef Vakfı, Yıl:2001.

Samuel Ramani, “Why Russia and Israel are Cooperating in Syria”, *Huffpost*, 24 Haziran 2016, <https://goo.gl/uLcvxY> (Erişim tarihi: 04.06.2021).

şule Toktaş, Fatih Kılınç, “Jewish Immigration to the American Continent”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, Haziran 2018, (ss.30-64).

Gerçek Hayat, “şuşalıların tapuları Filistinlilerin anahtarları ‘Bir gün mutlaka döneceğiz’”. <https://www.gzt.com/gercek-hayat/susalilarin-tapulari-filistinlilerin-anahtarlaribir-gun-mutlaka-donecegiz-3563956> (Erişim tarihi: 07.08.2021).

TDV İslam Ansiklopedisi, “Vatan mad.”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vatan> (Erişim tarihi: 07.08.2021).

Tokgöz Habip, “İsrail Devleti’nin Kuruluşunda Theodor Herzl ve Siyonizm”, *Anasay*, Sayı:1, Ağustos 2017, (ss. 183-195).

Toçoğlu Fatma Zehra, “Filistin’de Direniş”, *Kriter dergisi*, Yıl 4, Sayı 36, Haziran 2019, <https://kriterdergi.com/dosya-israil-sorunu/filistinde-direnis>. (Erişim tarihi 16.03.2021).

Tunç Yaşar Fatma, Alkan Özcan Sevinç ve Kor Zahide Tuba, *Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin*, İHH Yayınları, Beşinci baskı, İstanbul 2007.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “Filistin maddesi”. <https://islamansiklopedisi.org.tr/filistin>. (Erişim tarihi: 12.04.2021).

UNRWA, “Palestinian Refugee Camps in Jordan”, <https://www.unrwa.org/where-we-work/jordan>. (Erişim tarihi: 22.06.2021).

UNRWA, “Who are we”, <https://www.unrwa.org/who-we-are>. (Erişim tarihi: 29.06.2021).

UNRWA, “Palestinian Refugees”. <https://www.unrwa.org/palestine-refugees>. (Erişim tarihi: 30.06.2021).

Yadak Abdallatif, “İsrail Güvenlik Politikası ve Güvenlik Duvarının Filistin Halkına Etkileri”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:9, Yıl:2014, (ss.163-175).

Zafer Gazetesi, “İsrail’in Köyünden Çıkardığı Filistinli Eczacının Vatan Özlemi”, <http://kutahyazafergazetesi.com/2017/12/21/israilin-koyunden-cikardigi-filistinli-eczacinin-vatan-ozlemi>. (Erişim tarihi: 07.08.2021).

Zanotti Jim, “The Palestinians: Background and U.S. Relations”, Congressional Research Service, 18 Mart 2021.

Wojnarowicz Michał, “Palestine in Russia’s Foreign Policy”, *The Polish Institute Of International Affairs (PISM)*, 04 Mayıs 2020
https://pism.pl/publications/Palestine_in_Russias_Foreign_Policy
(Erişim tarihi: 02.06.2021).

الموسوعة السياسية والعسكرية, النتائج العامة للحرب الصهيونية العربية الثالثة عام 1967, فراس
البيطار, <https://2u.pw/s5qno>. Erişim
05.05.2021.

الموسوعة السياسية والعسكرية, النتائج العامة للحرب الصهيونية العربية الثالثة عام 1967, فراس
البيطار,

s.1759, المجلد 7: الإصدار الأول, عمان 2003, دار أسامة للنشر والتوزيع

جامعة بيرز, “العلاقات بين العرب الفلسطينيين واليهود من بداية الاستيطان حتى 1948”, خديجة حسونة
2004. فلسطين, كلية الدراسات العليا, زيت

, اتحاد الكتاب العرب, “الاستيطان اليهودي في فلسطين من الاستعمار إلى الإمبريالية”, غازي حسين
2003. دمشق

Erişim tarihi: 02.05.2021, “الحسين – مكماهون (مراسلات)” نية

قراءة في الرسائل, Amin Yatiban, Abd Al-Fattah Al-Owaisi ve Tarık Al-Jabari, “الجانبية لمراسلات حسين- مكماهون
Makdis Evi Çalışmaları Dergisi, Cilt 18,
Sayı 1, Yaz 2018.

2: مجلة دراسات بيت المقدس, التأسيس للنفوذ الأجنبي في بيت المقدس في عهد محمد علي باشا إلهامي
16.1–18, Kış 2016 .

تاريخ فلسطين القديم منذ أول غزو يهودي حتى آخر غزو صليبي 1220 ق م - 1259 م, زاهر إسلام خان
لندن , إكاديمية دراسات اللاجئين , محطات فاصلة في تاريخ فلسطيني القديم والحديث , إسلام العالول
2018.

تاريخ فلسطين القديم منذ أول غزو يهودي حتى آخر غزو صليبي 1220 ق م - 1259 م , إسلام خان
1981. Üçüncü baskı, دار النفائس للنشر , بيروت

2018. القاهرة , دار المعارف , هذه هي الصهيونية , كوهين

2010. القاهرة , مكتبة جزيرة الورد, حرب 1948 ونكبتها , القادر ياسين والآخرين

عمان , دار الضياء , كتاب الشيخ عز الدين القسام قائد حركة وشهيد قضية 1882-1935, حسني جرار 1989.

قائمة بأسماء رؤساء وقادة فصائل الثورة العربية الفلسطينية Arap Dünyası Al-vatan الكبرى 1936_1939

” تطور المقاومة الفلسطينية: الشعبية والمسلحة بين عامي 1967-1987”, عامر

Erişim tarihi: 25.05.2021. ”محطات هامة في تاريخ منظمة التحرير الفلسطينية مركز المعلومات الوطني الفلسطيني وفا

جامعة , (رسالة ماجستير), صلاح منظمة التحرير الفلسطينية إشكالية “الهيكليّة والبرنامج عبد الله برهم 2007 نابلس - فلسطين , النجاح الوطنية - كلية الدراسات العليا ,

المقاومة الشعبية من وجهة نظر التنظيمات السياسية الفلسطينية وأثر ذلك على التنمية ليلي بني نمره جامعة النجاح الوطنية - كلية الدراسات , (رسالة ماجستير), ”(السياسية (حركة فتح نموذجاً 2014 نابلس - فلسطين , العليا

تأثير المحددات والأبعاد الإقليمية والدولية على سياسات م. ت. ف من عام 1982 - , سامي الأخرس 2019 غزة , جامعة الأزهر - دراسات الشرق الأوسط , (رسالة ماجستير), ”1996م

المركز العربي للأبحاث , ” ندوة (مستقبل مشروع الوطني الفلسطيني) “ , مروان قبلان والآخرين ودراسة السياسات

المقاومة الشعبية من وجهة نظر التنظيمات السياسية الفلسطينية وأثر ذلك على التنمية السياسية , بني نمره ((حركة فتح نموذجاً

الأردن والصفة الغربية من الاتحاد حتى فك الارتباط 1950-“ بكر عبد المجيد وحازم محمد احمد 2015, Cilt:7, Sayı: 20, Nisan 1988, ”مجلة دراسات التاريخ والحضارة,

رسالة), قضية اللاجئين الفلسطينيين وأثرها على العلاقات الأردنية الفلسطينية 1948-2009 ياسمين أبو عمر 2010 فلسطين , جامعة بيرزيت - قسم الدراسات الدولية , (ماجستير

القضية الفلسطينية وإسرائيل في السياسة الخارجية التركية“ , يوسف

أبريل 5 . المركز الديمقراطي العربي , ”الإتحاد الأوروبي والقضية الفلسطينية“ , ياسمين العايدي

Filistin Araştırmaları Enstitüsü, Beyrut 2007. , التطهير العرقي في فلسطين, إيلان بابيه

المركز الفلسطيني لأبحاث, أحمد أبو ضلفة روسيا الاتحادية الوساطة والرعاية البديلة لعملية السلام
تأتي هذه الورقة ضمن إنتاج المشاركين/ات في (السياسات والدراسات الإستراتيجية) (مسارات
البرنامج التدريبي) إعداد السياسات العامة والتفكير الإستراتيجي” 2018

Arap, موقف الاتحاد الأوروبي تجاه القضية الفلسطينية في الفترة 1993-2009, محمد اسماعيل
Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi, Kasım 2011.

تقرير حول الموقف الأوروبي من مبادرات التسوية السلمية للقضية”, قسم الأرشيف والمعلومات
2012. تموز, مركز الزيتونة للدراسات والاستشارات, ”الفلسطينية 1947-2012

دراسة موقف الاتحاد الأوروبي تجاه القضية الفلسطينية في الفترة مابين 1993 إلى ”محمد اسماعيل
2011, المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات, ”2009

دور الاتحاد الأوروبي في التنمية السياسية تجاه الأراضي الفلسطينية المحتلة (1991م-), ”صام بني فضل
”2007م,

Nablus 2009, جامعة النجاح- كلية الدراسات العليا, (رسالة ماجستير)

مركز أبحاث منظمة, ”القضية الفلسطينية وإسرائيل في السياسة الخارجية التركية”, أيمن يوسف
التحرير الفلسطينية,

القضية الفلسطينية وإسرائيل في السياسة الخارجية التركية”, يوسف

”اللاجئون الفلسطينيون في الشتات والحل العملي لتحقيق عودتهم إلى فلسطين المحتلة”, سليمان أبو ستة
يناير 2004, دمشق, المركز الثقافي العربي

6 Aralık, مركز جيل البحث العلمي, ”دحض ادعاءات اليهود بأحقيتهم في أرض فلسطين”, عدنان عياش
2016..https://sgm.gr/CsOza. Erişim tarihi: 05.05.2021

المركز الفلسطيني للإعلام, ”دلالة أسماء فلسطين والقدس على عربيتها (الحضارة النطوفية)”, الخيري
(13-12-2006). https://clk.ink/FHFePr3, Erişim tarihi: 10.04.2021

26 Ağustos, 2017.. الباحثون المصريون, ”الهجرات السامية”, المنصوري
https://sgm.gr/BCTMN Erişim tarihi: 12.04.2021

مجلة), الجذور التاريخية وأصولها الحضارية في فلسطين دراسة تطبيقية في النصوص القديمة, الشمري
2018-2019, (كلية الآداب

مجلة جامعة , التراث الفكري والحضاري لإبداعية الإنتاج التشكيلي الفلسطيني المعاصر, نمر القيق
Haziran 2008 , /الأقصى

” فلسطين عربية منذ استوطنها الكنعانيون”, الجزيرة. Erişim: 14.04.2021.
<https://sgm.gr/NA4Gi>.

”لمحة عامة عن تاريخ وجغرافية فلسطين”, للمعلومات وفا
https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=2171 Erişim tarihi: 25.08.2021

2009, وزارة الثقافة, دمشق, تاريخ فلسطين القديم من خلال علم الآثار, البهنسي

”تاريخ فلسطين”, أبحاث <https://sgm.gr/aYTLU>. Erişim tarihi: 30.04.2021

”الحكم المصري (1831 – 1840م)”, الموسوعة الفلسطينية
<https://sgm.gr/A3Cr6>. Erişim tarihi: 30.04.2021

”الحملة العثمانية على عكا التي حطمت أسطورة نابليون”, ترك برس
<https://www.turkpress.co/node/49358>. Erişim tarihi: 13.04.2021.

مجلة أبحاث البصرة, ”موقف الدولة اليونانية من اليهود (٣٣٣ق.م - ٣٠ق.م)”, حسن عبد الله وباسم خلف
Cilt:43,2018

مجلة جامعة ذي قار, ”موقف القادة والاباطرة الرومان من اليهود 66 ق.م-138 م”, حسن عبد الله
”قسطنطين الأول (285-337م)”, الفلسطينية 2018 Eylül, Sayı: 3, Cilt: 13
<https://sgm.gr/ASVno> Erişim tarihi: 02.05.2021.

”القدس عبر التاريخ”, الفلسطيني للمعلومات وفا
https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=3569. Erişim tarihi: 02.05.2021.

”تاريخ فلسطين”, <https://sgm.gr/toaXD> Erişim tarihi: 22 Haziran 2011

03 Temmuz 2016, العربي الجديد, ”الاستيطان في فلسطين: من التسلل إلى السيطرة”, أبو فخر
<https://sgm.gr/a0042> Erişim tarihi: 05.05.2021

”جمعية الاستعمار اليهودي”, المعلومات الفلسطينية وفا
<https://sgm.gr/WXV27>.

حفريات , ” قصة 5 مشاريع لتوطين اليهود خارج فلسطين.. لماذا لم تتجزأ؟“ ,بشير
<https://sgm.gr/GQBpy> Erişim tarihi: 05.05.2021.

” بلفور .. 102 عاما على الوعد الجائر“ ,قدس برس
04.05.2021

”وعد بلفور“.. 102 عاما على سرقة فلسطين , نور أبو عايشة¹
<https://sgm.gr/08GkA>. Erişim tarihi: 13.03.2021

”معاهدة سان ريمو (مخلص الاتفاقية)“ , ومات الفلسطيني وفا
<https://sgm.gr/pLsQu> Erişim
tarihi: 05.05.2021

”الهجرة الصهيونية إلى فلسطين“ , الموسوعة الفلسطينية
05.05.2021

2018 لندن, أكاديمية دراسات اللاجئين, ” محطات فاصلة في تاريخ فلسطيني القديم والحديث “ ,العالول

” اللجنة الخاصة للأمم المتحدة بشأن فلسطين“ ,الفلسطينية
<https://sgm.gr/M8WZw>. Erişim
tarihi: 05.05.2021

مجلة الدراسات , “التصور الصهيوني لـ “الترحيل” : نظرة تاريخية عامة “ , نور الدين مصالحة
الفلسطينية

”مؤشرات الموقع والمناخ“ , الجهاز المركزي للإحصاء الفلسطيني
<https://sgm.gr/ra55W>. Erişim tarihi: 06.04.2021.

” حاييم فايتسمان (1874-1952)“ , موقع وزارة الخارجية الاسرائيلية
Erişim tarihi: 07.05.2021

دراسة نقدية في قرار الجمعية العامة للأمم المتحدة 181 و194 , أحمد جعفر

2008 فلسطين / نابلس , جامعة النجاح , ” رسالة ماجستير “ , ”المتعلقين بالقضية الفلسطينية

”حرب 1948“ .. <https://sgm.gr/lRvRo>. Erişim tarihi: 07.05.2021 الجزيرة

” حرب 1948 “ , موسوعة الفلسطينية maddesi. Erişim tarihi: 07.05.2021.

<https://www.palestinapedia.net>

https://sgm.gr/KlOU3 Erişim tarihi: 08.05.2021
08.05.2021

Anadolu , “مستوطنو “تدفع الثمن”.. عقيدة متطرفة غايتها “الانتقام من العرب” , لبابة ذوقان
Ajansı. https://sgm.gr/OnLBo. Erişim tarihi: 08.05.2021

مجلة الدراسات الفلسطينية , “جذور الانقسام الفلسطيني ومخاطره على المشروع الوطني” , راهيم أبراش
Cilt 20, Sayı 78, Bahar 2009

”الهجرة اليهودية إلى فلسطين” مركز الدراسات الفلسطينية وفا
https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=4071. Erişim tarihi: 10.05.2021

2012 بيروت , مركز الزيتونة للدراسات والاستشارات , الطريق إلى القدس, محسن صالح
”المؤتمر الصهيوني الأول انعقد في مدينة بازل بسويسرا : 1897” , موقع وزارة الخارجية الإسرائيلية
https://sgm.gr/uENcW. Erişim tarihi: 10.05.2021

https://sgm.gr/mtYcZ. أمين الحسيني لماذا تعاون مفتي القدس مع هتلر وموسوليني , الجزيرة
Erişim tarihi: 10.05.2021.

https://sgm.gr/XVknO. المقاومة الفلسطينية... ثورة الإنسان والحجر , الجزيرة
10.05.2021

https://sgm.gr/gS4Zv Erişim tarihi: 10.05.2021
المقاومة الفلسطينية المعرفة

حملات مقاطعة المنتجات الإسرائيلية وعلاقتها باتجاهات المستهلك الفلسطيني نحو “شاكر جودة
كلية التجارة بالجامعة الإسلامية - قسم إدارة , (رسالة ماجستير), “المنتجات المصنعة محلي
2004 غزة - فلسطين , الأعمال

Cilt: 18 , Sayı: 1, Temmuz 2018. “بريطانيا وتهويد مدينة بيت المقدس حتى عام 1948” , نظام عباسي
2018.

Independent Arabia. 7 “من رفض “سايكس - بيكو” إلى الخوف على حدوده” , رفيق خوري
Nisan 2021. https://sgm.gr/MFTYs. Erişim tarihi: 11.05.2021

الجامعة العراقية (مجلة كلية ، ” المؤتمرات العربية الفلسطينية 1919- 1920 ”، وسام عبد الرزاق
Cilt 1, Sayı 2018-2019 Akademik Yılı için Konferansların Özel
Sayısı İkinci Bölüm

” المؤتمر العربي الفلسطيني ”، الموسوعة الفلسطينية
https://sgm.gr/Alof8. Erişim tarihi:
11.05.2021

حملات مقاطعة المنتجات الإسرائيلية وعلاقتها باتجاهات المستهلك الفلسطيني نحو المنتجات ”، جودة
المصنعة محلي

” الثورة الفلسطينية الكبرى (1936- 1939م) ”، شبكة الحوار الفلسطيني
05.05.2021. https://sgm.gr/6p9IF.

” ثورة 1936 ”، مركز المعلومات الوطني الفلسطيني وفا
05.05.2021 https://sgm.gr/33F9u. Erişim tarihi:

16. الغد ”، الثورة الفلسطينية الكبرى.. أول وأطول ثورة شعبية نوعية في التاريخ العربي ”، فاتح خطاب
Nisan 2019. https://sgm.gr/A71Kc. Erişim tarihi: 05.05.2021

” مختصر لتسلسل أحداث المقاومة الفلسطينية المعاصرة ”، مركز بيت المقدس للدراسات الوثائقية
https://sgm.gr/9YiLi. Erişim tarihi: 05.05.2021

” واقع الشعب الفلسطيني في الضفة الغربية وقطاع غزة منذ الاحتلال وحتى الانتفاضة ”، احمد أبو هديبة
2004 أبريل، الدفاع الوطني اللبناني
05.05.2021 https://sgm.gr/T6gbK. Erişim tarihi:

مجلة ”، تطور المقاومة الفلسطينية: الشعبية والمسلحة بين عامي 1967-1987 ”، عدنان ابو عامر
(الجامعة الإسلامية (سلسلة العلوم الإنسانية)، Cilt: 19, Sayı:1, Ocak 2011

” المقاومة الفلسطينية ”، المعرفة
https://sgm.gr/gS4Zv. Erişim tarihi: 23.05.2021

المقاومة الشعبية من وجهة نظر التنظيمات السياسية الفلسطينية وأثر ذلك على التنمية ”، بني نمره
” (السياسية (حركة فتح نموذجاً

”.. شهداء انتفاضة الأقصى حسب السنة 2000 - 2018 ”، الجهاز المركزي للإحصاء الفلسطيني
https://sgm.gr/4hojL. Erişim tarihi: 29.05.2021

” انتفاضة الأقصى، ١٨ عاما وجذوة الثورة مستمرة”، المركز الإعلامي الفلسطيني
https://sgm.gr/54zGN. Erişim tarihi: 29.05.2021

معطيات واحصائيات: مواطنين ”، مركز معلومات حقوق الإنسان الإسرائيلي في الأراضي المحتلة
اسرائيليين قتلوا بأيدي فلسطينيون داخل اسرائيل, منذ بداية الانتفاضة الثانية وحتى العملية
”الرصاص المصبوب(العسكرية الاسرائيلية) https://sgm.gr/xssjz Erişim tarihi:
29.05.2021.

Anadolu Ajansı, “شيخ الأسرى”.. عجوز فلسطيني ترفض إسرائيل إطلاق سراحه “، قيس أبو سمرة
26 Aralık 2019. https://sgm.gr/0THXo. Erişim tarihi: 29.05.2021

” في الذكرى الـ 72 للنكبة يتضاعف عدد الفلسطينيين 9 مرات “، لجهاز المركزي للإحصاء الفلسطيني
Erişim tarihi: 29.05.2021.https://sgm.gr/WhyDa.

فوز حركة المقاومة الإسلامية (حماس) في الانتخابات التشريعية الفلسطينية (2006م) ”، حسام الدجاني
جامعة الأزهر- كلية الآداب و (رسالة ماجستير)، “ وأثره على النظام السياسي الفلسطيني
2010 غزة, العلوم الإنسانية

فوز حركة المقاومة الإسلامية (حماس) في الانتخابات التشريعية الفلسطينية (2006م) وأثره ”، الدجاني
على النظام السياسي الفلسطيني

25 ,معهد الدراسات المصرية, أنفاق المقاومة الفلسطينية وتأثيرها على الاحتلال الإسرائيلي, رامي احمد
Şubat 2020

23/4/2015, الأيام , “وحدة الأنفاق الإسرائيلية: عميقاً تحت الأرض في مواجهة (حماس) ”، نعوم أمير
https://sgm.gr/Ag7Bl. Erişim tarihi: 29.04.2021

03/12/2014, “«حرب الأنفاق 2.0»: إسرائيل تتحصّن بالمجهول ”، الأخبار
https://sgm.gr/vPmIU. Erişim tarihi: 30.05.2021

12 , حركة المقاومة الإسلامية (حماس), ” الكيان العبري في صميم الرئاسة الأميركية ”، أيمن أبو ناهية
Kasım 2016,. https://sgm.gr/k1Nsd. Erişim tarihi: 30.05.2021

7 Şubat 2012. الجزيرة ”، الموقف الأميركي من القضية الفلسطينية ”، محسن صالح
https://sgm.gr/DtvMw. Erişim tarihi: 30.05.2021

تحليل اخباري: نهج اوباما الجديد تجاه السلام بين الاسرائيليين والفلسطينيين “، صحيفة الشعب اليومية
”عديم الفائدة. https://sgm.gr/tkz2x. Erişim tarihi: 30.05.2021

”أوباما يبلغ عباس بأن واشنطن ستستخدم الفيتو ضد طلب الاعتراف بالدولة الفلسطينية”، BBC News,
<https://sgm.gr/RaReG>. Erişim tarihi: 17.04.2021

19 Ağustos 2018. ”نفور الجالية اليهودية في أمريكا من إسرائيل”، اسعد عبد الرحمن
<https://sgm.gr/h791k>Erişim tarihi: 31.05.2021

7 Şubat 2012. الجزيرة، ”الموقف الأميركي من القضية الفلسطينية”، محسن صالح
<https://sgm.gr/DtvMw> Erişim tarihi: 30.05.2021.

. القدس العربي، ”الثابت والمتحول في مواقف أمريكا من القضية الفلسطينية”، نبيل السهلي
<https://sgm.gr/i8WQS>. Erişim tarihi: 31.05.2021

القرارات التي اتخذتها إدارة رئيس الولايات المتحدة الأمريكية ”، وكالة الأنباء والمعلومات الفلسطينية وفا
<https://sgm.gr/r3WLb>. Erişim tarihi:
25.05.2021

19 Anadolu Ajansı. ”11 قرارا لـ “ترامب” في اتجاه تصفية القضية الفلسطينية”، نور ابو عيشة
Ekim 2018. <https://sgm.gr/ntJEj>. Erişim tarihi: 31.05.2021

القرارات التي اتخذتها إدارة رئيس الولايات المتحدة الأمريكية ”، وكالة الأنباء والمعلومات الفلسطينية وفا
<https://sgm.gr/r3WLb>. Erişim tarihi:
25.05.2021

Cilt 6, Sayı 24, Güz 1995, ”مجلة الدراسات الفلسطينية، “الفلسطينيون في الأردن: معطيات وبيانات وأرقام”، جابر سليمان

، ”اللجوء الفلسطيني عام 1948م وموقف الدولة الأردنية منه”، حسن يحيى عادل وعبدالمجيد الشناق
Cilt 46, Sayı: 1, 2019، دراسات - العلوم الإنسانية والاجتماعية

القرارات التي اتخذتها إدارة رئيس الولايات المتحدة الأمريكية ”، وكالة الأنباء والمعلومات الفلسطينية وفا
<https://sgm.gr/r3WLb> Erişim tarihi:
25.05.2021

القرارات التي اتخذتها إدارة رئيس الولايات المتحدة الأمريكية، وكالة الأنباء والمعلومات الفلسطينية وفا،
<https://sgm.gr/r3WLb> Erişim tarihi:
25.05.2021

القرارات التي اتخذتها إدارة رئيس الولايات المتحدة الأمريكية ”وكالة الأنباء والمعلومات الفلسطينية وفا
https://sgm.gr/r3WLb Erişim tarihi: 25.05.2021
دونالد ترامب لتصفية القضية الفلسطينية

19. Anadolu Ajansı. “11 قرارا لـ”ترامب” في اتجاه تصفية القضية الفلسطينية” , نور أبو عيشة
Ekim 2018. https://sgm.gr/PgawI. Erişim tarihi: 31.05.2021

الخارجية الروسية: بالقدس الغربية عاصمة إسرائيل ”Rusya Dışışleri Bakanlığı web sitesi,
https://goo.gl/9KGykr Erişim tarihi: 04.06.2021
”والشرقية عاصمة فلسطين

روسيا الاتحادية الوساطة والرعاية البديلة لعملية السلا” ,أبو ضلفة

مركز ” ,الجسر الأوراسي: كيف تفكر روسيا في جغرافيا الطاقة بالشرق الأوسط؟” ,برونو ماسيس
https://goo.gl/CLyG6G Erişim tarihi: 04.06.2021
المستقبل للأبحاث والدراسات المتقدمة

” وزير خارجية روسيا: موقفنا من التسوية في الشرق الأوسط يتسم بالحياد” ,الدستور
https://goo.gl/ETDG1L. Erişim tarihi: 04.06.2021

https://sgm.gr/JmcJS. Erişim: 21.04.2021
” القضية الفلسطينية وحسابات روسيا تجاه إسرائيل” ,الجزيرة
https://democraticac.de/?p=59866. 2019. Erişim tarihi: 05.04.2021

جريدة العربي الجديد, ” الأنظمة العربية والقضية الفلسطينية: تعددت الوجوه والعملة واحدة” ,سامي حسن
https://sgm.gr/wnbQf. Erişim tarihi: 19.06.2021

. جريدة العربي الجديد, ” الأنظمة العربية والقضية الفلسطينية: تعددت الوجوه والعملة واحدة” ,سامي حسن
https://sgm.gr/wnbQf. Erişim tarihi: 19.06.2021

جريدة العربي ” , الأنظمة العربية والقضية الفلسطينية: تعددت الوجوه والعملة واحدة” , سامي حسن
30 Eylül 2020. https://sgm.gr/wnbQf, Erişim tarihi: 19.06.2021
الجديد

التطهير العرقي في فلسطيني بابيه

Al Araby Al Jadeed gazetesi. https://sgm.gr/wnbQf, Erişim tarihi: 19.06.2021
” الأنظمة العربية والقضية الفلسطينية: تعددت الوجوه والعملة واحدة” , سامي حسن

جريدة العربي, ” الأنظمة العربية والقضية الفلسطينية: تعددت الوجوه والعملة واحدة”, سامي حسن
الجديد. <https://sgm.gr/wnbQf>, Erişim tarihi: 19.06.2021

ملتقى فلسطين, ” في تأمر بعض العرب على فلسطين.. يا سعد.. سعيد لم يهلك بعد”, حسن العاصي
<https://sgm.gr/ez8BZ>. Erişim tarihi: 20.06.2021

“ قضية فلسطين في قرارات القمم العربية 1946-2019”, معهد الدراسات الفلسطينية
<https://sgm.gr/8RDNP> Erişim tarihi:15.06.2021

“ قضية فلسطين في قرارات القمم العربية 1946-2019”, معهد الدراسات الفلسطينية
<https://sgm.gr/8RDNP> Erişim tarihi: 15.06.2021

” اللاجئين الفلسطينيين في الوطن والشتات”, مجلة البيان
<https://albayan.co.uk/MGZarticle2.aspx?ID=4669>. Erişim tarihi:
20.08.2021.

” الأطفال الفلسطينيون تحت الاحتلال”, وكالة الانباء والمعلومات الفلسطينية وفا
23.06.2021. https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=9597.

” الأطفال الفلسطينيون تحت الاحتلال”, وكالة الانباء والمعلومات الفلسطينية وفا
https://info.wafa.ps/ar_page.aspx?id=9597. Erişim tarihi: 23.06.2021

” ارتفاع عدد شهداء فلسطين إلى 201 شخص نصفهم من الأطفال والسيدات”, اليوم السابع
<https://2u.pw/ctJlq>. Erişim tarihi: 23.06.2021

” (مجدي).. طفل فلسطيني يستشهد مرتين (قصة إنسانية)”, الأناضول
<https://2u.pw/0THrq>
Erişim tarihi: 22.06.2021

” اللاجئين الفلسطينيين في الوطن والشتات”, مجلة البيان
<https://albayan.co.uk/MGZarticle2.aspx?ID=4669>. Erişim tarihi:
20.08.2021.

” اللاجئين الفلسطينيين في الوطن والشتات”, مجلة البيان
<https://albayan.co.uk/MGZarticle2.aspx?ID=4669> Erişim tarihi:
20.08.2021

Fanack, ”اللاجئون الفلسطينيون”. <https://2u.pw/Y8nkG> Erişim 20.08.2021

” عن أوضاع اللاجئين الفلسطينيين في الأردن”, المركز الفلسطيني لمصادر حقوق المواطنة واللاجئين
<https://2u.pw/0PGJt>. Erişim tarihi: 27.06.2021

”القرار 302/1949”, ”مشروع حق العودة للاجئين “سنعود
<https://refugee.ps/> Erişim
tarihi:15.08.2021

ÖZGEÇMİŞ

2015 yılları arasında Zarka Üniversitesi Mimarlık bölümünden mezun oldu. 2018’de Türkiye’ye gelerek Türkçe öğrenmeye başladı. 2019-2020 yılları arasında Karabük Üniversitesi Uluslararası Politik Ekonomi bilim dalı programına yerleşti. Ana dili olan Arapçanın yanı sıra iyi derecede İngilizce ve Türkçe bilmektedir.

